

ETT STEG LÄNGRE

Folkbibliotek och högskolebibliotek i ny samverkan

Nanna Ekman
Hanna Sjöberg

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap vid
Lunds universitet.

Handledare: Göran Gellerstam

BIVILs skriftserie 2005:07

ISSN 1401:2375

© Lunds universitet. Biblioteks- och informationsvetenskap 2005.

Först och främst vårt varmaste tack till Göran Gellerstam för kloka kommentarer och alltid lika inspirerande handledning.

Tack även till BIBSAM för visat förtroende för vår uppsatsidé genom ekonomiskt bidrag, som gjorde det möjligt för oss att åka till konferensen ”Samverkan för dummies” i Örebro 8-9 februari 2005. Vi tackar också Peter Alsbjör vid länsbiblioteket i Örebro för att vi fick delta i konferensen – den har varit till stor hjälp och inspiration för vårt arbete.

Bibliotekschef Kristin Johansson på Högskolan i Kristianstad, Ingalill Walander Olsson, projektledare för Bibliotek Värmland och Elsa Gómez, fram till nyligen chef för Mittuniversitetets bibliotek i Härnösand, har alla bidragit med sina kunskaper och erfarenheter. Utan er hade den här uppsatsen inte varit möjlig.

Title

ONE STEP FURTHER Public libraries and academic libraries in new co-operation

Abstract

The aim of this master's thesis is to discuss and analyse co-operation between public and academic libraries. The political changes that were initiated during 2004 have come to alter the conditions for Swedish libraries. The Swedish library law was changed at the 1st of January 2005 and co-operation between libraries is now statutory even if there is no description of how the new mission is to be executed. At the same time an extensive report about the Royal Library and its role as the Swedish National Library was presented. This report also recommended an increased co-operation between different types of libraries. Besides this the two ministries of culture and educations were merged bringing all library issues into one organisation. The outspoken political will to bring the two types of libraries closer to each other is a result of a wish to give the citizens an equivalent library service in the whole country and at the same time find a more effective use of the economical resources. The first part of our master's thesis deals with these recent changes and aims to explain why this is happening right now.

Alongside the developments on the national level there is another parallel development in progress within the regions. The governments initiatives with focus on life long learning that started ten years ago have forever changed the work and routines in all Swedish libraries. The increased number of students has forced public libraries and academic libraries to co-operate in order to meet the demands of the new user groups. The second half of this thesis focuses on the regional development and within a case-study presents Swedish as well as international examples of library co-operation.

The main focus lies on three successful Swedish projects where different kinds of libraries have found new ways to co-operate. In our view each of them in their own way has contributed to renew the picture of library co-operation. They are Sambiblioteket in Härnösand, a joint-use library where three different libraries co-exist in the same building, the library cooperation in north-eastern Skåne and Bibliotek Värmland. In the two last examples all the libraries in a region are working together to meet over the boundaries.

This thesis shows that library co-operation is best carried out within a geographically limited region, where all participants have something to win in co-operating with the surrounding world. In an area where the economical development is weak co-operation can be a way to survive. But co-operation demands time, experience and an involved guidance to succeed, and all staff also needs to be engaged in the process. A national framework is in our opinion essential to meet the demands of the new learning society and thereby maintain an equal and democratic access to library services in the whole country.

Keywords: Library co-operation, Academic libraries, Public libraries, Joint-use libraries

INNEHÅLL

1. Inledning	2
2. Syfte och frågor	6
3. Metod, avgränsningar och disposition	7
3.1 Metod och material	7
3.2 Termer och begrepp	9
3.3 Avgränsningar och precisering	11
3.4 Disposition	12
4. Tidigare undersökningar	13
5. Bakgrund	22
5.1 Folkbiblioteken	22
5.2 Högskolebiblioteken	24
5.3 En befintlig samverkansstruktur	27
5.4 Nya önskemål om samverkan	31
6. På väg mot en nationell bibliotekspolitik	33
6.1 KB-utredningen	33
6.2 Ändringen av bibliotekslagen	35
6.3 2005 års forskningsproposition	36
6.4 Andra aktuella initiativ	37
7. Regional och lokal samverkan	38
7.1 Utomlands	38
7.2 I Sverige.....	43
8. Tre lyckade exempel	48
8.1 Sambiblioteket i Härnösand – <i>Togetherness is powerful</i>	48
8.2 Skåne Nordost – <i>Ett plus ett blir mer än två om man samarbetar</i>	54
8.3 Bibliotek Värmland – <i>Med låntagaren i centrum</i>	57
9. Analys och diskussion	61
10. Slutord	68
11. Litteratur och övrigt material	69
11.1 Opublicerat material	69
11.2 Litteratur	69
11.3 Webbplatser	75
12. Bilagor	77

1. Inledning

7 a § Bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet *skall* samverka [Vår kursivering] (Bibliotekslagen 2004).

Den 1 januari 2005 ändrades bibliotekslagens paragraf sju och fick ovanstående tillägg. Samverkan är därmed något som alla bibliotek måste ägna sig åt, även om lagen inte talar om hur. Ändringarna föregicks av ett händelserikt år för de svenska biblioteken, där flera andra politiska initiativ också bidrog till att på olika sätt förändra förutsättningarna för biblioteksverksamheten och lyfta fram behovet av samverkan.

Att alla dessa idéer fördes fram samtidigt väckte vår nyfikenhet och vi beslöt oss för att försöka ta reda på varför detta händer just nu. Under utbildningens gång har vi också fått möjlighet att genom fältstudier besöka många olika bibliotek. Ett av de mest intressanta besöken var det på Högskolan i Kristianstad. Där samverkar biblioteket med alla folkbibliotek i de omgivande kommunerna för att ge bättre service till de många studerande i regionen. Detta var för oss ett helt nytt sätt att se på biblioteksservice och vi fann projektet så spännande att tanken på en uppsats om bibliotekssamverkan föddes där och då.

Vid årsskiftet 2003/2004 kom två statliga biblioteksutredningar, där den första, *Om biblioteksverksamheterna* (DS 2003:66), undersökte behovet av en ändring i den befintliga bibliotekslagen. För att ge beslutsfattarna ett underlag gjorde utredaren John Erik Forslund, i vanliga fall Författarförbundets direktör, en genomgång av dagsläget i och bakgrunden till det svenska biblioteksväsendet. Han konstaterar att folkbiblioteken sedan bibliotekslagens tillkomst 1997 återhämtat sig något efter de många nedskärningarna under 1990-talet. De mindre kommunerna har trots allt kunnat slå vakt om basfunktionerna i biblioteksverksamheten, men det finns ändå en risk att klyftan mellan resurssvaga och resursstarka folkbibliotek kommer att öka i framtiden (Forslund, 2003).

I motsats till den något dystra processen i kommunernas biblioteksverksamhet har de statliga högskolebiblioteken under samma tid haft en betydligt snabbare och mer positiv utveckling. Störst har tillväxten varit på de små och medelstora högskolornas bibliotek. Under den gångna perioden har stora utbildningssatsningar genomförts och alltfler studerande på olika nivåer använder idag biblioteken. Det är också tydligt att huvudmannaskapet är ointressant för denna grupp så länge man finner den litteratur man behöver för sina studier. Forslunds slutsats blir därför att det stora antalet studenter idag är ett gemensamt ansvar för alla bibliotek. Detta i kombination med de förändringar i det dagliga biblioteksarbetet som den digitala utvecklingen medfört gör

enligt utredaren en ökad samverkan mellan de olika bibliotekstyperna till den fråga som bör prioriteras i svensk bibliotekspolitik. Därmed fastslås också att en lagändring är nödvändig, och utredningen föreslår slutligen den formulering som gäller idag (Forslund, 2003).

Ungefär samtidigt som Forslund lade fram sina slutsatser presenterades KB-utredningens betänkande: *KB – ett nav i kunskapssamhället* (SOU 2003:129). Denna digra skrift fokuserar på Kungliga bibliotekets roll i den nationella bibliotekspolitik, och kommer därmed att beröra hela det svenska biblioteksområdet. Även här fastslås behovet av en ökad nationell samordning när det gäller bibliotekstjänster och informationsförsörjning. Utredaren Gunnel Stenqvist framhåller i likhet med Forslund att studerande idag finns över hela landet, inte bara på de traditionella studieorterna, och att det för dem inte ska spela någon roll vem som finansierar verksamheten vid det bibliotek som används. För att klara detta behöver folkbibliotekets roll förtydligas då alla bibliotek enligt utredaren är lika viktiga i det moderna kunskapssamhället. Hennes kartläggning visar också att enigheten om en ökad samverkan på flera plan är stor bland biblioteksintressenter i hela landet, och att detta skulle kunna innebära såväl demokratiska som ekonomiska och praktiska vinster för alla inblandade (KB-utredningen, 2003).

Tillsammans tar de båda utredningarna ett samlat grepp om biblioteksfrågorna och de är också samstämmiga i sin uppmaning om att samverkan bör främjas. Ett annat faktum som pekar mot en ökad synkronisering är den nyligen genomförda sammanslagningen av kultur- och utbildningsdepartementen. Denna har medfört att alla frågor som rör högre utbildning, forskning och kultur nu har hamnat på samma bord. Det innebär alltså att samtliga bibliotek, oavsett typ, idag lyder under en gemensam politisk instans. Ett av det nya departementets första uppdrag var att presentera en ny forskningsproposition, och inför denna uppvaktades det nytillträdde statsrådet Leif Pagrotsky av Statens kulturråd. I en skrivelse framfördes önskemål om en stärkt nationell bibliotekspolitik med ökat fokus på samverkan mellan olika bibliotekstyper (Zorn, 2004 a).

I den färdiga propositionen, *Forskning för ett bättre liv* (Prop. 2004/05:80), har det också tagits fasta på denna önskan. Flera av de initiativ till samarbete som hittills har tagits mellan folkbibliotek och högskolebibliotek lyfts nu fram. Ett exempel är folkbibliotekets webbaserade frågetjänst Fråga biblioteket och högskolebibliotekets motsvarighet Jourhavande bibliotekarie, som numera dessutom går att nå från en gemensam startside. Ett annat är de samordnade bibliotekstjänster till stöd för det flexibla lärandet som Kulturrådet har givit ekonomiskt stöd till. Regeringen ser också positivt på den samverkan som sker mellan Kungliga biblioteket och Statens kulturråd, bl.a. genom den informella samrådsgruppen NABIS (Nationella bibliotekssamrådet).

Det är tydligt att användningen av biblioteken radikalt har förändrats och blivit alltmer komplex under senare år, vilket också är den främsta bakomliggande orsaken till de politiska beslut som nu genomförts. Under 1990-talet ökade det totala antalet biblioteksanvändare till närmare 70 procent av befolkningen. I en undersökning från SOM-institutet vid Göteborgs universitet gjord år 2001 konstateras att den kategori som ökade sina biblioteksbesök mest fanns i åldersgruppen 15 till 29 år, där man också återfinns de flesta studerande. Den kraftiga ökningen beror till största delen på de stora nationella utbildningsåtgärderna, vilka lett till att fler och fler har behov av

studierelaterad biblioteksservice. Det har också visat sig att olika former av informationssökning är den viktigaste anledningen till biblioteksbesöket för de mest frekventa besökarna. Flertalet i denna växande skara använder sig förutom av högskolebiblioteken också alltmer av folkbibliotekens resurser (Nowé, Berglund & Höglund, 2002).

Det senaste decenniets utveckling har för alltid reformerat det svenska biblioteksväsendet. Folkbibliotek och högskolebibliotek som traditionellt sett utgjort olika världar, med olika uppdrag och huvudmän, måste idag acceptera att man möter delvis samma användargrupper. Kravet på utökad service till de högskolestuderande och ett bättre utnyttjande av ekonomiska resurser fordrar ett nytt sätt att tänka, och i kunskapsamhället har alla bibliotek en lika viktig uppgift att fylla. Ett förändrat arbetssätt krävs därför för biblioteken där lösningen måste bli en ökad samverkan mellan olika bibliotekstyper, något som nu alltså uppmärksammas av våra politiker.

När man tar del av den senaste tidens politiska uppmaningar är det lätt att få uppfattningen att samverkan mellan folkbibliotek och högskolebibliotek är något nytt och revolutionerande. Detta är också delvis sant då det först nu på allvar tagits upp på den politiska dagordningen. Ute i landet har dock ett flertal samverkansprojekt på regional och lokal nivå genomförts under senare år. Vi kommer att närmare studera och lyfta fram tre sådana projekt som på olika sätt bidragit till en förnyad syn på vad biblioteksarbete kan vara. Sambiblioteket i Härnösand, bibliotekssamarbetet i nordöstra Skåne och Bibliotek Värmland får var och en på sitt sätt representera den stora bredd och kreativitet som idag finns bland svenska bibliotek.

Våra frågeställningar uppstår således i glappet mellan den nationella bibliotekspolitiken och verkligheten för biblioteken ute i landet. Vi finner det intressant att se hur biblioteken tolkar den något vaga politiska uppmaningen. Syftet är inte i första hand att jämföra projekten utan att visa på hur man på olika sätt kan förverkliga politikernas visioner.

Samverkan sker idag på flera olika nivåer i samhället, såväl på ett internationellt, och nationellt som regionalt plan. Det finns många olika frågor att samverka kring, där den digitala utvecklingen skapar helt nya förutsättningar att mötas över gränserna. Vi skriver om samverkan ur ett biblioteksperspektiv, där de ideologiska faktorerna är viktigare än de rent ekonomiska eller organisatoriska. I takt med att industrisamhället har övergått i ett samhälle som präglas av tjänsteproduktion har detaljreglering och centralisering ersatts av en ökad kommunal och institutionell frihet som också i hög grad berör biblioteken. En ökad satsning på utvecklingen i regionerna har gjort att de lokala aktörerna har fått ta större ansvar för sin egen tillväxt, vilket i sin tur har lett till ett ökat behov av samspel med omvärlden. Istället för att konkurrera har värdet av att samverka för att överleva blivit allt större, inte minst för biblioteken vars funktion tydliggjorts i ett samhälle där kunskap och utbildning utgör nya hörnstenar.

Mot bakgrund av detta är det uppenbart att samverkan är något som verkligen ligger i tiden, inte minst inom biblioteksvärlden. Vår uppsats handlar alltså om en process som pågår för fullt medan vi skriver om den. Bara under den termin vi ägnat åt vårt examensarbete har två stora konferenser hållits i Örebro respektive Århus om samverkan mellan olika bibliotekstyper och allt tyder på att frågorna kommer att

aktualiseras alltmer framöver. Vår förhoppning är därför att vårt arbete ska kunna bidra till att uppmärksamma och sprida dessa idéer genom att lyfta fram konkreta exempel på hur bibliotekssamverkan kan tas ett steg längre.

2. Syfte och frågor

Vår uppsats behandlar samverkan mellan folkbibliotek och högskolebibliotek och tar sitt avstamp i det senaste årets biblioteks- och utbildningspolitiska förändringar. Dessa har alla mer eller mindre uttalat manat till ett ökat samarbete mellan olika bibliotekstyper.

Till en början analyserar vi i en dokumentstudie förutsättningarna för och historiken bakom dagens nationella bibliotekspolitik. Genom att lyfta fram tre enskilda fall sätter vi därefter de politiska besluten i relation till den verkliga situationen för svenska bibliotek. Syftet är att ge en förklaring till varför samverkansfrågorna aktualiseras på så bred front just nu. Dessutom vill vi illustrera vad samverkan mellan folkbibliotek och högskolebibliotek kan ge det enskilda biblioteket och dess användare genom att påvisa den bredd och initiativkraft som idag existerar i samverkansprojekt världen över. Bland de exempel vi har funnit anser vi att Sambiblioteket i Härnösand, bibliotekssamarbetet i nordöstra Skåne och Bibliotek Värmland är de som främst bidragit till att ta samverkan till en ny nivå. Genom att fördjupa oss i dem är vår förhoppning att kunna ringa in de faktorer som bidragit till att göra dessa samverkansprojekt framgångsrika.

Uppsatsen kommer således att ha två teman, det nationella respektive det regionala. Detta avspeglas också i våra två huvudsakliga frågeställningar.

1. Varför och hur har frågor om samverkan mellan olika bibliotekstyper lyfts fram i svensk bibliotekspolitik det senaste året och vad har föranlett de beslut som har fattats?
2. Hur samverkar svenska folkbibliotek och högskolebibliotek idag för att ge medborgarna i en region bästa möjliga biblioteksservice? Vilka faktorer är avgörande för att ett projekt ska lyckas?

3. Metod, avgränsningar och disposition

3.1 Metod och material

I uppsatsen använder vi oss av två metoder. I den första delen, där vi koncentrerar oss på den nationella utvecklingen inom det bibliotekspolitiska fältet, gör vi en dokumentstudie. Detta för att få en överblick över materialet om och diskussionerna kring ämnet bibliotekssamverkan.

För att hitta lämplig litteratur har vi bland annat gjort ämnessökningar i LIBRIS och i olika artikeldatabaser, framför allt ArtikelSök och EBSCO. Vi har också gått igenom vad som skrivits i de svenska branschtidningarna *Biblioteksbladet*, *DIK-Forum* och *Ikoner* under senare år, för att se hur de politiska initiativen har diskuterats före och efter dess genomförande. Då företeelsen samverkan mellan folkbibliotek och högskolebibliotek är något nytt saknas i stort sett forskning i ämnet och de få akademiska studier som hittills gjorts har uteslutande bedrivits på magisternivå. Utöver detta utgörs vårt huvudsakliga material av de statliga utredningar och andra offentliga källor som på olika sätt och i olika omfattning berör ämnet bibliotekssamverkan.

För att svara på vår frågeställning om regional samverkan har vi gjort en kvalitativ fallstudie över internationella och svenska samverkansprojekt som på olika sätt bidragit till att skapa ny kunskap i ämnet. Fokus ligger på de tre tidigare nämnda svenska samarbetena. För att ge en teoretisk ram till denna undersökning har vi använt oss av Angela Zetterlunds avhandling *Att utvärdera i praktiken. En retrospektiv fallstudie av tre program för lokal folkbiblioteksutveckling* (2004). I denna diskuterar Zetterlund fallstudiens relevans för forskningen inom biblioteks- och informationsvetenskap, och utgår från en mer förståelseinriktad forskningsansats som är väl förankrad inom den humanistiska och samhällsvetenskapliga kunskapstraditionen. Värdet av detta är att det ger möjligheter till nya insikter genom att fokusera på människors erfarenheter i konkreta situationer. Fallstudien syftar alltså till att förbättra förståelsen för den företeelse som studeras och kan enligt Zetterlund även förklara varför ett fenomen uppstått och synliggöra tidigare okända faktorer eller mekanismer. I en fallstudie blir resultatet kontextuellt och situationsberoende och slutsatserna dras genom att göra kopplingar mellan exempel och principer (Zetterlund, 2004).

Zetterlund utgår från de teorier som lagts av fram av pedagogen Sharan B. Merriam i boken *Fallstudien som forskningsmetod* (1994). Enligt Merriam har kvalitativt inriktade fallstudier fyra grundläggande egenskaper. Till att börja med är de partikularistiska, vilket innebär att metoden utformas med inriktning på ett visst tillstånd eller fenomen. Därtill är de deskriptiva och syftar till att ge fylliga beskrivningar av såväl den

undersökta situationen som det sammanhang den ingår i. Det heuristiska inslaget gör fallstudien till ett verktyg för att medvetandegöra dolda strukturer och skapa nya insikter om vardagliga situationer. Slutligen har fallstudien ett induktivt drag, vilket innebär att utgångspunkten är det konkreta exemplet. Merriam motiverar användandet av metoden enligt följande:

[E]n forskare väljer fallstudiemetoden för att skaffa sig djupgående insikter om en viss situation och hur de inblandade personerna tolkar denna. Fokus ligger på process snarare än resultat, på kontext snarare än på specifika variabler och på att upptäcka snarare än på att bevisa (Merriam, 1994, s. 9).

Zetterlund undersöker i sin avhandling tre program för lokal folkbiblioteksutveckling och hur de utvärderas. Hon har gjort vad som brukar kallas en *collective case study*, vilket är en fallstudie som innefattar mer än ett fall. Detta motiveras med att ett begränsat antal studieobjekt ger möjlighet till en djupare analys än en totalundersökning och samtidigt större bärighet än att koncentrera undersökningen till endast ett fall. Vidare har hon valt projekt som är varierande, omfattande och har en klar ambition att förändra ett sedan länge etablerat handlingsmönster. De problem hon ser med sitt urval är bland annat att projektens särart gör dem svåra att jämföra samt att de ägt rum inom olika tidsramar. Möjligheten att skapa en allmängiltig och realistisk bild kan därmed försvåras (Zetterlund, 2004).

Vår studie undersöker i likhet med Zetterlunds tre olika fall. Urvalet har gjorts utifrån liknande kriterier och vi anser också att tre är ett lämpligt antal för en undersökning av detta begränsade omfång. Zetterlund menar att forskarens urval kan göras antingen utifrån de mest extrema och avvikande exemplen, eller tvärtom inrikta undersökningen på fall som har mycket gemensamt för att på så vis kunna identifiera ett normalfall. Vi har valt det senare alternativet där vi försöker finna gemensamma drag hos de undersökta projekten. Det finns i Sverige idag relativt få exempel på samverkan mellan folkbibliotek och högskolebibliotek i större skala, och vi har därför inriktat oss på de fall som rönt stor uppmärksamhet och som vi tror har potential att fortleva under lång tid framöver. Ett annat krav vi ställde var att projekten skulle ha passerat idéstadiet och ha hunnit bli integrerade i det vardagliga arbetet på de deltagande biblioteken.

Materialet i vår fallstudie har främst utgjorts av den dokumentation i form av projektbeskrivningar, rapporter och liknande som framställts inom ramen för de tre huvudsakliga samverkansprojekten. Dessutom har vi tagit del av internt arbetsmaterial i de fall där informationen inte har dokumenterats på annat sätt. För att ytterligare komplettera det stundtals knapphändiga skriftliga materialet har vi också genomfört kvalitativa intervjuer med en representant från varje projekt. Enligt Zetterlund har också intervjun en central placering inom den kvalitativa fallstudien, där personliga erfarenheter är viktiga för förståelsen av ett större sammanhang. Intervjuer baserades på en intervjuplan som återfinns i bilaga ett. Informanterna som valdes ut har alla varit med genom hela tillkomstprocessen av projekten och har därför unik kunskap som vi ansåg det viktigt att ta tillvara.

Elsa Gómez var vid tiden för vår undersökning chef för Mittuniversitetets bibliotek i Härnösand och den enda av Sambibliotekets tre chefer som varit med i samarbetet sedan starten. Hon valde att besvara våra intervjufrågor skriftligt. Med Kristin Johansson, bibliotekschef vid Högskolan i Kristianstad och en av initiativtagarna bakom

bibliotekssamarbetet i nordöstra Skåne, gjordes en personlig intervju, medan Ingalill Walander Olsson, projektledare för Bibliotek Värmland sedan samarbetet påbörjades, intervjuades per telefon. De två sistnämnda intervjuerna spelades också in på band som finns i författarnas ägo.

Inom ramen för uppsatsarbetet gavs vi också möjlighet att delta i konferensen *Så går det till! Samverkan för dummies* som ägde rum i Örebro 8-9 februari 2005. Den dokumentation som gjordes av denna återfinns i vår litteraturförteckning. Konferensen var ett samarrangemang mellan länsbiblioteket i Örebro län, Örebro stadsbibliotek och Örebro universitetsbibliotek, och frågan som arrangörerna ställde var om en ökad, utvecklad och lagstadgad samverkan är det entydiga svaret på bibliotekens framtida utmaningar. Man hade bjudit in en rad personer som på olika sätt har anknytning till biblioteksvärlden för att skapa debatt och lyfta fram lyckade exempel på samverkan inom området. Bland föredragshållarna fanns representanter från såväl folk-, läns- och högskolebibliotek som Kungliga biblioteket, Sveriges Kommuner och Landsting och Myndigheten för Sveriges nätuniversitet. För vår del var det extra värdefullt att under dessa former få träffa två av cheferna från Sambiblioteket i Härnösand, förutom Elsa Gómez även Roland Tiger som är chef för Länsbibliotek Västernorrland. Dessutom var det under dessa dagar som vi först fick höra talas om Bibliotek Värmland, och mötet med Ingalill Walander Olsson skulle visa sig bli fruktbart för vårt kommande arbete.

Konferensen riktade sig till anställda på alla typer av bibliotek och byggde på ett aktivt deltagande från de närvarande. Slutsatserna som de två dagarnas diskussion ledde fram till gav oss en värdefull utgångspunkt för arbetet i stort och en viktig inblick i debattsituationen inom samverkansområdet. Det var intressant att ta del av hur professionen egentligen ser på det senaste årets bibliotekspolitiska förändringar och hur man tolkar den politiska uppmaningen till ökad samverkan. Vi kommer att också att återknyta till de tankar och idéer som konferensen väckte i vår avslutande diskussion. En annan konferens på samma tema hölls ungefär samtidigt i Århus, Danmark. Här hade vi tyvärr inte möjlighet att själva närvara, men har däremot tagit del av konferensmaterialet.

Slutligen har vi tagit kontakt med det nya Utbildnings- och kulturdepartementet för att få en kommentar kring hur man kommer att arbeta med biblioteksfrågor i den nya organisationen, där alltså de kommunala och statliga spörsmålen nu är samlade. I skrivande stund väntar vi ännu på svar.

3.2 Termer och begrepp

Samverkan är ett mångfacetterat ord med flera betydelser som ofta används utan att man reflekterar över dess egentliga betydelse. I det material vi gått igenom används omväxlande ord som samverkan, samordning och samarbete på ett likvärdigt sätt, trots att de egentligen kanske inte betyder samma sak. Vi anser det därför viktigt att inledningsvis försöka ge termen samverkan en klar innebörd att basera vårt vidare arbete på.

Enligt Berth Danermark, professor i sociologi vid Örebro universitet, kan samverkansbegreppet indelas i fyra olika nivåer beroende på hur djupt samarbetet går

och hur det är strukturerat. Den första nivån är kollaboration som innebär att samverkan sker i vissa former och kring specifika, klart avgränsade, frågor. Samordning, eller koordination, betyder i sin tur att olika organisationers verksamheter adderas till varandra för att på så sätt uppnå ett bättre resultat än vad man hade kunnat åstadkomma på egen hand. Integration eller sammansmältning är en fullständig sammanslagning där alla eller de flesta uppgifterna blir gemensamma, medan konsultation slutligen är en mer ytlig form av samverkan där en yrkesgrupp från en organisation gör tillfälliga insatser inom en annan organisation (Danermark, 1999). I Sverige tenderar man att i bibliotekssammanhang använda flera av dessa ord godtyckligt, precis som det i engelskan inte görs någon hårfin skillnad mellan termer som *co-operation*, *co-ordination*, *partnership* och *collaboration*. Eftersom de projekt som ingår denna uppsats samtliga pågår på flera olika nivåer kan vi därför konstatera att de innefattar såväl samverkan som samarbete och samordning, vilket gör de tre termerna lika relevanta i beskrivandet av dem. Samverkan är dock den övergripande termen och har av Danermark definierats enligt följande:

Samverkan är alltså *medvetna målinriktade handlingar som utförs tillsammans med andra i en klart avgränsad grupp avseende ett definierat problem och syfte* [författarens kursivering] (Danermark, 2000, s. 15).

I ett debattinlägg i *Biblioteksbladet* från 1984 av Greta Renborg finns ytterligare en belysande definition:

Samverkan betyder inte att man nödvändigtvis tycker samma sak, utan att man har ambition till gemensam problemlösning. Parterna har olika roller, det är naturligt att ställa olika krav och söka kompromisser (Renborg, 1984, s. 47).

I de politiska diskussioner som ligger till grund för vårt uppsatsarbete talas det om samverkan som en del av en nationell bibliotekspolitik. Det kan därför vara på sin plats att förtydliga även detta begrepp, där vi har använt oss av KB-utredningens definition:

En politik som omfattar hela det offentliga (offentligt finansierade och tillgängliga) biblioteksväsendet. I de frågor som kan vara aktuella fattas beslutet av riksdagen. Exempel på nationell bibliotekspolitik som fastställts i lag är bibliotekslagen och pliktlagen. Andra exempel är beslutet om en nationell samkatalog, LIBRIS, och beslut om infrastruktursatsningar som t.ex. SUNET (KB-utredningen, 2003, s. 287).

De två bibliotekstyper som lyfts fram i vårt arbete är alltså folkbibliotek och högskolebibliotek, där den senare enligt Kungliga bibliotekets samordningsorgan BIBSAM inkluderar såväl högskolornas som universitetens bibliotek. Det övergripande begreppet forskningsbibliotek innefattar i sin tur förutom de 39 högskolebiblioteken även Kungliga biblioteket, samt 31 specialbibliotek (*Forskningsbiblioteken 2003*, 2004).

Ett annat begrepp som förekommer i uppsatsen är sambibliotek. Under uppslagsordet bibliotek definieras i *Nationalencyklopedin* det svenska sambiblioteket som:

[E]n nationell planering för de statliga forskningsbiblioteken, som med utgångspunkt i möjligheten att man vart som helst i landet kan utnyttja litteratur på de olika biblioteken syftar till att onödiga dubbelinköp undviks.

Denna definition förefaller vara en kvarleva från ett idag förlegat tänkande där institutionernas behov gick före användarnas. Samarbete handlade då om en effektivisering av bokhanteringen för att spara pengar, och initierades på en statlig nivå. De senaste åren har dock begreppet förlorat sin nationella tillämpning, och efter öppnandet av Sambiblioteket i Härnösand år 2000 har det kommit att likställas med samlokaliseringen av folkbibliotek och högskolebibliotek i en gemensam byggnad. Även Almedalsbiblioteket i Visby brukar därför falla in under kategorin sambibliotek, och det är också på detta sätt vi kommer att använda ordet. Den internationella motsvarigheten till sambibliotek är *joint-use libraries*, som också främst omfattar det lokalmässiga samarbetet.

Slutligen ett begrepp som vi under arbetets gång vid ett flertal tillfällen har stött på, framför allt i det internationella materialet. Såväl i England och USA som i våra nordiska grannländer talas det om *det sömlösa biblioteket*, eller *the seamless library*. Detta syftar på det gränsöverskridande arbete som bedrivs för att användaren ska mötas av samma service och utbud oavsett bibliotek. Detta begrepp har ännu inte vunnit mark i Sverige, men i takt med att fler och fler regioner inleder olika former av bibliotekssamverkan kommer det med all sannolikhet inom kort att användas även i vårt land.

3.3 Avgränsningar och precisering

Vårt tidsperspektiv fokuserar framför allt på perioden efter 1997, då bibliotekslagen tillkom. I och med införandet av denna säkrades folkbibliotekens existens i kommunerna och hela det svenska biblioteksväsendets struktur förtydligades. Detta ledde till att nya frågor nu kunde börja diskuteras och debatten lyftes till en annan nivå. Det är också under perioden efter 1995 som förutsättningarna för ett mer tekniskt samarbete vuxit fram i takt med den digitala utvecklingen.

Våra tre huvudsakliga exempel på regional samverkan har alltså främst valts utifrån den uppmärksamhet de rönt i branschpressen och har dessutom några år på nacken, vilket gör dem lättare att undersöka. Vi har även försökt ringa in andra projekt som vi har stött på under arbetets gång, såväl utomlands som i Sverige. Här gör vi dock inget anspråk på att vara heltäckande och det kan alltså mycket väl finnas fler projekt som inte tas upp här.

Ett av våra tre huvudexempel är alltså Sambiblioteket i Härnösand, där kommunbibliotek, länsbibliotek och universitetsbibliotek samverkar under samma tak men som tre separata organisationer. En vid första anblicken liknande lösning finns alltså i Visby, där Almedalsbiblioteket rymmer såväl folkbiblioteket som ortens högskolebibliotek. Här har man dessutom gjort det omstridda valet att integrera de bägge biblioteken fullständigt i en gemensam organisation. Vägen fram till detta beslut kantades av en debatt där många röster höjdes mot förslaget. Vi har valt att inte använda oss av Almedalsbiblioteket som exempel, trots att det kan tyckas ha en självklar plats i en diskussion som denna. En fullständig integration av detta slag innebär dock en helt ny och unik form av bibliotek, som än så länge är svår att jämföra med andra samverkansformer.

3.4 Disposition

Vår uppsats inleds med en redogörelse för tidigare undersökningar inom ämnet bibliotekssamverkan. Då detta är ett ganska nytt och praktiskt inriktat ämne saknas ännu teoretiskt material i ämnet. Vi påbörjar detta kapitel med den allmänna litteraturen om samverkan ur ett större samhällsperspektiv, vilket följs av exempel på samverkan där folkbibliotek möter andra organisationer än högskolebibliotek. Resten av avsnittet ägnas åt det lilla material som skrivits om närmandet mellan folkbibliotek och högskolebibliotek.

Kapitel fem syftar till att ge en nödvändig bakgrund till de senaste årens utveckling inom biblioteksområdet. Folkbiblioteken och högskolebiblioteken presenteras var och för sig, varefter vi går igenom de befintliga samverkansområden som utgör grunden för dagens utveckling. I det följande kapitlet, *På väg mot en nationell bibliotekspolitik*, redogör vi sedan för de nyligen genomförda politiska beslut och de statliga utredningar som föranlett dem, för att på så sätt ringa in dagsläget.

Därmed är vi framme vid uppsatsens andra, mer exempelriktade, del. I kapitel sju, *Regional och lokal samverkan*, lyfter vi fram ett antal samverkansprojekt, såväl utländska som svenska, som alla på olika sätt bidragit till att finna nya vägar för samverkan mellan olika bibliotekstyper. De tre främsta svenska mötena mellan folkbibliotek och högskolebibliotek presenteras sedan i ett eget kapitel, *Tre lyckade exempel*, där vi i tur och ordning ger bakgrunden till och förutsättningarna för de framgångsrika projekten i Härnösand, nordöstra Skåne och Värmland.

I slutkapitlet *Analys och slutdiskussion* redovisas svaren på de frågor uppsatsen ställt samt andra tankar om bibliotekssamverkan som har väckts under arbetets gång.

4. Tidigare undersökningar

För att förstå begreppet samverkan och dess betydelse för samhället i allmänhet och biblioteken i synnerhet har vi inledningsvis sökt information av mer övergripande natur. Materialet inom ämnet har visat sig vara tämligen knapphändig, även om det existerar flera undersökningar som berör samverkan inom andra offentliga verksamheter som vård, omsorg och skola. I en av dem, *Samverkan. Välfärdsstatens nya arbetsform* (1999), konstaterar sociologerna Berth Danermark och Christian Kullberg att den svenska välfärdsstaten just nu genomgår en omfattande förändring, där en rad nya arbetsformer som alla kan sammanfattas i begreppet samverkan idag växer fram. Tidigare präglades det svenska samhället inom alla sektorer av detaljreglering och centralisering där möjligheterna till självbestämmande inom enskilda kommuner eller verksamhetsområden var begränsade. De senaste decennierna har detta emellertid kommit att luckras upp och har gradvis ersatts av reglering genom ramlagstiftning och decentralisering. Redan i inledningen tar författarna fasta på att samverkan idag inte längre är något frivilligt utan en nödvändig arbetsform och att det numera är omöjligt för en offentlig organisation att utföra sina åtaganden utan att samverka med sin omvärld.

Danermark och Kullberg har i sin bok följt ett treårigt samverkansprojekt i Örebro mellan Socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt Försäkringskassan. Projektet fokuserade på rehabilitering av psykiskt störda missbrukare, och studerades från starten till dess att det upplöstes och övergick i en permanent verksamhet. Det mest intressanta för vår del är den grundliga teoretiska diskussion om samverkan, med forskningsöversikt, som inleder boken. Där konstateras att samverkan mellan olika myndighetsområden fortfarande är ett relativt utforskat område, vilket förvånar författarna. Idag har många människor varit inblandade i olika samverkansprojekt, vilket innebär att det finns en stor men fragmentarisk vardagskunskap om fenomenet. Däremot råder det brist på teoretiskt förankrade studier som kritiskt analyserar samverkan i annat än rent generella ordalag (Danermark & Kullberg, 1999).

Berth Danermark har också skrivit boken *Samverkan. Himmel eller helvete?* (2000), som främst vänder sig till verksamma inom skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård. Denna bok tar fasta på de frågor och svårigheter som kan uppstå på personnivå under samverkansprocessens gång, och ger även ett konkret förslag på hur man från lednings- och deltagarperspektiv kan planera samverkan och förebygga att problem uppstår. Förslaget bygger på ett fiktivt exempel från skolvärlden, men hade enligt vår mening lika gärna kunnat handla om ett bibliotekssamarbete (Danermark, 2000).

Att samverkan ligger i tiden vittnar även ett för vårt ämne näraliggande exempel som ABM om. Denna förkortning står för arkiv, bibliotek och museer, och betecknar en

samarbetsrörelse som rönt ett stort intresse under senare år. Grundidén är att främja ett ökat samarbete mellan institutioner som alla ses som kulturarvets bärare. Den nya informationstekniken har öppnat nya möjligheter att föra fram en kompetens som på många sätt är gemensam för dessa institutioner, och i ett demokratiperspektiv öka allmänhetens tillgång till dokument och artefakter som tidigare oftast utgjort dolda skatter. Genom att spränga gränserna mellan institutionerna hoppas man från ansvariga myndigheters sida motverka den historielöshet som hotar dagens samhälle (Björk, 2000).

Ett annat exempel på spännande samverkansformer inom kulturområdet är skapandet av ett flertal mångfacetterade och påkostade kulturhus under senare år. På platser som Dieselverkstaden i Nacka, Dunkers kulturhus i Helsingborg och Haninge kulturhus samsas bibliotek med en mängd andra aktörer från hela kulturområdet i ljusa och nyskapande lokaler som alla präglas av en stor öppenhet. Vi vill gärna omnämna dessa, då vi anser att de är ett tydligt bevis på nytänkande inom de kommunala förvaltningarna där man ser kulturens och bibliotekens värde för marknadsföringen och profileringen av en region. Det är tydligt att man insett att de olika verksamheterna har mycket att lära av varandra, och att man genom att samverka kan locka nya användargrupper.

Det inom ämnet bibliotekssamverkan dominerande materialet, såväl internationellt som i Sverige, är dock litteratur om mötet mellan folkbibliotek och skolbibliotek. Vi har valt att titta närmare på en del av detta material, då vi anser att det har en viss betydelse för vår framställning. Skälen till detta är dels att folkbibliotek och skolbibliotek har samverkat under hela 1900-talet och har funnit vägar att mötas trots att man har olika ursprung och inriktning. I de flesta fall handlar det om att integrera verksamheten i gemensamma lokaler. Erfarenheterna av dessa samarbetsformer har dokumenterats väl och en del av de slutsatser som dragits är av intresse även för vårt arbete, framför allt rörande de problem som kan uppstå när två olika organisationer ska samordnas.

Dessutom, och ännu viktigare, är skolbibliotekens plats i det nya kunskapssamhället. Idag kommer alltfler studenter från studieovana miljöer och är i stort behov av biblioteksservice för att klara de krav på informationskompetens som ställs av lärosätena. Fungerande skolbibliotek är i denna kontext nödvändiga för att förbereda eleverna inför högre studier, och under senare år har detta också uppmärksammats i kommunerna där antalet utbildade skolbibliotekarier ökar igen efter många år av neddragningar. Alla bibliotek är därmed lika viktiga för att lotsa den studerande genom hela den långa utbildningsprocess som utmärker vårt moderna samhälle.

Det finns ett rikt internationellt material inom ämnet bibliotekssamverkan mellan skola och folkbibliotek. I studien *Combining libraries. The Canadian and Australian experience* presenteras en rad exempel som beskriver hur bibliotekstyperna på olika sätt integreras för att i första hand kunna ge service även till medborgare boende i avlägsna delar av Kanada och Australien (Amey, 1987). Även i artikelsamlingen *Joint-use libraries* ligger fokus på denna problematik. Här tar man dock ett vidare grepp och inkluderar även material om samverkan mellan andra bibliotekstyper (Miller, 2001). Gemensamt för dessa studier är slutsatsen att de olika samverkansformerna framför allt har uppstått ur en kärv ekonomisk situation, där integreringen blir det enda sättet att behålla biblioteken i avfolkningsbygder. Trots att varje land har sitt eget biblioteksväsende ser man tydliga likheter med svenska förhållanden, där skolbibliotek

ofta integreras med en nedläggningshotad filial som på sätt kan överleva (Hasselrot, 2001).

I rapporten *I nöd och lust. En metodutredning om integrerade folk- och skolbibliotek* som gjordes av Statens kulturråd 1991 jämfördes biblioteksintegreringen i sju mindre svenska kommuner och ett län. Rapporten sågs som startpunkten för ett utvecklingsarbete på området och ville granska verksamhet och arbetsmetoder i landet. De undersökta biblioteken hade alla gemensamma lokaler, samlingar, målformuleringar och personal och finansierades av skola och folkbibliotek tillsammans. Samtliga angav att integreringen främst genomförts av ekonomiska skäl. Undersökningen visar dock att det är svårt att påvisa några sådana vinster.

De problem som många av de undersökta orterna upplevt vid integreringen av biblioteken är framför allt de två olika användargruppernas olika krav på verksamheten, som gör det besvärligt att ge alla en fullgod service. Ofta är biblioteket lokaliserat i skolan, vilket innebär att läget blir mindre centralt och därmed mindre attraktivt för allmänheten. En grundförutsättning för att integrationen ska fungera blir därför att lokalerna måste vara flexibla och väl synliga utåt mot samhället. Man upplever också att skoleleverna tränger ut andra grupper och att skolan betalar för lite i proportion till utnyttjandet. Enligt rapporten är det alltså skolan som är vinnaren och allmänheten förloraren i det integrerade skol- och folkbiblioteket. Trots detta finns det många faktorer som talar för en integrering, där några av de viktigaste förutom de rent praktiska är att ge barn och ungdomar biblioteksvana samtidigt som de får möta människor i biblioteket som inte hör till skolans värld. Slutligen konstateras att en samordning av resurserna genom att förlägga biblioteket till skolan fungerar bäst i på en liten ort med upp till fem tusen invånare. Detta är det ideala låntagarunderlaget för den här typen av samverkan, vilket även flera liknande utländska undersökningar kommit fram till (*I nöd och lust*, 1991).

År 1999 gjorde Kulturrådet en ny utredning med titeln *Skolbiblioteken i Sverige. Kartläggning, analys och probleminventering* där skolbibliotekets pedagogiska roll poängterades. Här kom man fram till att den nya läroplanen har medfört ett kraftigt ökat behov av biblioteksservice, men då många skolor inte själva har de ekonomiska möjligheterna att driva ett fungerande bibliotek har man tvingats vända sig till folkbiblioteken. Utredningen poängterar dock att det inte är folkbibliotekets ansvar att anpassa sig gentemot skolans behov då verksamheterna inom de två biblioteksverksamheterna på väsentliga punkter skiljer sig åt. Ansvars- och arbetsfördelningen bör klargöras genom överenskommelser mellan företrädare för de olika biblioteken på såväl central som regional nivå. Då det gäller inriktning och behov menar utredningen att skolbiblioteken har mycket mer gemensamt med högskolebiblioteken, men saknar den centrala samordningsfunktion som inom högskolevärlden innehas av BIBSAM. Rekommendationen är alltså att skolbibliotek och högskolebibliotek bör samverka kring den pedagogiska uppgiften.

Kulturrådets rekommendation har dock inte haft någon direkt effekt på utvecklingen under senare år, då fler och fler skolbibliotek istället har fortsatt att integreras med folkbibliotek. I den lilla skriften *Allas bibliotek* (2001), utgiven gemensamt av Skolverket och Statens kulturråd, behandlas åter de praktiska och ideologiska problem som kan uppstå vid integreringen. Utgångspunkten för sammanställningen är att

samarbete betyder livet för svenska bibliotek, och att ett flertal integrerade bibliotek också tillkommit som en direkt åtgärd för att förhindra nedläggning. Samtidigt poängteras återigen folkbibliotekens roll som pedagogisk institution, där samarbetet med skolan kan bli en mötesplats över generationsgränserna om gruppernas särintressen respekteras. I en avslutande diskussion om integreringens kärnfrågor konstateras att man inför varje samarbete måste fråga sig vad integration egentligen betyder, inte bara praktiskt och ekonomiskt utan även idémässigt. Man betonar också bibliotekets, skolans, arbetsgivarnas och politikernas gemensamma ansvar för den pedagogiska uppgiften. Diskussionen får inte heller förenklas så att elever alltid ses som kunskapssökare och allmänheten bara som lustläsare, då verkligheten lika ofta är den omvända. Avslutningsvis konstateras att de flesta aktörer som varit inblandade vid bokens tillkomst på olika sätt uttrycker att framtidens lösningar finns i ett mer fördjupat och formaliserat samarbete, där folkbiblioteket och skolan samverkar för det livslånga lärandet (Hasselrot, 2001).

Bibliotekslagens tillkomst innebär att alla elever i Sverige idag har laglig rätt till bra skolbibliotek. Ändå saknar fortfarande många kommunala grundskolor bibliotek, eller har ett som är obemannat. Ett av de senaste inläggen i skolbiblioteksdebatten har gjorts av Nationella skolbiblioteksgruppen, där medlemmarna är intressenter från såväl skolvärlden som biblioteksväsendet. I *Bemanna skolbiblioteken. Ett verktyg för skolutveckling* (2004) riktar man sig direkt till politiker i stat och kommun för att få dem att börja följa lagen och inse att den moderna skolan kräver fungerande skolbibliotek för att klara av sin uppgift. Kompetent personal behövs för att lära ut informationssökning, hur man sållar i informationsflödet och för att stimulera kritiskt tänkande. Man poängterar också att folkbibliotek och skolbibliotek har olika uppdrag. Skolbiblioteket är till för att fylla skolans speciella behov och kan aldrig ersättas med ett närbeläget folkbibliotek. Endast ett fullt integrerat bibliotek kan ersätta ett skolbibliotek, förutsatt att skolbibliotekets funktion som verktyg för utvecklingen av skolan respekteras fullt ut.

Vi har inte hittat något material om samverkan mellan högskolebibliotek och skolbibliotek. Detta finner vi förvånande med tanke på samhällets ökade krav på informationskompetens. Högskolan skulle säkert ha mycket att vinna på ett ökat samarbete med framför allt gymnasiebiblioteken, för att på så vis bättre kunna förbereda eleverna för de högre studier som idag är ett självklart nästa steg för många ungdomar.

Trots detta tycks alltså samarbete och integration mellan skolbibliotek och folkbibliotek vara ett jämförelsevis välutforskat område. Däremot har mycket lite forskning hittills bedrivits inom området bibliotekssamverkan mellan folkbibliotek och högskolebibliotek. Detta kanske har sin naturliga förklaring i att denna typ av samarbete är ett relativt nytt fenomen, som ännu inte har hunnit bli utrett i någon större omfattning. Förutom några magisteruppsatser från de olika bibliotekarieutbildningarna i landet är det förvånansvärt tomt. Även debatten i branschtidningarna och inom professionen har enligt vår mening med få undantag varit tämligen oengagerad. Inte ens det senaste årets politiska förändringar och ändringen av bibliotekslagen har givit upphov till någon större debatt. Ett undantag från detta utgör dock sambiblioteken, som ägnats stor uppmärksamhet såväl i Sverige som internationellt. När högskolebibliotek och folkbibliotek flyttar ihop genererar det en stor uppmärksamhet oavsett var det sker. I Sverige hände samma sak i samband med öppnandet av de integrerade biblioteken i Härnösand och Visby år 2000.

Internationellt sett har både sambibliotek och samverkansprojekt, såväl mellan olika bibliotekstyper som mellan bibliotek och andra organisationer, varit fler och funnits under en längre tid. Följaktligen har de även dokumenterats och analyserats i högre grad. I den amerikanska sammanställningen *Librarians guide to partnerships* (Lynch, 1999) presenteras en rad exempel på hur bibliotek på olika sätt samverkar med sin omvärld. Bredden bland dessa är stor och spänner över så skilda samarbetspartners som företag, skolor och olika kultur- och intresseföreningar, och det är spännande att se vilken kreativitet som ryms i denna mångfald. Av störst intresse för oss är de avsnitt som berör samverkan mellan olika bibliotekstyper, där samarbetet i sydöstra Florida (SEFLIN) är ett inspirerande exempel. Detta kommer vi också att presentera närmare i kapitel sju.

Redan 1984 skrev Greta Renborg, dåvarande lektor vid Bibliotekshögskolan i Borås, ett inlägg i *Biblioteksbladet* under rubriken "Folk- och forskningsbibliotek så nära, ändå då fjärran" som tog upp samarbete mellan de två bibliotekstyperna. USA och delstaten Illinois lyfts i artikeln fram som exempel på en region där man redan vid denna tid kommit långt i sin samverkan, och frågan Renborg ställer är varför inte mer görs i Sverige när kontaktytorna mellan folkbibliotek och högskolebibliotek bara blir fler och fler. Vidare menar hon att det är kortsiktigt att dela biblioteksvärlden i två delar, då forskningsbiblioteken i så hög grad angår folkbiblioteken. Det som föranleder inlägget har dock inget med bibliotekets olika användargrupper att göra, utan är skrivet utifrån en situation där Renborg ser ett hot mot biblioteken från de nya informationsmäklarna. De olika bibliotekstyperna måste därför börja samarbeta för att visa upp sin unika kompetens och klara konkurrensen utifrån. Inlägget är ändå intressant främst då det visar att frågan diskuterats långt tidigare än vad vi trodde var fallet.

Inom ramen för forskningsprojektet *Bibliotek i förändring* som bedrivs vid Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap vid Göteborgs universitet undersökte Gudrún Þórsteinsdóttir hösten 1996 hur folkbibliotek bemöter högskolestudenter. Resultaten bygger på 28 intervjuer och en enkätundersökning med biblioteksföreträdare och presenteras i magisteruppsatsen *Biblioteken och de högskolestuderande* (1997) från Högskolan i Borås. Þórsteinsdóttir kommer fram till att det finns en viss ambivalens gentemot högskolestudenterna på folkbiblioteken. Man vill behandla alla lika och anser att studenterna är en viktig målgrupp, samtidigt som man upplever att det är svårt att bemöta studenternas ökande krav på service. Folkbibliotekens största dilemma är att de måste värna om demokratin genom att vara till för alla samtidigt som de ska vara användarstyrda.

I en annan magisteruppsats inom ämnet bibliotekssamverkan, den här gången från Uppsala universitet, intervjuade Camilla Stéen år 1998 ett antal företrädare för såväl högskolebibliotek som läns- och stadsbibliotek i Örebro, Eskilstuna och Stockholm. Vidare gjordes en enkätundersökning bland bibliotekspersonal på övriga högskoleorter i Svealand. Denna tiopoängsuppsats är oss veterligen den första akademiska studie som tagit upp mötet mellan folkbibliotek och högskolebibliotek i Sverige vilket gör den betydelsefull för vårt arbete.

Syftet med uppsatsen var att närmare undersöka vilka samarbetsformer mellan högskolebibliotek och folkbibliotek som då existerade i regionen. Stéen konstaterar inledningsvis att forskning kring samverkan mellan folk- och forskningsbibliotek

saknas, vilket hon antar beror på att det är en ny företeelse som befinner sig i en utvecklingsfas. Enligt Stéen är fungerande folkbibliotek många gånger en förutsättning för att högskolestudier skall kunna bedrivas, och de nya högskolorna har därför ofta förlagts till orter med en väl utbyggd kommunal biblioteksservice. Den bakomliggande orsaken till samarbetet på de av Stéen undersökta orterna är också studenternas ökade användning av samtliga bibliotek. Inget av de medverkande biblioteken upplevde vid tiden för undersökningen dock studenterna som ett problem, utan hade inlett samarbetet uteslutande för att kunna ge en bättre service.

Uppsatsens främsta styrka är att den presenterar en rad förslag på områden inom fältet där ett närmande skulle kunna vara möjligt. Till att börja med erbjuder den nya tekniken en mängd nya vägar till samarbete. Här är det tydligt att Stéens arbete har ett par år på nacken, då några av hennes exempel, som gemensamma databaser på CD-ROM, nu är överspelade och ersatta med andra format. Grundtanken står sig däremot desto bättre, och idag är det just inom det elektroniska området som mest resurser investeras och det finns störst potential för storskalig samverkan. Vidare konstaterar Stéen att kontakter och personliga nätverk är en viktig förutsättning för att ett samarbete ska fungera. Att mötas i olika formella grupper och samrådsorgan är ett sätt att fånga upp idéer och engagera personal från de olika biblioteken. Gemensam fortbildning och studiedagar kan vara ett annat. Det gäller också att inför ett samverkansprojekt i förväg vara överens om ansvarsfördelningen inom områden som litteraturförsörjning, servicepolicy och information till användarna.

I ett eget avsnitt ställer Stéen därefter frågan om vilka svårigheter ett samarbete skulle kunna medföra och spekulerar till en början i termer av statuskillnader och revirtänkande. Hennes undersökning gav dock ett överraskande positivt svar, då samtliga informanter uppgav att det inom deras verksamheter inte längre förekommer något ”vi och dom-tänkande” och att man arbetar kollegialt över gränserna. Ett annat möjligt problem är att verksamheterna har olika huvudmän som med sina olika intressen skulle kunna bromsa projekten. Inte heller här upplever de tillfrågade några problem, utan uppger snarare att uppdragsgivarna insåg vinsterna med ett samarbete och uppmuntrade detta. Stéen blickar också framåt och undrar om samarbetet skulle kunna drivas längre. Alla informanter var överens om att så kommer att ske och att det rentav är oundvikligt.

I den avslutande diskussionen kommer Stéen fram till att samverkan mellan de båda bibliotekstyperna var betydligt vanligare än hon väntat sig. Såväl på lokal som på nationell nivå arbetades det för ett närmare samarbete mellan folkbibliotek och högskolebibliotek. Vid tiden för hennes undersökning gällde samarbetet framför allt inköp och fjärrlån. Till sist efterlyser Stéen ett helhetstänkande för att stärka medborgarens demokratiska rättigheter inom bibliotekssystemet. Enligt hennes resultat var biblioteken 1997 på väg mot en utökad samordning, även om formerna för det såg väldigt olika ut. Slutsatserna av Stéens arbete visar återigen på att samverkansdiskussionen varit aktuell under en lång tid och gör oss ännu mer nyfikna på att ta reda på hur situationen ser ut nu.

Ingen av Camilla Stéens informanter tror på sambiblioteket som form för ett utökat samarbete. Tre år efter hennes undersökning öppnar dock de nya biblioteken i Härnösand och Visby, som i sin tur givit upphov till ett antal magisteruppsatser. Först ut

att undersöka läget i Visby var Wilhelm Widmark vid Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier vid Uppsala universitet. I hans uppsats från år 2000 analyseras tillkomsten av Bibliotekscentrum i Visby, som efter öppnandet alltså kom att heta Almedalsbiblioteket, ur ett institutionellt perspektiv. Syftet var att förklara tillkomstprocessen och de problem som kan uppstå vid en sammanslagning av olika bibliotekstyper.

Widmark har valt Visby framför Härnösand för att man här fullständigt integrerat folkbiblioteket med högskolans bibliotek. Den nya organisationen inrymdes i en helt ny byggnad på campusområdet, vilket innebar att folkbiblioteket flyttade från stadskärnan. Hela processen kantades från början av konflikter och massiv kritik från flera håll. Allmänheten skrev protestlistor för att få behålla sitt gamla bibliotek medan Författarförbundet såg sammanslagningen som ett hot mot folkbildningen. Widmark menar att det finns en tydlig skillnad i argumentationen mellan motståndare och förespråkare, där protesterna bottnar i ideologiska argument som manifesteras i den stora kärlek svenska folket hyser för sina folkbibliotek. De har kommit att stå som symbol för demokrati och allas rätt till kunskap och bildning och det var uppenbart att gotlänningarna var rädda att förlora dessa värden i ett samboskap med högskolan, som ju står för en helt annan tradition. Företrädarna, som främst bestod av kommunpolitiker, lyfte å sin sida fram nyttoaspekterna där man såg biblioteket som en drivkraft i det nya kunskapsamhället och en statussymbol som skulle kunna stärka identiteten och ekonomin i en avfolkningsregion. Widmarks uppsats ger inledningsvis en heltäckande bild av den stundtals hätska debatt som fördes inför tillkomsten av det nya biblioteket. Hans vidare studie utgörs av en enkätundersökning som skickades till samtliga anställda på de bägge sammangående biblioteken för att på så sätt fånga upp åsikterna från en grupp som dittills syntes väldigt lite i diskussionerna. Resultaten av enkäten visade att det fanns skillnader i attityder i de båda personalgrupperna, men på de hela taget präglades enkätsvaren av en positiv syn på den gemensamma framtiden. Widmarks slutsats blir således att om biblioteksledningen tar sitt ansvar för att överbrygga personalgruppernas olika ursprung finns potential att skapa ett mycket lyckat bibliotek.

Widmark är medveten om att hans fallstudie brister i det faktum att det nya gotländska bibliotekets organisation är helt unik, vilket gör det svårt att dra några generella slutsatser av resultaten. Hans arbete har ändå ett stort värde för oss, då det ger en gedigen sammanfattning av de ideologiska motsättningar som kan uppstå då två bibliotekstyper med helt olika uppdrag och ursprung bestämmer sig för att mötas.

Skapandet av Sambiblioteket i Härnösand har också skildrats i ett antal uppsatser. Den första, *Vinner man helheten med en sammanslagning? En studie av det blivande Sambiblioteket i Härnösand*, skrevs 1999 vid Umeå universitet och undersökte förarbetet inför öppnandet. Margareta Sundin gjorde inför uppsatsarbetet fältstudier på dåvarande Mithögskolans bibliotek i Härnösand och Härnösands stadsbibliotek, då hon intervjuade bibliotekspersonal, ledning och huvudmän. Hennes resultat ger en god beskrivning av det nya bibliotekets framväxt, och i en sammanfattande diskussion konstaterar Sundin att samarbetsklimatet hela tiden på det hela taget varit bra. Till en början fanns en stor oro inför de stora förändringarna bland personalen, vilken dock snabbt dämpades genom att bibliotekscheferna tidigt insåg vikten av god information. Man har hela tiden utgått från likheterna mellan organisationerna istället för att bara se till skillnaderna och har på så sätt kunnat överbrygga många problem. Avslutningsvis

fastslår Sundin således att inställningen hos de inblandade i ett projekt är mycket viktig för att det ska fungera. I Härnösand har man hela tiden haft en god förändringsbenägenhet vilket enligt Sundin bådär gott inför framtiden.

Gunilla Österbäck gjorde i sin uppsats *När folkbibliotek och högskolebibliotek flyttar ihop* (2001) från Högskolan i Borås en användarundersökning för att utvärdera hur det nya sambiblioteket tagits emot av Härnösandsborna under det första verksamhetsåret. Resultatet visar att majoriteten av de tillfrågade är mycket nöjda med såväl byggnaden som servicen och de utökade samlingarna. Dessutom hade man redan mindre än ett år efter öppnandet lockat nya användargrupper, och många av besökarna hade också använt sig av för dem tidigare oprövade bibliotekstjänster.

I övrigt utgörs materialet om bibliotekssamverkan i Sverige till stor del av kommentarer i statliga utredningar och andra politiska utspel, där i stort sett samtliga av de undersökningar inom biblioteks- och utbildningsfrågor som gjorts under de senaste decennierna på olika sätt antyder en önskan om ett utökat samarbete mellan olika bibliotekstyper. Tillsammans gör propositionerna och utredningarna små nedslag, som skapar den nationella bibliotekspolitik vi ser idag. Materialet är väldigt spritt och har tillkommit på skilda departement och i olika sammanhang, vilket innebär att de olika bibliotekstyperna återfinns inom sitt respektive ämnesområde. Detta är en följd av den tidigare samhällsstruktur där varje verksamhet skulle bära sina egna kostnader och svara inför sin egen huvudman. Samarbete över gränserna var i detta sammanhang inte relevant, eller rentav olagligt (Danermark, 1999).

I Statens kulturråds rapport *Ett bildat folk. De högskolestuderande och folkbiblioteken* (1995) gjordes en grundlig genomgång av samtliga politiska beslut och de förarbeten som låg till grund för dem under perioden 1970 till 1995. Här framkommer det att fördelarna med ett samordnat biblioteksväsende uppmärksammades redan på 1970-talet då den stora högskoleutbyggnaden påverkade folkbiblioteken. Under hela perioden har det på olika sätt poängterats att folkbibliotekets resurser måste användas för att stödja högskolebiblioteken i arbetet med att tillgodose studenternas informationsbehov.

Inom ramen för rapportarbetet genomfördes också under våren 1994 en stor användarundersökning på 18 folkbibliotek belägna dels på traditionella universitetsorter, dels på nya högskoleorter och dels på orter som helt saknade högskola. Syftet var att kartlägga hur olika kategorier studerande använde folkbiblioteket, och resultatet bekräftade också att en mycket stor andel av folkbibliotekets besökare var studerande. En annan slutsats som drogs var att de studerande inte bryr sig om vem som finansierar respektive bibliotek utan söker sig till det som ger dem bäst tillgång till studielitteratur och läsplatser. Rapporten utarbetades av Acke Ericsson som i en avslutande kommentar lyfter fram behovet av en nationell samordning av biblioteken.

Under de tio år som gått efter det att denna rapport publicerades har en rad nya utredningar tillkommit, som fortsatt att indikera en ökad samverkan. Ett exempel på detta är *Boken i tiden* (SOU 1997:141) vars syfte är att utreda situationen för boken och kulturtidskriften, samt att pröva hur ändamålsenliga de nuvarande statliga instanserna på området är och lämna förslag på framtida lösningar. I takt med en förlängd grundutbildning och en ökad distansundervisning vid högskoleenheterna kan man enligt

undersökningen förvänta sig att beröringspunkterna mellan folkbildningssystemen och forskningsbiblioteken ökar ytterligare i framtiden.

Ett annat exempel är propositionen *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet* (prop. 2001/02:4) som fokuserar på regional utvecklingspolitik. Insatser inom kulturområdet sågs här som ett viktigt bidrag till regional och lokal attraktivitet och identitet. Genom utvecklingsbidrag till kommunerna, där medel avsätts för att stimulera samarbete mellan universitet, högskolor och kommuner, ska vuxnas lärande främjas (Forslund, 2003). Som omnämns i inledningen är KB-utredningen och utredningen *Om biblioteksverksamheterna* de senaste tillskotten i det offentliga materialet. Här tas samverkansfrågorna för första gången upp i ett fördjupat perspektiv. Innehållet i dessa kommer vi att redogöra närmare för i kapitel sex.

5. Bakgrund

Det svenska samhällsfinansierade biblioteksväsendet utgörs idag av ett stort antal aktörer och en heltäckande bild låter sig inte självklart göras. Till att börja med har biblioteken olika huvudmän, där kommunerna ansvarar för folkbibliotek och skolbibliotek, landstingen (med vissa undantag) för länsbibliotek, sjukhusbibliotek och vissa vårdbibliotek och slutligen staten för högskolebibliotek och bibliotek knutna till olika myndigheter. Utöver detta finns tre lånecentraler och ett depåbibliotek som finansieras av staten men administreras av de kommuner där de är lokaliserade. Därtill finns ett antal bibliotek som hör till enskilda utbildningsanordnare, folkhögskolor, organisationer m.fl. som får bidrag från staten. Fram till nyligen hanterades biblioteksfrågorna dessutom av två olika departement, men är idag samlade under det nya kultur- och utbildningsdepartementet. För samordning av de frågor som rör högskolebiblioteken ansvarar Kungliga biblioteket och dess samordningsorgan BIBSAM. Motsvarande ansvar för folkbiblioteken innehas av Statens kulturråd (Forslund, 2003).

Denna uppdelning utgör bakgrunden till den situation de svenska folkbiblioteken och högskolebiblioteken idag befinner sig i, och är därmed viktig att ha i åtanke för förståelsen av biblioteksutvecklingen i Sverige under senare år (Thomas, 2003). Därför inleder vi också följande kapitel med att redogöra för folkbibliotekens och högskolebibliotekens respektive utveckling under de senaste decennierna. Därefter fokuserar vi på de områden där man redan idag samverkar, mer eller mindre uttalat.

5.1 Folkbiblioteken

De svenska folkbiblioteken har sitt ursprung i de gamla sockenbiblioteken och folkrörelsernas bibliotek. Under mer än ett sekel har de på olika sätt främjat den fria folkbildningen. En viktig pionjär för deras utveckling var Valfrid Palmgren, som under tidigt 1900-tal gjorde studieresor i USA och inspirerades av de publika folkbiblioteken (Hansson, 2005). Hennes insats bidrog till att folkbibliotek under kommande decennier startades över hela landet. Under 1960- och 1970-talen, när de flesta av dessa inordnats i den kommunala strukturen, fick biblioteken en allmänkulturell uppgift som ledde till en omfattande utåtriktad och uppsökande verksamhet. Denna period utgjorde något av en guldålder och folkbiblioteken blev en demokratisk och kulturell mötesplats för hela befolkningen där alla kunde känna sig välkomna (Stenquist, 2003). I de flesta kommuner blev folkbiblioteken navet i den kulturella verksamheten och placerades oftast under kultur- och fritidsnämnden där de blev den största enskilda budgetposten. De kulturpolitiska mål som fastställdes 1974 befäste biblioteks roll som kulturbärare och innebar en hård reglering av såväl verksamhet som ideologi (Hansson, 2005).

År 1984 kom den statliga utredningen *Folkbibliotek i Sverige* (SOU 1984:23). Här preciserades folkbibliotekens två huvudsakliga funktioner, kulturuppgiften och informationsuppgiften. Utredningen föreslog också att den nationella bibliotekspolitiken skulle stärkas genom samordning, vilket bland annat resulterade i förverkligandet av lokalt utvecklingsstöd och särskilt stöd till inköp av litteratur på invandrarspråk, talböcker och uppsökande verksamhet. De mer övergripande förslagen om en ökad samordning av myndigheterna på biblioteksområdet kom dock aldrig att genomföras (Stenquist, 2003).

Över huvud taget markerade 1980-talet ett tvärt slut på folkbibliotekens tidigare glesdagar, då samhällsekonomin försämrades kraftigt vilket i sin tur bidrog till ett ökat marknadstänkande även inom de kommunala verksamhetsområdena. Samtidigt ökade den politiska friheten i kommunerna och de allmänna sparkraven gjorde att man på många platser i landet börjar ifrågasätta kostnaderna för biblioteksverksamheten. I slutet av decenniet hade regleringen av kulturpolitiken spelat ut sin roll och biblioteksfrågorna förts ned på en regional nivå. I samband med kommunreformen och det kommunala självstyret i början av 1990-talet gjordes de första försöken med bibliotek på entreprenad och i vissa kommuner hotades bibliotek till och med av nedläggning. I takt med att den ekonomiska krisen fördjupades föreslogs också avgiftsbelagda lån. Oron växte bland landets folkbibliotekarierna och osäkerheten inför vilken samhällsroll folkbiblioteken egentligen skulle ha ökade (Hansson, 2005).

Parallellt med denna utveckling skedde två andra omvälvande förändringar i samhället som fick stora konsekvenser för folkbiblioteken. Datoriseringen och den nya informationstekniken skapade helt nya förutsättningar för biblioteksverksamheten. På samma gång ledde de utbildningspolitiska satsningarna på utbyggnaden av högskolan under 1990-talets första hälft till att antalet studenter ökade explosionsartat (Stenquist, 2003). De nya regionala högskolorna som nu växte fram hann inte med i uppbyggnaden av sina bibliotek och klarade inte av att möta kraven från sina studenter (Gellerstam, 1999). Istället fick folkbiblioteken ta hand om allt fler studerande på alla nivåer, dit även Kunskapslyftets målgrupp räknas liksom elever på grundskola och gymnasium som i det nya pedagogiska tänkandets efterföljd även de i allt högre grad var beroende av folkbibliotekets tjänster. Beredskapen inför denna anstormning var låg i den redan hårt ansträngda verksamheten. Man saknade studieplatser och grupprum och kostnaderna för kurslitteratur och fjärrlån rymdes inte i den knappa budgeten. Dessutom hade folkbibliotekarierna svårt att erbjuda den kompetens som krävdes för att vägleda studenterna (*Ett bildat folk*, 1995).

John Erik Forslund har i sin utredning *Om biblioteksverksamheterna* tagit del av Kulturrådets folkbiblioteksstatistik för perioden 1989 till 2001, där siffrorna talar sitt tydliga språk. Personalminskningen på folkbiblioteken var markant, antalet filialer minskade med över 20 procent och många av de kvarvarande integrerades med skolbibliotek. Antalet bokbussar sjönk, nyförvärven av böcker likaså. Det var alltså en tid av stora svårigheter för folkbiblioteken, där de flesta av de uppmätta verksamheterna tappade mark, även om en liten ljusning kunde skönjas mot slutet av den. Denna utveckling utgör en viktig bakgrund till att Sverige år 1997 får en bibliotekslag, som i mångt och mycket sågs som en skyddslag för att rädda biblioteken. I och med detta slås det fast att varje kommun måste ha ett folkbibliotek och att lånen ska vara avgiftsfria (Forslund, 2003).

Studenternas intåg på folkbiblioteken satte också sina spår i statistiken. I periodens början lånade vuxna mer skönlitteratur än facklitteratur, medan det vid periodens slut var tvärtom (ibid.). Att facklitteraturen gick om skönlitteraturen i utlåningsstatistiken kan alltså betraktas som en ren studenteffekt. Folkbibliotekens ökade betydelse för studerande på alla nivåer innebar att de fått en ny viktig roll att spela vid sidan av traditionella uppgifter som förmedlare av skönlitteratur och kulturupplevelser, stöd till skolbiblioteken och barns och ungdomars läsande samt olika former av uppsökande verksamhet. Alla dessa uppgifter svarar mot olika intressenters förväntningar på bibliotekets verksamhet och gör det svårt för folkbiblioteken att prioritera. Att studentexplosionen också sammanföll med den ekonomiska krisen i kommunerna gjorde att inga utökade medel tilldelades folkbiblioteken. Inte heller från statligt håll insåg man att folkbiblioteken hade kommit att få bära en stor del av ansvaret för de nya studenternas informationsförsörjning. Kommunernas förutsättningar att hantera situationen har sett väldigt olika ut, vilket har bidragit till att klyftorna mellan resursstarka och resurssvaga bibliotek har ökat. Differenser i lokal utvecklingskraft och lokalt ledarskap har alltså skapat stora kvalitetsskillnader i det svenska biblioteksväsendet (Stenquist, 2003).

Den myndighet som på statlig nivå har det övergripande ansvaret för kulturfrågor, dit folkbiblioteken fortfarande räknas, är Statens kulturråd. Under senare år har man fått ta emot hård kritik från olika biblioteksintressenter, som menar att alltför stora delar av insatserna för folkbiblioteken i kulturbudgeten gått till litteraturstöd. Frustrationen växte ute i landet och kulturministern blev vid ett flertal tillfällen under början av 2000-talet uppvaktad av representanter från såväl biblioteksvärlden som författare och bokförläggare. Tillsammans krävde man ett samlat grepp om den svenska bibliotekspolitiken, ett tydligare uppdrag för Kulturrådet i samarbete med bland annat BIBSAM och Skolverket samt en revidering av bibliotekslagen för att möjliggöra dessa krav (ibid.). Detta är situationen för folkbiblioteken när de båda biblioteksutredarna påbörjar sitt arbete.

5.2 Högskolebiblioteken

Med statens stora satsningar på högre utbildning under de senaste decennierna har även högskolebibliotekens roll förändrats. Från att tidigare ha varit uteslutande forskarnas bibliotek är de nu även i hög grad studenternas. Studenterna använder också biblioteket på ett nytt sätt. Utlåningen av kurslitteratur har ökat kraftigt och studenterna har i allt större utsträckning gjort biblioteket till en arbetsplats, där man sitter och studerar enskilt eller i grupp (Hagerlid, 1996).

Undervisningen vid högskolorna har också förändrats så att många kurser inte längre har bestämd kurslitteratur. Istället har nya pedagogiska metoder som problembaserat lärande medfört nya vägar för studenternas informationssökning. Biblioteket blir då den givna samarbetspartnern. I bibliotekspersonalens arbete ingår därför som en stor och viktig del att lära studenterna söka information (Höglund, 1995).

I början av 1970-talet var de högre studierna i Sverige koncentrerade till universiteten i Lund, Uppsala, Stockholm, Göteborg, Linköping och Umeå (Gómez, 2000). Vid denna

tid tillkom också de nya decentraliserade högskolorna, spridda över landet. 1977 års högskolereform innebar att utbildningspolitiken regionaliserades. Varje nytt lärosäte skulle sörja för sin egen biblioteksverksamhet, vilket innebar problem för de mindre högskolorna. Det var uppenbart att biblioteksbehoven inte analyserats tillräckligt i utbyggnaden av högskolan, och många bibliotek var lågt prioriterade i sina högskolors organisation. De fick bygga sina samlingar från noll och med små anslag. Studenternas missnöje över den ibland dåliga informationsmiljön ledde till att de istället sökte sig till folkbiblioteken. Under samma tid börjar ett närmande mellan statliga och kommunala bibliotek att antydans i en rad offentliga utredningar inom såväl utbildningsområdet som kommunal verksamhet. Detta ledde dock inte till några varaktiga lösningar (*Ett bildat folk*, 1995).

Under 1990-talet ökade den politiska satsningen på högre utbildning ytterligare. I John Erik Forslunds utredning går perioden 1993/94 till 2000 igenom, med stöd i BIBSAM: s så kallade treårsrapporter. Förutom dessa rapporter ansvarar BIBSAM sedan 1991 även för forskningsbibliotekens statistik, och tillsammans ger dessa publikationer en god bild av högskolebibliotekens utveckling från 1990-talets början, vilken också ligger till grund för Forslunds redovisning.

Denna intensiva utveckling innebar att antalet registrerade studenter i den svenska högskolan ökade med 38 procent, och antalet besök på högskolebiblioteken fördubblades under perioden. Samtidigt utökades antalet läsplatser med 93 procent och elektroniska tidskrifter med hela 176 procent. De totala driftkostnaderna gick upp med närmare 70 procent, och störst var kostnadsutvecklingen vid de mindre och medelstora högskolornas bibliotek. Nya högskolebibliotek byggdes samtidigt på ett flertal orter spridda över landet. Jönköping, Örebro, Halmstad och Visby fick alla nya biblioteksbyggnader under dessa år, medan helt nya former av biblioteksorganisationer såg dagens ljus på de nyetablerade högskolorna i Södertörn och Malmö. Vid periodens slut pågick planering och uppförande av ytterligare ett antal nya bibliotek, bland annat vid Karlstads universitet (Forslund, 2003).

Utvecklingen av högskolebiblioteken har under perioden varit snabb och positiv. Fokus i verksamheten har legat på övergången till elektroniska tidskrifter, indexeringen av svenska webbresurser, utbyggnaden och förnyelsen av LIBRIS och bytet av gamla biblioteksdatasystem. Under de senaste åren har man försökt bemöta behoven hos det ständigt växande antalet studenter såväl på studieorterna som på distans genom att utöka satsningen på elektroniska resurser ännu mer. Idag är många virtuella referenstjänster tillgängliga dygnet runt via bibliotekens hemsidor (ibid.).

Den stora omvälvningen av den högre utbildningen i Sverige har sedan 1990 föranlett åtskilliga statliga utredningar inom utbildnings- och forskningsområdet, som också påverkat biblioteksverksamheten. Den första av dessa är högskoleutredningen *Frihet, ansvar, kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan* (SOU 1992:1), även kallad Grundbulten, som hade stor betydelse för arbetet inom högskolan. I denna utredning presenteras en ny syn på utbildning där den enskilda studenten sätts i centrum. Genom att utveckla ett undersökande arbetssätt, självständighet och ett kritiskt förhållningssätt ska studenterna bättre tillgodogöra sig sitt lärande. Biblioteken spelar en avgörande roll i denna process vilket också fastslås i en egen utredning, *En kreativ studiemiljö. Högskolebiblioteket som pedagogisk resurs* (SOU 1991:72).

De propositioner som följde dessa utredningar presenterar dock inga konkreta förslag på hur högskolebiblioteken ska bedriva sin verksamhet. Detta föranleder i sin tur de ansvariga för de största biblioteken att i samarbete med BIBSAM bjuda in sina uppdragsgivare till en diskussion om bibliotekens plats i högskolan. Denna konferens, som sedan dess hållits årligen, resulterade i att Kungliga biblioteket och BIBSAM fick i uppdrag att vart tredje år sammanfatta utvecklingen i en rapport. En utredning tillsattes också av BIBSAM för att undersöka högskolebibliotekens situation och kartlägga studenternas användning av dem. Under 1995 redovisades resultatet i en rad rapporter under namnet *Studenternas bibliotek*. Dessa sammanfattades året därpå i en slutrapport som bland annat konstaterar att studenternas informationskompetens är avgörande för en hög utbildningskvalitet. En kraftfull utbyggnad av utbildning i informationssökning och bibliotekskunskap är därför nödvändig. Biblioteken måste integreras mer i den pedagogiska processen och ses som utbildningsinstitutioner snarare än serviceinrättningar. I denna process är bibliotekspersonalens kompetens oumbärlig. Man avslutar med att konstatera att de svenska högskolebiblioteken håller en dålig standard i ett internationellt perspektiv och kräver en upprustning av högskolebiblioteken, med utökade öppettider och fler läsplatser (Hagerlid, 1996 och Gellerstam, 2001).

Bibliotekslagens tillkomst 1997 var som ovan nämnts i första hand en åtgärd för att garantera ett allmänt och fritt biblioteksväsende och trygga folkbibliotekens existens i kommunerna. Den hade dock visst inflytande även på högskolebibliotekens verksamhet, vilka i och med 10 § i bibliotekslagen fick sin plats i det allmänna biblioteksväsendet bekräftad. Denna paragraf lyder:

[...] högskolebibliotek, forskningsbibliotek och andra av staten finansierade bibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande (Bibliotekslag SFS 1996:1596).

Tidigare praxis blev nu alltså stadfäst, och samtidigt skrevs högskolans så kallade tredje uppgift in i högskolelagens samverkansparagraf, som därmed ålade högskolor och universitet att vid sidan av sina huvuduppgifter utbildning och forskning även samverka aktivt med sin omvärld och informera om sin verksamhet. För bibliotekens del innebar detta att deras målgrupp utökades till att omfatta hela befolkningen (Forslund, 2003). Den tredje uppgiften tolkades också på flera högskoleorter som en uppmaning till ökat samarbete med det lokala folkbiblioteket (Stéen, 1998). Över huvud taget innebär de senaste årens politiska uppmaningar, så som de kommit till uttryck i statliga utredningar och propositioner, en betoning av det livslånga lärandets betydelse för tillväxt och utveckling i hela landet. Rekryteringen till högskolor och universitet ska breddas ytterligare och utbildning ses som en viktig faktor för demokrati och ekonomiska framsteg (Forslund, 2003). Den senaste politiska markeringen i denna riktning är propositionen *Forskning för ett bättre liv*, som föreslår ytterligare medel till forskning och utbildning för att hävda Sveriges ställning som kunskapsnation.

Sammanfattningsvis innebär dessa insatser att antalet studenter ökat ännu mer. Satsningen på den regionala tillväxten har också lett till att fler och fler studerar idag på sin hemort eller på distans. Nya studieovana grupper har fortsatt att finna sin väg in på högskoleutbildningarna, och dessa tenderar att hellre använda närmaste folkbibliotek

för sin informationsförsörjning. Mot bakgrund av detta har det blivit alltmer uppenbart även för beslutsfattarna att folkbiblioteken är en nödvändig resurs för att tillgodose de många studerandes behov. När nu samtidigt den ekonomiska situationen för många av landets högskolor och universitet försämrats blir kommunen ännu viktigare som samarbetspartner. Fler studenter har lett till en ökad konkurrens mellan lärosätena om statlig ersättning och en dragkamp om kompetent personal, samtidigt som krav på en ökad specialisering framförs. För högskolebibliotekens del framstår folkbiblioteken i denna dager som en alltmer självklar jämlike i den gemensamma strävan att leva upp till förväntningarna från såväl användare som uppdragsgivare (Landgren, 2004).

5.3 En befintlig samverkansstruktur

Folkbiblioteken och högskolebiblioteken har alltså följt två separata utvecklingslinjer under senare år. Detta har sin naturliga förklaring i det faktum att de båda verksamheterna utvecklats inom helt olika traditioner. Till att börja med har man olika huvudmän och har historiskt sett även varit skilda åt i fråga om användargrupper, katalogsystem, databaser och inte minst status. Fram tills ganska nyligen utbildades dessutom folkbibliotekarier och högskolebibliotekarier på olika sätt. Tillsammans har dessa skillnader bidragit till att skapa två fristående kulturer där det mentala avståndet mellan de båda bibliotekstyperna stundtals varit stort. Man har haft svårt att identifiera några gemensamma värderingar och ansett sig tillhöra olika biblioteksideologier (Lidman, 2000).

För inte länge sedan var universitetsutbildning något som var en angelägenhet bara för samhällets övre skikt. De gamla universitetens bibliotek uppstod ur en tradition som i efterhand definierats som elitistisk och teknokratisk. Verksamhetens kärna utgörs idag av information, utbildning och facklitteratur, och man har vinnlagt sig om att det bemötande som ges ska vara pedagogiskt och aktivt utbilda användarna i informationssökning. Folkbiblioteken har å sin sida stått för det allmännas bildning och läsning. Man har i uppdrag att ge service till alla och har traditionellt sett mest förknippats med kultur, fritid och skönlitteratur. Bemötandet i disken är serviceinriktat (ibid.). Detta har bidragit till att skapa en differentiering mellan högskolebibliotekens ”hårda” informationsorienterade värden och folkbibliotekens ”mjuka” kulturorienterade (Hansson, 2005).

Sett ur det här perspektivet blir det tydligt att det förutom rent praktiska och ekonomiska orsaker även finns tungt vägande ideologiska motsättningar som har gjort det ännu svårare för biblioteken att samverka. Under lång tid har ett närmare samarbete varit något otänkbart, och har också i olika sammanhang givit upphov till debatt. Ett sådant exempel är den infekterade diskussion som uppstod i samband med etablerandet av Almedalsbiblioteket i Visby (Widmark, 2000). Även skillnaderna i synsättet på användarna lyser ibland fortfarande igenom i svensk biblioteksdebatt. I en intervju med Mats Ericson, dåvarande generaldirektör för Myndigheten för Sveriges nätuniversitet, anklagas folkbiblioteken för att agera ”curlingföräldrar” åt studenterna. Han menar att folkbibliotekens personal måste börja lära sig att sätta gränser och låta studenterna söka litteratur och information på egen hand. Där finns, enligt Ericson, mycket att lära av högskolebibliotekens arbetssätt. Därför måste det i varje högskoleort finnas en fungerande dialog mellan biblioteken och Ericson föreslår gemensamma

utbildningsdagar och samordning kring vissa servicefunktioner som en väg att mötas (Almerud, 2004).

Trots motsättningarna inom det svenska biblioteksväsendet har ändå under lång tid ett flertal mycket avancerade samarbeten vuxit fram. SAB-systemet är ett sådant exempel, som idag används av i stort sett samtliga svenska bibliotek. Fjärrlånesystemet och LIBRIS är två andra viktiga bevis för detta. Dessa verktyg bildar en gemensam struktur som idag utgör basen för mycket av det dagliga biblioteksarbetet och innebär också en viktig grundförutsättning för all framtida samverkan. Även om det inte varit ett uttalat mål har alltså samverkan på många sätt präglat den moderna svenska biblioteksutvecklingen.

De svenska biblioteken vilar också på en gemensam värdegrund där deras främsta uppgift är att värna om alla medborgares rätt till kunskap. Synen på biblioteket som en av samhällets viktigaste demokratiska institutioner knyter samman alla bibliotek oavsett typ och bidrar till att överbrygga den ideologiska klyftan mellan dem. Idag är de svenska biblioteken öppna för vem som helst och i och med fjärrlånesystemet blir allt material, med vissa restriktioner, tillgängligt för alla. De senaste decenniernas stora utbildningssatsningar, i kombination med kravet på högskolan att samverka med sin omvärld, har också bidragit till att förändra och utmana bibliotekens roller och identitet vilket har tvingat dem närmare varandra (Lidman, 2000). Utvecklingen under senare år, med betoning på perioden efter bibliotekslagens tillkomst, har alltså inneburit att mer eller mindre uttalade steg mot en ökad samverkan har tagits inom flera områden, främst det digitala.

Ett av de viktigaste av dessa har varit just fjärrlånesystemet. Från början fanns i Sverige två fjärrlånesystem, ett för folkbibliotek och ett för forskningsbibliotek. Dessa grundade sig på en strikt hierarkisk ordning som delvis lever kvar än idag. Sedan studentexplosionen bidragit till en kraftig ökning av antalet fjärrlån har den dock väsentligt luckrats upp, vilket har öppnat ännu en väg för ett utökat närmande mellan de båda bibliotekstyperna (KB-utredningen, 2003). Upphovet var den debatt som i början av 1990-talet fördes om att avgiftsbelägga fjärrlånen, då högskolebiblioteken upplevde att deras bestånd i alltför hög grad lånades ut till folkbiblioteken. Dessa hade i sin tur ingen ekonomisk möjlighet att på egen hand tillgodose de många nya studenternas behov av kurslitteratur (*Ett bildat folk*, 1995). Bibliotekslagens tillkomst sätter dock stopp för dessa planer och säkrar medborgarnas rätt till fria fjärrlån oavsett vilket bibliotek man vänder sig till. Omkring 1995 började också en ny elektronisk infrastruktur bildas, som skapade helt nya möjligheter för samverkan. Nationalkatalogen LIBRIS lanserades år 1997 i en fritt tillgänglig version via Internet. Detta utgjorde kulmen på en lång process i arbetet med att öka spridningen av informationsresurser i hela landet där grunden hade lagts långt tidigare.

Redan på 1800-talet skapades en gemensam accessionskatalog (AK) för de svenska universitetsbiblioteken. Då den datatekniska utvecklingen slog igenom i Sverige diskuterades därför tidigt en gemensam datoriserad katalog för dessa bibliotek. Under 1960- och 1970-talen växte så samkatalogen LIBRIS fram. Verksamhetsidéen byggde på samverkan mellan de deltagande forsknings- och specialbiblioteken, där LIBRIS skulle vara ett instrument för att rationalisera verksamheten för medlemsbiblioteken och synliggöra samlingarna vid landets forskningsbibliotek. Med tiden har LIBRIS kommit

att utvecklats mer och mer mot en nationell bibliotekskatalog, och omfattar idag även samlingarna hos vissa folkbibliotek. Gemensamma ansträngningar har gjorts t.ex. i skapandet av bibliotek.se, där folkbibliotekens kataloger, BURK, har sammanförts med högskolevärldens LIBRIS. I framtiden ska LIBRIS webbsök också kunna användas för cirkulation av de enskilda biblioteken och på sätt ersätta den lokala katalogen. Detta skulle avsevärt förenkla för användaren som bara behöver lära sig en katalog och ett söksystem (KB-utredningen, 2003).

En annan faktor som radikalt förbättrat förutsättningarna för en smidigare biblioteksstruktur är SUNET (Swedish University Computer Network). Detta datanätverk har funnits sedan början av 1980-talet och utvecklades för att ge de svenska högskolorna en gemensam elektronisk infrastruktur som möjliggör en förbättrad datakommunikation såväl nationellt som internationellt. I likhet med LIBRIS har SUNET, trots att det ursprungligen utvecklats för högskolan, kommit att bli en viktig angelägenhet även för folkbiblioteken. År 1997 fick ett stort antal folkbibliotek på initiativ av utbildningsdepartementet erbjudande om att ansluta sig till Internet via SUNET. Anslutningen var gratis under de första två åren genom ett extra statligt anslag och reglerades i ett avtal mellan SUNET och Telia. Drygt en tredjedel av de tillfrågade tackade ja till erbjudandet. Intressant i sammanhanget är att många kommuner hade en restriktiv inställning trots att deras bibliotekspersonal aktivt förespråkade en anslutning. Detta visade tydligt på kommunernas bristande insikt i den förändrade situationen för folkbiblioteken där man istället för att se möjligheterna valde att avstå på grund av säkerhetsskäl och dålig ekonomi (Ericsson, 2000). Satsningen på SUNET har haft en enormt stor betydelse för att digitaliseringen av folkbiblioteken skulle ha en chans att komma ikapp högskolebiblioteken. Utbyggnaden av nätverket gjorde det också möjligt för läns- och kommunbibliotek att koppla upp sig och registrera sitt bestånd i LIBRIS (KB-utredningen, 2003).

Teknikutvecklingen har också gjort det möjligt att tillmötesgå användarnas behov på helt nya sätt. Sedan 1998 har en ny kooperativ referenstjänst för folkbibliotekens användare varit tillgänglig på Internet under namnet Fråga biblioteket. Från början kunde man genom denna funktion ställa sin referensfråga via e-post, och sedan 2001 även via chatt. Högskolebiblioteken utvecklade under samma period en motsvarande tjänst, Jourhavande bibliotekarie. Gemensamt för båda är att de administreras genom ett landsomfattande samarbete mellan bibliotekarier på olika bibliotek, oberoende av professionell identitet och geografisk lokalisering. På detta sätt kan användare oavsett bostadsort få bästa möjliga hjälp även utanför ordinarie öppettider. Som ett ytterligare led i arbetet med att samordna de nationella biblioteksresurserna öppnades under våren 2005 den nationella elektroniska referenstjänsten E-ref (E-referens i Sverige), som utgör en samlad ingång till de båda tjänsterna (E-refs webbplats).

Ett annat rikstäckande initiativ som haft stor betydelse för att förenkla bibliotekssamarbetet är KULDA-projektet, vars namn är en förkortning för konsortieupphandling av licensdatabaser. Projektet startade i september 2001 på initiativ av länsbiblioteken och har som uppdrag att samordna inköp av licensbelagda databaser och andra nättjänster för folk- och skolbibliotek i hela landet. Trots att detta projekt inte uttalat har något högskolebiblioteken att göra har det ändå skapat en möjlighet till ytterligare samarbete i framtiden genom att diskussioner idag förs om en

gemensam upphandlingsstrategi för KULDA och BIBSAM, som idag på motsvarande sätt köper in databaser till högskolan (KB-utredningen, 2003).

Inom BIBSAM finns också sedan slutet av 1990-talet det informella organet NABIS (Nationell bibliotekssamordning) som tillkommit för att underlätta samverkan mellan folkbibliotek och högskolebibliotek. Rådet består av ledamöter från bägge världarna, där hälften av ledamöterna utses av Kungliga biblioteket och hälften av Kulturrådet. NABIS är rådgivande i frågor av gemensamt intresse för de båda bibliotekstyperna och ska även identifiera och utveckla möjligheter till gränsöverskridande samverkan. Rådet är alltså inte ett beslutande organ och har ingen egen budget (ibid.).

Samverkan kring tekniska lösningar och elektroniska nätverk är idag alltså redan en realitet som med all sannolikhet kommer att utvecklas ytterligare. Gemensam upphandling kring servrar, datalicenser och programvaror sparar mycket pengar för det enskilda biblioteket. Om man delar på kostnaderna har även små bibliotek möjlighet att nå en hög teknisk standard, vilket också är målsättningen med dessa statliga satsningar.

I takt med att dessa faktorer på olika sätt påverkade förutsättningarna för bibliotekens verksamheter förändrades också bibliotekaryrket. Under 1990-talets första år genomförde därför det dåvarande Universitets- och högskoleämbetet (idag nedlagt och ersatt av sex andra myndigheter inom högskoleområdet) en översyn av bibliotekarieutbildningen för att kunna ge förslag på hur framtidens utbildning skulle se ut. Vid denna tid fanns utbildningen endast vid Högskolan i Borås, och den av regeringen utsedda gruppen, bestående av representanter från såväl kommunsektorn som högskolevärlden, diskuterade främst hur bibliotekarieutbildningen skulle kunna spridas till andra lärosäten men kom även in på konkreta frågor om utbildningens innehåll.

I Borås valde studenterna vid denna tid fortfarande om de ville utbilda sig till folkbibliotekarie eller högskolebibliotekarie, något som kritiserades av undersökningsgruppen. Enligt deras åsikt skulle både biblioteksverksamheten i stort och landets bibliotekariékår vinna på en mer sammanhållen utbildning. Detta menade man, förutom att vara mer attraktivt för studenterna, även mer allmänt skulle skapa förutsättningar för kontakter och samarbete mellan olika biblioteksformer, vilket i sin tur förbättrar servicen till allmänheten och främjar ett effektivt utnyttjande av biblioteksresurserna.

Resultatet av översynen har bidragit till framväxten av den bibliotekarieutbildning vi ser idag. Som en följd av högskolereformen 1993 slopades linjesystemet på de svenska högskolorna för att utbildningarna en starkare teoretisk grund (Widmark, 2000). I dagsläget kan man utbilda sig till bibliotekarie på fem olika orter och utbildningen har akademiserats såtillvida att de mer praktiska inslagen har minskats till förmån bland annat för ett mer omfattande examensarbete (Gruppen för översyn av bibliotekarieutbildningen, 1991).

Slutligen är bildandet av Svensk Biblioteksförning år 2000 ännu ett viktigt steg i närmandet mellan de två bibliotekstyperna. Sveriges Allmänna Biblioteksförning, branschorganisation för folkbiblioteken, och högskolebibliotekens motsvarighet Svenska bibliotekariesamfundet beslöt sig efter att ha existerat var och en för sig i

nästan ett sekel för att gå samman, bland annat för att verka för ett effektivt och dynamiskt svenskt bibliotekssystem av hög standard. I stadgarna för den nya föreningen står också samarbete mellan olika bibliotek och mellan biblioteken och det omgivande samhället som en viktig punkt (Svensk Biblioteksförnings webbplats).

5.4 Nya önskemål om samverkan

Som föregående stycke tydligt visat existerar det idag alltså redan en befintlig struktur för samverkan framför allt inom teknikområdet, men även på ett mer ideologiskt plan. Alla de ovanstående faktorerna medverkar till att skapa en gemensam plattform som på olika sätt stärker och samordnar det svenska biblioteksväsendet.

Utomlands har många länder dock kommit betydligt längre än Sverige i skapandet av en mer homogen bibliotekspolitik. År 2003 gavs det med anledning av detta inom BTJ: s debattserie ut ett inlägg av journalisten Bjarne Stenquist, *Är det på efterkälken Sverige åker? Folkbiblioteken behöver ett nationellt uppdrag*. Han har studerat bibliotekspolitiken i sex europeiska länder ur framför allt folkbibliotekens synvinkel: Storbritannien, Nederländerna, Finland, Danmark, Tyskland och Portugal. Detta för att bilda sig en uppfattning om hur Sverige ligger till i jämförelse med den europeiska biblioteksutvecklingen under senare år. Stenquist vill på detta sätt belysa behovet av en nationellt sammanhållen bibliotekspolitik även för Sverige, där regeringen och kommunerna enligt hans mening måste samverka ännu mer för att stärka och tydliggöra folkbibliotekens uppdrag.

För att uppnå detta krävs enligt Stenquist till att börja med en idébaserad diskussion om bibliotekens roller i syfte att närma de olika aktörerna på fältet till varandra. Andra förutsättningar är en väl fungerande och modern IT-infrastruktur och en gemensam tillgång till högkvalitativa nationella tjänster för såväl små som stora bibliotek, där man i dagsläget alltså redan kommit relativt långt. Slutligen förordar författaren skapandet av en nationell biblioteksmyndighet efter dansk förlaga, eller annan nationell samordnande instans i syfte att skapa ett mer sammanhållet biblioteksväsende där förutom folkbibliotek och högskolebibliotek även skolbiblioteken ska ingå (Stenquist, 2003).

Vid samma tid skrev biblioteksrådet vid Kungliga biblioteket Barbro Thomas en debattartikel i *Biblioteksbladet* på samma tema. Hon efterlyser också ett mer sammanhållet uppdrag för de svenska biblioteken, men konstaterar samtidigt att begreppet nationell bibliotekspolitik inte behöver betyda samma sak för alla. För vissa intressenter kan en mer detaljreglerande bibliotekslag vara lösningen medan andra önskar sig en starkare central instans för alla svenska bibliotek. Andra åter vill kanske ha utökade statsbidrag och större satsningar på infrastrukturen. Begreppet behöver enligt Thomas definieras tydligare för att kunna ge effekt. Hennes egen modell för en effektivisering av bibliotekspolitiken innefattar en tydligare ansvarsfördelning som bottnar i en helhetssyn där varje bibliotek fyller sin plats och fungerar som en förbindelselänk till hela det samlade bibliotekssystemet. Dessutom kräver hon någon form av kontroll och uppföljning av biblioteksfrågorna (Thomas, 2003).

Dessa två debattinlägg kan sägas representera de två bibliotekstypernas respektive åsikter, vilka alltså är samstämmiga i sina önskemål. Det finns således sedan några år tillbaka en klar tendens inom hela det svenska biblioteksväsendet att se en ökad samverkan som en förutsättning för en fortsatt positiv utveckling av bibliotekens roll och funktion i samhället.

6. På väg mot en nationell bibliotekspolitik

Hur har då ovanstående önskemål och tendenser bemötts av beslutsfattarna? Det är tydligt att man från politiskt håll har lagt sig vinn om att bemöta kritiken. Detta vittnar det senaste årets händelser om, där flera steg mot en samlad nationell bibliotekspolitik togs. Av störst betydelse så här långt är de två utredningar som tillsammans utgör resultatet av flera års diskussion och analys i bibliotekssverige. Högst var professionens förväntningar på KB-utredningen. Denna går grundligt igenom aktuella frågor som nationalbibliotekets roll, digitaliseringen av kulturarvet och hur pliktlagen ska appliceras på elektroniskt material. Dessutom ges efterlängtade förslag på hur resurserna ska kunna samordnas för det hela svenska biblioteksväsendet (KB-utredningen, 2003).

En tid dessförinnan hade utredaren John Erik Forslund avslutat sitt arbete med översynen av bibliotekslagen. Utgångspunkten för denna utredning är de stora kvalitetskillnader som idag kan ses såväl mellan folkbibliotek i olika kommuner som mellan små och stora högskolebibliotek. Frågan som föranlett undersökningen var således om bibliotekslagen behövde ändras för att motverka och utjämna dessa skillnader, och resultatet av studien blev som bekant förslaget om den lagändring som senare antogs av riksdagen.

Tillsammans ger de båda utredningarna en bred insikt i vilka frågor som diskuteras i biblioteksbranschen idag. De kompletterar också varandra och är man intresserad av hur de olika delarna av biblioteksväsendet ska mötas i framtiden ger de en bra översikt av dagsläget. Utöver utredningarna har under senare år även ett antal andra initiativ för att på olika sätt främja samverkan tagits bland landets övriga biblioteksintressenter. Dessa tar vi också upp i ett eget avsnitt sist i detta kapitel.

6.1 KB-utredningen

Den 15 januari 2004 överlämnade utredaren Gunnel Stenqvist sitt betänkande *KB – ett nav i kunskapssamhället* (SOU 2003:129) till dåvarande utbildnings- och forskningsminister Thomas Östros. Utredningens uppdrag hade varit att göra en översyn av Kungliga biblioteket, dess verksamhet och arbetsformer.

Det avsnitt som framför allt är av betydelse för vår framställning är kapitel sju, som behandlar informationsförsörjning till utbildning och forskning. Här ges en översikt av aktörerna inom området och deras roller, samt förslag till olika kortsiktiga och långsiktiga åtgärder till stöd för en ökad samordning för brukarnas bästa. Kapitlet ger inledningsvis en bild av en kunskapsnation där vuxnas lärande är ett politiskt prioriterat område. Samtidigt beskrivs Sverige som en ledande IT-nation med en väl utbyggd

elektronisk infrastruktur och ett stort kunnande inom informationsförsörjning. Den politiska målsättningen med IT- och utbildningspolitiken är att skapa ett informationssamhälle för alla, där utbildning och forskning ska vara av hög standard och likvärdig i hela landet. Detta anses vara en viktig förutsättning för ökad tillväxt och även en demokratifråga. Utredningen konstaterar att alla villkor för att kunna uppnå detta redan finns, och att det nu behövs samarbete, samverkan och samordning för att hålla samma höga kvalitet och underlätta för användarna. Behovet av samverkan aktualiseras idag av den snabba teknikutvecklingen i kombination med ökade krav från brukarna som ett resultat av utvecklingen av kunskapssamhället. Inledningen avslutas med konstaterandet att biblioteken, oavsett huvudman och uppdrag, har en viktig uppgift att fylla eftersom man idag har delvis samma målgrupper och många gemensamma uppgifter.

Som vi redan noterat ovan har de senaste decenniernas samtliga propositioner och utredningar som på något sätt behandlar biblioteksfrågor antytt önskemål om ett ökat samarbete mellan folkbibliotek och högskolebibliotek. I KB-utredningen är det tydligt att biblioteken idag alltmer ses som en resurs i lärandet. Folkbibliotekens roll har i och med detta också blivit klarare, och deras uppdrag omfattar nu allt lärande. Länsbiblioteken har i flera län/regioner bedrivit ett gränsöverskridande utvecklingsarbete för att närma folkbibliotek och forskningsbibliotek till varandra, och därmed börja se alla bibliotek i regionen som en gemensam resurs. Efter att ha redogjort för dagsläget ställer utredningen fyra huvudfrågor, där den sista tar upp behovet av ökad samordning inom det svenska biblioteksväsendet som helhet. Man frågar sig vidare vilka insatser som bör göras och hur resurserna på bästa sätt kan utnyttjas för brukarnas bästa.

Efter att ha gjort en grundlig genomgång av de olika intressenterna i frågan fastslår utredningen att vem som är huvudman för en biblioteksverksamhet på sikt inte ska spela någon roll. För att uppnå detta menar man att det framför allt är i regionerna samordningsinsatserna mellan biblioteken och de ansvariga för informationsförsörjningen bör bedrivas. Flera av de initiativ som redan tagits för ökad samverkan lyfts också fram som förebilder. Som förslag på hur samarbetet mellan folkbibliotek och högskolebibliotek i regionerna kan bedrivas anges exempel som samordning av regional informationsförsörjning, gemensamt lånekort och fortbildning för bibliotekspersonal, samt en synkronisering av de digitala resurserna. Länsbiblioteket har en unik möjlighet att förverkliga detta, vilket dock kräver ökade resurser.

Kapitlets viktigaste slutsats är ett förslag där Kungliga biblioteket görs till den nationella myndighet som får det övergripande ansvaret för frågor om samverkan inom det svenska biblioteksväsendet till förmån för informationsförsörjning och forskning. Detta skulle innebära att KB tar över de uppgifter rörande folkbiblioteken som idag handhas av Statens kulturråd. Förslaget innebär på så sätt en viktig bekräftelse av folkbiblioteken som likvärdig lärandemiljö i förhållande till högskolebiblioteken. Deras folkbildande roll hålls vid liv genom en förstärkning av servicen gentemot högskolestudenterna som också kan bli en inspiration för vidare studier. På detta sätt förtydligas folkbibliotekens uppdrag.

Kort efter utgivandet av KB-utredningen samlade *Biblioteksbladet* in kommentarer från några av de viktigaste intressenterna inom svenskt biblioteksväsende. Över lag är

mottagandet positivt, även om flera av de tillfrågade efterlyser ännu tydligare statliga direktiv. Journalisten Bjarne Stenquist, som i sin bok *Är det på efterkälken Sverige åker?* krävt ett samlat grepp om den nationella bibliotekspolitiken, ser KB-utredningen som ett tydligt steg framåt, då informationsförsörjningen nu hamnar på den politiska dagordningen. Länsbiblioteket i Stockholm anser att det behövs ytterligare en utredning av hur folkbiblioteken och det regionala arbetet berörs av den föreslagna samordningen av informationsförsörjningen. Kulturrådet tycker att utredningens stora styrka är användarperspektivet och att den fyller en viktig funktion som startpunkt för en nationell informationsförsörjningsstrategi för hela biblioteksområdet. Länsbibliotek Skåne hade önskat sig ett djävare förslag, men konstaterar att detta var det resultat som var politiskt möjligt i dagsläget. Mer tveksam är Biblioteksbladets chefsredaktör som kallar utredningen en ”promenadrevolution”. Den mest kritiska hållningen innehåller emellertid av Länsbibliotek Dalarna där man anser att förslaget om att KB ska ansvara för folkbiblioteken ur ett utbildningsperspektiv är en ”skrivbordskonstruktion” och att frågan om folkbibliotekens framtid kräver betydligt seriösare och vidare infallsvinklar än att reduceras till ett biförslag i en utredning om Kungliga biblioteket. Samtliga anser att remissbehandlingen av utredningen kommer att bli viktig och ger biblioteken en möjlighet att lyfta fram sina frågor på dagordningen (Steinsaphir, 2004 b).

6.2 Ändringen av bibliotekslagen

Medan KB-utredningen genom sin undersökning av nationalbibliotekets roll och verksamhet berör i stort sett samtliga frågor som under senare år varit aktuella i svensk bibliotekspolitik fokuserar den andra utredningen, *Om biblioteksverksamheterna*, på en enskild fråga. För att utreda om bibliotekslagen behöver revideras tecknar utredaren John Erik Forslund en bakgrund till den situation vi ser idag, med avstamp i tiden för bibliotekslagens tillkomst år 1997. Resultatet av utredningen känner vi redan, mer intressant är att följa resonemanget som ledde fram till lagändringen. Utredningen kan även ses som ett bidrag i den utredningsprocess där KB-utredningen också ingår.

Som bekant var syftet med bibliotekslagen att garantera avgiftsfria boklån. Därutöver bidrog den till att förtydliga det väl fungerande nätverk som binder ihop de olika biblioteken i Sverige. Med lagen fastslås att biblioteken ska ses som en samlad resurs. Lagen satte effektivt stopp för debatten om bibliotek på entreprenad och avgiftsbelagda lån. Forslund menar att man i ett framåtriktat perspektiv istället bör se en ökad samverkan mellan de olika verksamheterna och aktörerna inom det allmänna biblioteksväsendet som den fråga som ska prioriteras. Detta är nödvändigt i ett kunskapssamhälle där biblioteksarbetet starkt påverkas av nya digitala sökvägar och administrativa verktyg i kombination med nya biblioteksanvändares delvis förändrade krav och behov. I denna process bör staten aktivt bidra till att initiera samråd och samverkan, eftersom bibliotekens samlade kunskap och överblick är till gagn för den växande andel av befolkningen som använder våra bibliotek. Detta är Forslunds slutsats, vilken han alltså delar med företrädare för olika delar av det allmänna biblioteksväsendet. Att samverka är alltså något som ligger i samtliga berörda parter intresse då det dels leder till ett effektivare resursutnyttjande och dessutom väsentligt förenklar biblioteksanvändandet för medborgarna.

För att främja en utökad samverkan föreslår Forslund en rad åtgärder. Till att börja med bör de initiativ till samverkan som redan tagits mellan bibliotek, lokala, regionala och statliga bibliotekshuvudmän och övriga berörda myndigheter och organisationer uppmuntras från statligt håll. En ökad samverkan kan bidra till att precisera de olika bibliotekstypernas verksamhetsinriktning och uppdrag. Vidare konstaterar utredningen att det finns en stor kunskap och kompetens hos länsbiblioteken beträffande lokala och regionala behov och förutsättningar. Denna bör utnyttjas i högre grad än vad som idag är fallet, liksom de erfarenheter som gjorts inom det samordnande organet BIBSAM. Förutom ökade insatser på ett regionalt plan via länsbiblioteken behövs även ett utvecklat nationellt samråd, vilket BIBSAM och Statens kulturråd gemensamt bör verka för. Det samråd som finns idag, NABIS, bör utvidgas för att även omfatta representanter från mindre kommunbibliotek och Sveriges Kommuner och Landsting, liksom myndigheter på utbildningsområdet och fristående organisationer på biblioteksområdet. En annan viktig förutsättning för att tydliggöra samverkan mellan biblioteken är att verksamhetsplaner antas av varje deltagande part. Till sist vidhåller Forslund att lagändringen som sådan inte innebär några särskilda kostnader eller utmanar det kommunala självstyret, utan har karaktären av mål- och rambestämmelse.

I och med den nu genomförda lagändringen är samverkan lagfäst för alla allmänna bibliotek. Från bibliotekshåll välkomnas lagändringen, men den får samtidigt kritik för att vara alltför tandlös, samma kritik som framfördes då lagen tillkom. Christina Stenberg, dåvarande generalsekreterare i Svensk Biblioteksörening, menar i en kommentar i *Biblioteksbladet* att lagförslaget inte kommer att få någon större betydelse för utjämnandet av skillnaderna mellan kommunerna i och med att deras självbestämmande ändå väger tyngre. Från Biblioteksöreningens sida välkomnar man dock att utredaren ser behovet av samverkan och samsyn och vill skriva in detta i lagen (Steinsaphir, 2004 b).

6.3 2005 års forskningsproposition

Samtidigt som ändringen av bibliotekslagen trädde i kraft slogs alltså även kultur- och utbildningsdepartementen samman, även detta något som företrädare inom branschen efterfrågat (Steinsaphir, 2004 b). Ansvaret för biblioteksfrågorna är nu samlad under en och samma beslutsinstans. Sammanslagningen av departementen bidrar till att folkbiblioteken slipper stå med ett ben i varje läger och känna sig osäkra på sitt uppdrag. Rollerna för samtliga bibliotek har på detta sätt förtydligats ytterligare.

Det nya departementets första uppdrag blev alltså att färdigställa propositionen *Forskning för ett bättre liv* (2004/05:80). När den, kraftigt försenad, presenterades i mars 2005, poängterades Sveriges roll som en ledande forsknings- och kunskapsnation. Regeringen ger här sina kommentarer på KB-utredningen, och behovet av ökad samordning inom det svenska biblioteksväsendet lyfts återigen fram. Det enda konkreta förslaget gällande biblioteken är dock en översyn av lagen om pliktleverans, och inte heller här ges några klara besked om hur en utökad samverkan mellan bibliotekstyperna ska utformas även om Kulturrådets satsning på regionala samverkansprojekt till stöd för det flexibla lärandet särskilt lyfts fram som ett positivt exempel.

Propositionen fick genast kritik för att återigen ha berört bibliotekens roll i den högre utbildningen endast schematiskt. Biblioteksföreringen undrar hur bibliotekens kompetens och plats i utbildningssamhället kan förbises ännu en gång och efterlyser därför åter en vision för det samlade svenska biblioteksområdet (Lindberg & Hermansson, 2005).

6.4 Andra aktuella initiativ

Trots den upprepade kritiken från olika intressenter i bibliotekssverige är det enligt vår mening ändå uppenbart att politikerna har vaknat och börjat se biblioteken som en viktig förutsättning i ett kunskapsintensivt samhälle. Detta vittnar förutom de stora politiska ansatserna även några andra aktuella initiativ om.

I november 2004 formulerade Statens kulturråd ett dokument där man presenterade ett övergripande långsiktigt samarbete om frågor som rör vuxnas lärande och bibliotek. Det var undertecknat av fyra myndighetschefer, med förhoppning om att inspirera till samarbete på regional och lokal nivå. Deltagande myndigheter är förutom Kulturrådet även Kungliga biblioteket, Myndigheten för Sveriges nätuniversitet och Nationellt centrum för flexibelt lärande. Målet är att varje medborgare som genomgår någon form av utbildning skall kunna få nära tillgång till en mångfald av medier för informationssökning, inspiration och kunskapsinhämtning utifrån sina egna förutsättningar. För att informationsförsörjningen ska fungera och för att det flexibla lärandet ska kunna vidareutvecklas är enligt det gemensamma initiativet från dessa myndigheter ett närmare samarbete mellan utbildningsanordnare, lärcentra och bibliotek en nödvändig grund (Ericson m.fl., 2004).

Inom Svensk Biblioteksförering finns ett antal specialgrupper. En av dessa behandlar frågor om bibliotekspedagogik, där man vill poängtera det för alla bibliotek gemensamma pedagogiska uppdraget. I gruppens mål, som finns publicerade på Biblioteksföreringens webbplats, framhålls just det gränsöverskridande. Oavsett om man arbetar på ett folkbibliotek, länsbibliotek, universitets- eller högskolebibliotek, gymnasiebibliotek eller grundskolebibliotek finns liknande funderingar och problem. Gruppen konstaterar därför att det är viktigt att samarbetet mellan olika bibliotekstyper fortsätter och utvecklas. För att belysa att likheterna mellan biblioteken är fler än skillnaderna har man utvecklat en metod kallad ”pedagogiska bord”, där bibliotekarier av olika kategorier samlas för att tillsammans reflektera över en eller två frågeställningar. En pedagogisk utmaning diskuteras i grupper om max åtta personer med en samtalsledare och ska syfta till att öka medvetenheten om att biblioteken faktiskt i stor utsträckning arbetar på samma sätt och möter samma problem.

Inom hela den svenska biblioteksvärlden finns idag en tydlig vilja till att fortsätta och utveckla samverkan på olika plan och mellan olika intressenter. Flera år av förberedande diskussioner och beslut på flera nivåer har nu lett till att samverkan är ett krav enligt lag. Förutsättningarna finns där, och det är bara för biblioteken att sätta igång. Men hur gör man då rent konkret? I de följande kapitlen ska vi nu presentera ett antal bibliotekssamarbeten, med såväl utländska som svenska exempel, som alla har funnit egna vägar att uppfylla önskemålen från såväl politiker som yrkeskår.

7. Regional och lokal samverkan

Under de senaste decennierna har det svenska samhället gått mot en allt tydligare decentralisering av såväl beslutsfattande som verksamhet. Kommunerna har fått större ansvar för sina invånare i takt med att de stora institutionerna gradvis nedmonterats (Danermark, 1999). Samhällsutvecklingen har blivit mer och mer regionaliserad.

Parallellt med denna utveckling har kunskapssamhället vuxit fram, där utbildning har blivit en angelägenhet för alla. Medan industrisektorn snabbt går tillbaka och ersätts med ett samhälle som baseras på tjänsteproduktion krävs att allt fler går vidare till högre studier. Kunskap har därmed blivit ett konkurrensmedel och en viktig motor för regional utveckling. Att ha en högskola i regionen ökar attraktionskraften och innebär en möjlighet att behålla de mest produktiva befolkningsgrupperna när naturtillgångarna inte längre räknas (Stenqvist, 2003). Gruvan och fabriken har ersatts av ett campus, och denna tendens är tydlig i hela västvärlden. I detta sammanhang spelar biblioteken en allt viktigare roll. Ett modernt bibliotek gör det möjligt att bedriva studier vart som helst. Som vi tidigare redogjort för är det också här folkbiblioteken blir ett betydelsefullt komplement till högskolan.

Vi vill i det följande avsnittet genom en rad exempel visa på den stora bredd och variation som idag präglar mötet mellan olika bibliotekstyper världen över. Till att börja med undersöker vi bibliotekssamverkan i våra nordiska grannländer, där man på flera håll kommit betydligt längre än i Sverige.

7.1 Utomlands

Få länder i Europa har ett så väl sammanhållet biblioteksväsende som Danmark. Här har man inte varit rädd för att prova nya okonventionella metoder. Sedan 1997 finns en central myndighet för biblioteksfrågor, Biblioteksstyrelsen, som handhar frågor som rör alla offentliga bibliotek. Ett av Biblioteksstyrelsens uppdrag är att skapa nya möjligheter för samverkan mellan olika delar av det danska biblioteksväsendet (Biblioteksstyrelsens webbplats).

År 2004 inleddes ett samarbete i Århus där folkbiblioteken och högskolebiblioteken bildade *Biblioteksnetværk Århus Amt*. Utgångspunkten för projektet var att undersöka de möjligheter och hinder som fanns för ett sömlöst bibliotekssystem med användarnas behov i centrum. Från första början betonades att detta inte enbart skulle vara ett elektroniskt samarbete med en gemensam portal utan att alla medborgare skulle ges rätt att utnyttja samtliga offentligt finansierade bibliotek i Århus. De inblandade i projektet ville också att det skulle kunna fungera som en förebild för andra områden i Danmark och i ett längre perspektiv för hela landet (Duwe & Hansen, 2005).

Innan projektet påbörjades fanns inget formellt samarbete mellan de olika bibliotekstyperna. Inför starten identifierades därför ett antal frågor som ansågs centrala för det gemensamma arbetet. Trots att vi idag lever i ett samhälle där en stor del av informationen finns att tillgå digitalt är de fysiska biblioteken fortfarande viktiga för användarna. Därför sågs den totala biblioteksservicen över för att finna vägar att göra tjänsterna tillgängliga för alla. Genom att samarbeta kan man nu koordinera öppettiderna och på så sätt utöka tillgängligheten. Det betonas också att det är på de enskilda biblioteken som arbetet med integreringen måste ske, till exempel genom att inrätta studentplatser på folkbiblioteken där studenterna kan nå högskolans server via särskilda terminaler. Nya tekniska lösningar kan underlätta stort i arbetet men det anses viktigare att finna en gemensam standard än att varje region utarbetar egna lösningar som sedan kan bli problematiska att koppla samman. Även frågor som upphandlingar av databaser och elektroniska tidskrifter sköts bäst på ett högre plan och i Danmark fungerar detta genom det nationella samarbetet kring bibliotek.dk (ibid.).

Ett år efter det att projektet startade hölls konferensen *Integrerede brugerrettigheder på tværs af folke- og forskningsbiblioteker* i Århus som arrangerades av *Biblioteksnetværk Århus Amt* i samarbete med Biblioteksstyrelsen, Danmarks biblioteksforening och Danmarks forskningsbiblioteksforening. Här diskuterades frågor om ett mer sammanhållet bibliotekssystem ur ett användarperspektiv där huvudfrågan var om Danmark rentav är för litet för att fortsätta ha två olika bibliotekssystem för folk- respektive högskolebibliotek.

En viktig inspirationskälla för det danska projektet är det bibliotekssamarbete som pågår i det norska fylket Østfold. Här finns ett långtgående gemensamt arbete, Biblioteket Østfold, där alla offentliga bibliotek ingår. Det innebär bland annat att alla invånare i länet har tillgång till samtliga biblioteks samlingar oavsett kommungränser och huvudmän, där man vill vara ett sömlöst bibliotek. Biblioteket Østfold har en egen bil som varje år fraktar 15 000 böcker mellan regionens bibliotek. Genom samarbetet har alla medverkande bibliotek tillgång till ett mediebestånd på över en miljon titlar. Dessutom arbetas det för att finna lösningar som möjliggör för användaren att kunna göra direktbeställningar från vilket bibliotek som helst och hämta materialet där det passar bäst. Inom ett år beräknas en gemensam webbportal vara färdig att tas i bruk för detta ändamål. Ett annat mål är att ta fram ett gemensamt lånekort för hela regionen, och Østfold är det första fylket i Norge som har ett bibliotekssamarbete av den här typen (Biblioteket Østfolds webbplats).

Just nu pågår också i Drammen planeringen av projektet *Drammensregionens Kunnskapspark* med ett sambibliotek i centrum, som enligt kommunens webbplats beräknas stå klart i augusti 2006. Här ska biblioteket vid högskolan i Buskerud, länsbiblioteket och Drammens folkbibliotek integreras. Samarbetet knyter samman olika förvaltningsnivåer och institutioner och är det första i sitt slag i Norge.

Även på ett nationellt plan har bibliotekssamverkan i Norge kommit långt. Sedan 2004 pågår projektet *Felles lånekort* som arbetar för att ta fram ett gemensamt lånekort för hela landet. Oavsett biblioteksdatasystem ska det nya lånekortet fungera på alla typer av bibliotek och kommer att innebära avsevärda förenklingar för såväl användare som personal (Felles lånekorts webbplats).

I Helsingfors i Finland öppnade år 1999 Viks infocentrum som idag är ett kombinerat folk- och forskningsbibliotek. I huvudbyggnaden för Helsingfors universitets campus i stadsdelen Vik inryms förutom administrations- och undervisningslokaler även det vetenskapliga biblioteket i Vik och Viks bibliotek, en filial till Helsingfors stadsbibliotek. Det vetenskapliga biblioteket är det största naturvetenskapliga biblioteket i Finland, vilket även präglar folkbibliotekets verksamhet. Förutom de traditionella uppgifterna som kulturcentrum vill man där även erbjuda stadsborna en kanal till vetenskapens värld. Utöver sina grundläggande tjänster profilerar man sig inom de vetenskapsgränser som är representerade inom Viks campus. I sin verksamhet vill man också främja bestående utveckling och ekologiska värden (Viks infocenters webbplats).

På Åland är högskolebiblioteket i Mariehamn fysiskt integrerat i stadsbiblioteket. Biblioteken på Åland har i ett regionalt samarbete också utvecklat den gemensamma katalogen Katrina, där även högskolans böcker och tidskrifter är sökbara. Detta samarbete innefattar samtliga bibliotek, även specialbibliotek, skolbibliotek och sjukhusbibliotek. Det går också att använda samma lånekort på alla bibliotek (Ericsson, 2000). Över huvud taget är bibliotekssamverkan en prioriterad fråga i Finland, framför allt på det elektroniska planet. Bland flera andra tjänster har man tagit fram en gemensam portal via vilken man når alla offentliga finska bibliotek. Den kan även anpassas efter lokala och regionala behov och på så sätt skraddarsys för den tänkta målgruppen (Stenqvist, 2003).

Även i England finns gott om exempel på regionala bibliotekssamarbeten. Däremot är det inte särskilt vanligt med samverkan mellan olika bibliotekstyper. Under de senaste åren har en rad politiska initiativ med fokus på livslångt lärande lanserats och där framför allt folkbiblioteken setts som en viktig aktör när det gäller att nå ut till de delar av befolkningen som inte har någon studerandetradition (McDonald, 1999).

Ett undantag som fått mycket uppmärksamhet internationellt är staden Sunderlands modell för och idé om en *Learning City*. Sunderland är idag en av de engelska städer i som där lägst andel invånare fortsätter sina studier på högre nivå. Inom projektet LASH (*Libraries Access Sunderland Scheme*) har man öppnat upp biblioteken i Sunderland för medborgarna med utgångspunkt i begreppet livslångt lärande. Ambitionen är att få med hela staden i kunskapsutvecklingen och särskilt de grupper där det inte finns en naturlig koppling till studier. Biblioteken vid stadens universitet och college har därför gjorts tillgängliga för allmänheten och studerande kan i sin tur använda sig av folkbiblioteken för att hitta sitt kursmaterial. Mottot för projektet är "All you need is a library card", och samma lånekort fungerar på alla bibliotek i staden.

Arbetet inleddes med att en grupp representanter från alla de tre inblandade organisationerna träffades och drog upp riktlinjerna för projektet. En av de grundläggande värderingarna var från början att man skulle arbeta utifrån de studerandes perspektiv och inte institutionernas. Det första och viktigaste målet var att öppna upp biblioteken för alla medborgare. Konsekvenser, möjligheter, fördelar och nackdelar med att släppa in nya grupper på bibliotek som tidigare varit stängda för vissa delar av befolkningen diskuterades noga. Att arbetet skulle bli utmaning blev tidigt

tydligt, men att det skulle vara värt mödan blev uppenbart när svårigheterna vägdes mot de vinster som projektet skulle innebära (ibid.).

Projektet startade 1997 och har från starten aktivt uppmanat befolkningen att ta del av den nya biblioteksservicen. Sedan dess har stora framsteg gjorts inom flera områden och biblioteken har idag gemensam webbkatalog, personalfortbildning, distribution av elektroniska tidskrifter samt deltagande i flera studieprojekt. Katalogerna har gjorts tillgängliga för varandra och i ett mål för framtiden är att skapa en gemensam katalog. Tillsammans har man även som första ort i Storbritannien förhandlat fram databaslicenser som gör det möjligt för alla bibliotek att ha samma utbud av elektroniskt material. Ingen av de farhågor man hade när projektet startade har heller besannats. Det enda problemet som rapporterats är att studenterna, som bara har en viss kvot fria fjärrlån på sitt högskolebibliotek, gärna utnyttjar de fria fjärrlånen på folkbiblioteken. Kostnaderna för projektet har dock varit minimala, något som man ser som en av anledningarna till att arbetet varit så framgångsrikt. Idag leker man med tanken att starta en busslinje mellan de olika biblioteken för såväl studenter och böcker. Andra bibliotek i regionen har också visat intresse för att vara med i samarbetet. Man skulle också vilja utöka samarbetet till att omfatta även skolbiblioteken (ibid.).

Det land i världen som har störst och längst erfarenhet av bibliotekssamverkan är dock utan tvekan USA. Redan 1983 tar Greta Renborg den amerikanska delstaten Illinois som exempel, där alla bibliotekstyper utgör ett heltäckande nätverk. Detta system existerar än idag och består av tio samverkande regioner. Över hela USA samverkar idag biblioteken över gränserna, och här finns många pigga exempel på nya sätt att mötas.

I början av 1980-talet upplevde Broward County i Florida en befolkningsökning. Nya bostadsområden växte fram och det blev populärt att bosätta sig i regionen. Både folkbiblioteken och de akademiska biblioteken på de fyra college som fanns i området kände av det ökande trycket och beslöt därför att träffas för att diskutera situationen. Alla visste att det skulle bli svårt att få egen finansiering från de respektive huvudmännen och presenterade därför ett förslag om en gemensam framtid i ett sambibliotek som en lösning på problemen, vilket visade sig tilltala finansiärerna i bägge organisationerna (Passalacqua, 1999).

När biblioteket öppnade 1983 var det ett av de första sambiblioteken i USA. Idag är South Regional/Broward Community College Library ett nätverk av flera biblioteksenheter som administreras och bemannas av de två organisationerna tillsammans. Man har alltså valt att inte integreras helt utan har fortsatt att vara två separata enheter. Personalen har fortfarande olika arbetsgivare vilket innebär annorlunda löneavtal och olika tjänsteförmåner. För besökaren vill man däremot vara ett sömlöst bibliotek, där organisationens olika delar ska vara så samspelta att användaren upplever verksamheten som ett enda bibliotek. Så långt som möjligt följs folkbibliotekets rutiner och policy och i samtliga fall där det är möjligt är servicen densamma för alla bibliotekets användargrupper. Hela tiden pågår också arbetet med att finna nya områden där man kan samverka för ett bättre utbud av tjänster till sina användare.

Idag har sambiblioteket i Broward mer än trettio år på nacken. Från universitetets håll har man noterat att flera av dagens studenter är de barn som gick på det nyöppnade bibliotekets sagostunder, och som nu återvänder till en känd miljö. På detta sätt kan folkbiblioteket också användas som en väg att marknadsföra akademiska studier och rekrytera nya studenter. Samlingarna kompletterar varandra och har fått både ökad bredd och djup. Men arbetet har inte varit konfliktfritt, där ett stort problem som man tidigt stötte på var att biblioteken använde sig av olika klassifikationssystem. En liknande fråga är den om vilket datasystem man skulle använda i den nya organisationen. Redan ett par år efter öppnande stod det dock klart att projektet var en framgång och tio år senare öppnades ett systerbibliotek i delstatens norra del. Idag får tas nästan varje månad emot förfrågningar från andra orter som planerar en liknande bibliotekslösning (ibid.).

Erfarenheterna från Broward sporrade de inblandade till att utvidga samarbetet till ett större område. Året efter det att sambiblioteket öppnade träffade man företrädare för en rad bibliotek i området och bildade SEFLIN (*Southeast Florida Library Information Network*) som skulle arbeta för att underlätta utbyte och därmed stimulera till nya samarbetsformer i regionen. SEFLIN styrs av en grupp bestående av de olika bibliotekscheferna från de deltagande biblioteken. Det finns dessutom fjorton arbetsgrupper som behandlar områden som referensarbete, katalogisering, fjärrlån och IT. SEFLIN har tio anställda som uteslutande arbetar med att stödja medlemsbiblioteken. Det hela började som ett nätverk för att skicka artiklar via fax. Ur detta föddes tankarna på en gemensam lånepolicy som skulle underlätta för lån mellan biblioteken, vilken idag även omfattar utbildning för personalen och olika samsökningsfunktioner i det elektroniska nätverket (Curry, 1999).

I San José, Kalifornien invigdes år 2003 det hittills största sambiblioteket i världen. I en åttavåningsbyggnad har stadens stora folkbibliotek samlokaliseras med biblioteket vid San José State University. Planeringen inför detta gigantiska projekt påbörjades redan 1996 och kantades under de år som föregick öppnandet av debatter för och emot det nya biblioteket. Hundratals studenter skrev på protestlistor för att stoppa planerna, medan andra på campusområdet var mer positiva. Även bland personalen fanns på sina håll en stor misstänksamhet inför projektet, framför allt från universitetets sida. Man kämpade länge för att få ha två separata informationsdiskar och detta revirtänkande präglade mycket av det inledande arbetet. För att komma över detta lät man personal från de båda biblioteken praktisera hos varandra för att studera varandras arbetssätt. Det visade sig då att skillnaderna var betydligt mindre än man trott, och många var också imponerade av den andra organisationens kunnande. Efter flera års förberedande undersökningar kunde så riktlinjerna dras upp för den kommande verksamheten, där en central referensdisk till slut kunde förordas. Samlingarna integrerades, men varje bibliotek fortsatte ändå att ansvara för sitt material (Conaway, 2000). Idag är det nya Dr. Martin Luther King Jr. Library ett världsberömt exempel på en lyckad integration som har fått tjäna som förebild för en rad andra liknande projekt. År 2004 utsågs biblioteket också till årets bibliotek i USA (Berry, 2004).

7.2 I Sverige

Även i Sverige sker idag regional och lokal bibliotekssamverkan på många ställen i landet. De pågående projekt som vi valt att ta upp sker på olika nivåer och i olika omfattning. Det är samverkan som står i fokus för vårt urval, vilket innebär att även möten som inte direkt omfattar högskolebibliotek kommer att presenteras.

Som vi konstaterat tidigare är det tydligt att man från statligt håll nu anser det angeläget att samordningen mellan de svenska biblioteken och de ansvariga för informationsförsörjningen i regioner och kommuner ökar. En av de viktigaste aktörerna för att möjliggöra detta arbete är Statens Kulturråd, som sedan år 2002 har som särskilt uppdrag att främja vuxenstuderaandes tillgång till service vid folkbiblioteken. För detta har man fått ett årligt anslag om tre miljoner kronor och en bibliotekskonsulenttjänst för att stödja projekt och pågående utvecklingsarbete i kommuner och regioner har inrättats.

Kulturrådet ser engagemanget i det livslånga lärandet som en ny folkbildarroll för folkbiblioteken. För bibliotekarierna innebär detta att kompetensutvecklande insatser behövs (Berglund m.fl., 2004). Sju utvecklingsprojekt, varav fyra är länsövergripande och tre är samverkansprojekt mellan flera kommuner, har valts ut och får bidrag för att kunna anställa projektledare. Ett av dessa är IVER-projektet (*Informationssökning via elektroniska resurser*), som idag är en del av Bibliotek Värmland. Ett annat är samarbetet inom nätverket SÖSK (*Sydöstra Skåne*) där fem kommuner i sydöstra Skåne samverkar för att stödja varandra och stärka bibliotekens ställning i regionen. Verksamheten följs också inom ramen för ett forskningsprojekt vid Bibliotekshögskolan i Borås. Man hoppas att erfarenheterna från forskningsuppdraget, där användarperspektivet är centralt, ska kunna utnyttjas nationellt, regionalt och lokalt för vidare utveckling när det gäller bibliotekens roll för lärande (Eliasson m.fl., 2005).

Utöver Kulturrådets satsning har en rad andra regionala samverkansprojekt sett dagens ljus under senare år. Sedan hösten 2002 pågår det omfattande projektet *Bibliotekssamverkan i Norrland* (BIN), som är ett samarbete mellan länsbiblioteken i de fem Norrlandsläna och lånecentralen i Umeå. Detta projekt finansieras med bidrag från Statens kulturråd och Finansdepartementet och är treårigt. Syftet är att genom en fördjupad samverkan finna nya former för förbättrad kunskapsförsörjning i norrlandsläna och därigenom ge den enskilde användaren en förbättrad service, bli mer effektiva och minska antalet fjärrlån. I projektet ingår fem delprojekt: medieplanering, den gemensamma sökfunktionen NorrSök, regionporto för fjärrlån, en övergripande talboksplan samt databasen Bothnica där man vill tillgängliggöra den lokala litteraturen. Man vill inom ramen för projektet också sprida idéer och metoder till andra regioner, något som manifesterats i samarbetet med Umeå universitet där man erbjuder en nätbaserad fempoängskurs i medieplanering öppen för bibliotekarier i hela landet. Projektet är nu inne i sin slutfas, och kommer att avslutas med en konferens på temat bibliotekssamverkan där man hoppas kunna dela med sig av sina lärdomar och inspirera andra till framtida satsningar (Bibliotekssamverkan i Norrlands webbplats).

På liknande sätt har länsbiblioteken i mellersta och södra Sverige inlett samarbeten inom olika områden. DUSTWEICA-nätverket, vars namn utgörs av en akronym av länsbokstäverna från de deltagande läna, är ett mälardalssamarbete mellan nio

länsbibliotek och lånecentralen i Stockholm kring fjärrlån med bland annat snabbare leveranser och gemensamma fjärrlåneregler (Hirvonen, 2001).

SIM, Sydsvenskt informations- och mediesystem, är ett samarbetsprojekt mellan de sex läns- och regionbiblioteken i södra Sverige och lånecentralen i Malmö och står för en ny struktur för media- och informationsförsörjningen. Syftet med projektet, som även det stöds av Statens kulturråd, är att genom gemensamma utbildningar för läns- och kommunbibliotekens personal, införandet av spetsteknik på informationsområdet samt gemensamma projekt och ny medie- och transportorganisation få till stånd en effektivare medie- och informationsstruktur för sammanlagt 127 kommuner och närmare tre miljoner invånare (KB-utredningen, 2003).

I Haninge pågick under perioden 1997 till 2000 ett projekt där man prövade en modell för samarbete mellan en decentraliserad högskoleutbildning och folkbibliotek. På huvudbiblioteket i Haninge Centrum inrättades en teknisk-ekonomisk avdelning med utökad tillgång till läsplatser, datorer, media och personal. Denna avdelning finansierades gemensamt av Kungliga Tekniska Högskolan (KTH), Haninge kommun, Statens kulturråd, Stiftelsen framtidens kultur och dåvarande Sveriges Allmänna Biblioteksförening (Wester, 2000).

Sedan 1990 bedriver KTH en decentraliserad utbildning i Haninge där inom vilken det bland annat erbjuds högskoleingenjörsutbildning. KTH-Haninge (idag KTH Syd) hade till en början inget eget högskolebibliotek utan hänvisade sina studenter till Tekniska högskolans bibliotek på Valhallavägen i centrala Stockholm. Detta innebar problem då verksamheten där vid denna tid mest anpassats för forskning och studenterna i Haninge dessutom rekryterades från studieovana grupper. Då pedagogiken vid det nya KTH-Haninge gick mot ett alltmer problembaserat lärande där studenterna uppmanades att söka sin egen litteratur vände sig många av dem istället till det lokala folkbiblioteket, som var betydligt mer lättillgängligt geografiskt och som också utgjorde en välbekant miljö där man kände sig hemma. Det blev dock snabbt uppenbart att huvudbiblioteket i Haninge inte hade de ekonomiska och personalmässiga resurser som krävdes för att möta de ökade kraven från den nya användargruppen. Från folkbibliotekets sida söktes då kontakt med KTH för att diskutera biblioteks-försörjningen, vilket resulterade i att Haninge bibliotek åtog sig att stå för den lokala biblioteksservicen inom ramen för en treårig projektverksamhet. Projektet arbetades fram under perioden 1994 till 1996 och sjuöskattes den 1 juli 1997 (ibid.).

Förutom att lösa det akuta problemet med studenternas litteraturförsörjning syftade projektet även till att ge alla medborgare i Haninge kommun tillgång till mer kvalificerad information, och projektet sågs också av högskolan som en väg att nå ut till nya grupper och på ett naturligt sätt exponera och marknadsföra högskolestudier i kommunen. Samtidigt var alla deltagande parter medvetna om att detta var en ny modell för samarbete, och ett syfte i sig var därför att på detta vis försöka finna en lösning på ett rikstäckande problem och därmed bli en föregångare för andra i samma situation. Detta var också det tyngst vägande skälet till att Statens kulturråd beviljade bidrag till projektet.

Projektet dokumenterades och utvärderades av en fristående konsult i två delrapporter. Redan i den första rapporten, som skrevs efter halva projekttiden, stod det klart att

arbetet varit framgångsrikt. Över hälften av de studerande vid KTH-Haninge hade besökt Haninge bibliotek och den nya avdelningen utnyttjades av en tredjedel av alla besökare. Det visade sig alltså att även andra användargrupper uppskattade avdelningen, och den totala utlåningen ökade med hela elva procent under den första perioden (Ekbom, 1999). Ett och ett halvt år senare dokumenterades projektets andra etapp. Det stod då klart att utlåningssiffrorna fortsatt att stiga, där ökningen inom de aktuella ämnena på avdelningen var hela 79 procent. Fler böcker hade köpts in och studenter och personal var fortsatt nöjda med verksamheten, inte minst inom IT där samarbetet medfört en förbättrad service och utökat utbud i och med KTH:s kompetens på området (Ekbom, 2000). Den andra hälften av projektet präglades dock av beskedet att KTH bestämt sig för att bygga ett nytt bibliotek i anslutning till campusområdet. Det innebar alltså att man redan nu insåg att projektet inte skulle fortgå under samma former efter projekttidens utgång. Besvikelsen hos Haninge biblioteks anställda och kommunens förtroendevalda var stor då man hade hoppats på ett integrerat folk- och högskolebibliotek i en gemensam ny byggnad. Det blev istället uppenbart att man från KTH:s sida snarare sett projektet som en övergångslösning. Idag finns KTH Syds bibliotek i nya lokaler på Campus Haninge, i nära samarbete med Södertörns högskolas bibliotek. Huvudbiblioteket huserar i sin tur sedan 2002 i Haninge kulturhus, där man delar lokaler med bland andra konsthall och teater.

Projektet i Haninge utmynnade alltså i mindre storstilade resultat än man från början hade hoppats på. Trots detta kom mycket positivt ut av det. I den slutliga utvärderingen skriver projektledare Lena Wester utifrån folkbibliotekets perspektiv att projektet innebar "en vitamininjektion för huvudbibliotekets verksamhet" (Wester, 2000, s. 20). Kvaliteten på folkbibliotekets service och bestånd har höjts, vilket varit till stor nytta inte bara för studenterna utan även för övriga kommuninnevånare. För personalen har de nya kontakterna varit stimulerande och lärorika och givit fördjupade kunskaper i ämnen som annars är svagt representerade på folkbibliotek. När projektet avslutades fick man också behålla den litteratur som köpts in under perioden, men har inte kunnat förnya beståndet i någon större omfattning. Detta gör att samlingarna snart blir föråldrade då utvecklingen inom dessa ämnesområden är snabb.

Det saknas slutkommentarer från högskolans personal i slutrapporten, men i den andra delutvärderingen framgår det att man så långt var mycket nöjda med samarbetet. Det ansågs viktigt att studenterna har en kontakt med och förståelse för det omgivande samhället, samtidigt som kommuninnevånarna får möjlighet att möta studenter och se att de är vanliga människor som inte tillhör en akademisk elit (Ekbom, 2000).

Vi har velat skildra processen i Haninge, då den inleddes med samma stora entusiasm och goda vilja som präglar de övriga studerade samverkansprojekten. Det är viktigt att fundera på vad som kan hända om den ena parten drar sig ur och det finns värdefulla lärdomar att dra av detta. Projektledaren beklagar att utbildningssatsningen inte fick gehör hos den politiska majoriteten. Ett lyckat samarbete kan i längden inte bara bygga på enskilda eldsjälar, god personkemi och projektpengar utan måste få utökat stöd och ekonomiska resurser från huvudmännen (Wester, 2000).

Även i Malmö fanns i mitten av 1990-talet långtgående planer på ett samordnande av den planerade Malmö högskolas bibliotek och Malmö stadsbibliotek. Förutsättningarna fanns där då den nya högskolan etablerades samtidigt som stadsbiblioteket fick nya

lokaler. I den statliga utredning, *Högskolan i Malmö: slutbetänkande* (SOU 1996:120), som föregick grundandet av Malmö högskola, presenterade biblioteksarbetsgruppen två alternativa förslag på hur biblioteksorganisationen skulle kunna se ut. Det första förslaget gick ut på att bygga ett traditionellt bibliotek på campusområdet, där man också förordade ett nära samarbete med såväl Malmö stadsbibliotek som Lunds universitetsbibliotek. Mer intressant ur vår synvinkel är dock förslag nummer två. Det innebär att Malmö stadsbibliotek skulle utgöra navet i en krets av mindre användarnära bibliotek och svara för studenternas informationsförsörjning. Man skulle också ha en samordnande funktion för datasystem och utvecklingsarbete.

Detta förslag kom dock aldrig att realiseras, trots goda intentioner och många förespråkare från båda lägren. Så här i backspegeln kan man se att utredningens förslag tyvärr kom lite för sent. Då planerandet av det nya högskolebiblioteket tog fart på allvar pågick sedan en tid byggnationen av ett nytt stadsbibliotek. Från kommunpolitikernas sida vågade man inte riskera att avbryta ett projekt som redan vållat debatt och kostat mycket pengar för att istället flytta ut i stadens ytterkanter. Även högskolan var tveksam till förslaget då kommunens förmåga att hantera ett sådant uppdrag betvivlades. Det blev istället det första förslaget som segrade (Lidman, 2000). Även om folkbiblioteket och högskolebiblioteket inte samlokaliseras finns idag ändå ett välutvecklat samarbete de två institutionerna emellan på de punkter där man kunnat identifiera gemensamma behov hos sina användare. Exempelvis används idag samma bibliotekssystem och diskussioner förs kontinuerligt för att på sikt kunna utveckla ett gemensamt lånekort.

Diskussionen i Malmö är intressant då den tydligt visar på de problem som kan uppstå. I det här fallet tror vi att den avgörande svårigheten ligger i projektets storlek. Malmö stadsbibliotek är ett Sveriges största och satsningen på den nya högskolan var mycket viktig i profileringen av Malmö som kunskapsstad och utbildningsort. De båda parterna är var och en för sig stora nog på egen hand, och ett nära samarbete skulle ha blivit alltför omfattande och krävt mycket stora förändringar i de bägge organisationerna. Det är tydligt att det fanns mer att förlora än att vinna på att gå samman. Enligt vår uppfattning lämpar sig samverkan på den här nivån bättre i en mindre och mer överblickbar kontext. Samverkan på de större utbildningsorterna måste därför finna andra former. Samma sak gäller för Haninge, där ingen av de berörda parterna var beroende av samarbetet för sin överlevnad.

Bland de projekt som pågår idag har bibliotekssamarbetet inom Umeåregionen fått stor uppmärksamhet. Här samarbetar folkbiblioteken i sex kommuner över gränserna för att förbättra servicen för invånarna. Projektet, som går under namnet Bibliotek 2007, ansluter till det regionala tillväxtavtalet för Västerbottens län där man betonar sambandet mellan kultur, tillväxt och regional utveckling. Finansieringen kommer från EU: s strukturfonder som ger stöd till avfolkningsbygder. En av de viktigaste frågorna har varit att öka tillgängligheten för alla invånare i regionen och att förbättra kvaliteten på bibliotekets tjänster med hjälp av nya IT-lösningar. Man har idag förutom gemensamt biblioteksdatasystem, katalog och lånekort även samma låneregler och rutiner. Återlämning kan göras på vilket bibliotek som helst, vilket underlättar för de många pendlarna i denna glesbygdsregion. Dessutom har en särskild satsning gjorts för att se till de speciella behoven hos funktionshindrade och distansstudenter. Man har strävat efter att se bortom projektets slut och har försökt få resultaten att leva vidare i den ordinarie verksamheten. Ett naturligt nästa steg är också att närma sig universitetet,

något som redan påbörjats genom ett samarbete med Designhögskolan vid Umeå universitet (Zorn, 2004 b).

I Uppsala län bildades år 2004 en regional samrådsgrupp för folkbibliotek och universitetsbibliotek. Gruppen består av representanter från såväl Uppsala universitetsbibliotek som folkbiblioteken i Uppsala med omnejd. Initiativet kommer från länsbiblioteket och samverkansidéerna handlar till en början om gemensam fortbildning för personal från de olika biblioteken (Länsbibliotek Uppsalas webbplats).

I Karlshamn pågår just nu byggnationen av ett nytt sambibliotek och kulturhus på Östra Piren. Denna byggnad ska inrymma ett gemensamt bibliotek för Karlshamns kommun och Blekinge Tekniska Högskola samt lokaler för olika kulturaktiviteter. Förhoppningen är att integreringen av de två bibliotekskulturerna ska ge möjligheter för studenter och kommuninvånare att på ett naturligt sätt närma sig varandra och samtidigt utgöra ett konkurrensmedel för att få fler studenter till Karlshamn (Rabe, 2005). Det nya biblioteket i Karlshamn blir Sveriges tredje sambibliotek, och det är uppenbart att denna samverkansform är på frammarsch.

Bara under de senaste fem åren har ett flertal spännande projekt startats och var och en på sitt sätt bidragit till en förnyelse och ett nytänkande inom det svenska biblioteksväsendet. Det är tydligt att de förändrade förutsättningarna i det omgivande samhället inspirerar till eller rentav tvingar fram nya lösningar. Det är omöjligt att förutsäga hur utvecklingen kommer att fortskrida, men det är sannolikt att vi inom den närmaste framtiden får se fler kreativa förslag som ytterligare bidrar till att sudda ut gränserna.

8. Tre lyckade exempel

Såväl KB-utredningen som *Om biblioteksverksamheterna* ser alltså regional och lokal samverkan som en väg mot ett starkare svenskt biblioteksväsende. KB-utredaren framhåller särskilt samarbetena i Härnösand och nordöstra Skåne som goda exempel på hur regionala samverkansformer kan utformas (KB-utredningen, 2003). Även Bibliotek Värmland har uppmärksammats nationellt bland annat genom sin medverkan under Biblioteksdagarna 2004.

Det finns såväl likheter som skillnader mellan de tre samverkans exempel vi har valt att fördjupa oss i. Gemensamt för samtliga är att de har uppstått ur lokala förutsättningar och ur egna initiativ. I samtliga fall har projekten sprungit ur de förändrade vanor hos användarna som i sin tur kan härledas till den allmänt förändrade synen på utbildning och livslångt lärande. Det är också hela tiden användarnas behov som står i centrum när biblioteken i dessa regioner nu söker nya vägar att mötas över gränserna. Samverkan sker i alla tre fallen på flera nivåer, såväl ekonomiskt, tekniskt som professionellt. I Härnösand är samarbetet dessutom lokalmässigt.

Trots uppenbara gemensamma nämnare är dock varje projekt unikt och samverkar utifrån den egna regionens specifika behov. Medan Härnösand och Skåne Nordost tydligt sätter den studerande i centrum fokuserar det värmländska samarbetet inte på någon särskild användargrupp. Högskolans roll är därmed inte lika framträdande i detta projekt, där Karlstads universitet deltar på samma premisser som övriga bibliotek.

Vi presenterar våra exempel i kronologisk ordning efter startår. Sambiblioteket i Härnösand har varit med längst och har således blivit dokumenterat i långt högre grad än de övriga två projekten. Detta avspeglar sig också i vår text där avsnittet om Sambiblioteket är det längsta. För att visa på den entusiasm som finns inför samverkanstanken har vi låtit varje projekts slogan ge namn åt kapitlen.

8.1 Sambiblioteket i Härnösand – *Togetherness is powerful*

Den 1 februari år 2000 invigdes Sambiblioteket i Härnösand i en vacker nyuppförd glasbyggnad, som genom sin placering i Stadsparken knyter samman stadskärnan med campusområdet. Denna händelse innebar en avslutning av sex års intensiva förberedelser samtidigt som den utgjorde startskottet för en unik form av bibliotekssamverkan. I denna byggnad delar Länsbiblioteket Västernorrland, Mittuniversitetets bibliotek och Härnösands bibliotek lokaler och existerar sida vid sida för att kunna ge kommuninvånarna bästa möjliga service. Man utgör fortfarande tre olika organisationer med varsin huvudman och varsin budget, men har integrerat

katalog, samlingar, yttre tjänstgöring, publika datorer, databaser och öppettider. För sina besökare vill Sambiblioteket ge upplevelsen av att man är ett enda bibliotek.

Förklaringarna till varför man valde denna ovanliga lösning är flera. Biblioteken i Härnösand hade precis som i övriga landet upplevt effekterna av de stora utbildningspolitiska satsningarna. Även här resulterade det kraftigt ökade antalet vuxenstuderande i större och förnyade krav på såväl folkbiblioteket som högskolebiblioteket, och detta i kombination med lokala faktorer drev fram ett närmande bibliotekstyperna emellan.

Härnösand är residens- och stiftsstad i Västernorrlands län och har enligt uppgift på kommunens webbplats cirka 26 000 invånare, varav ungefär fyra tusen är studenter. Här grundlades år 1650 Norrlands första gymnasium och det finns alltså en lång utbildningstradition i staden. Sedan mer än 150 år tillbaka bedrivs akademisk undervisning på orten. Redan år 1842 inrättades i Härnösand såväl en navigationsskola för sjömän som ett folkskoleseminarium. Idag är Sjöbefälsutbildningen avvecklad medan lärarutbildningen fortfarande utgör tyngdpunkten i högskoleverksamheten på orten. 1968 års utbildningsutredning resulterade i inrättandet av en rad nya högskolor, bland dem Högskolan i Sundsvall/Härnösand, sedermera en del av Mithögskolan och idag Mittuniversitetet. I Sundsvall dominerade naturvetenskapliga ämnen, medan Härnösand behöll sin tidigare profil med fokus på pedagogisk utbildning (Mittuniversitetets webbplats).

Mithögskolan bildades 1993 genom att Högskolan i Sundsvall/Härnösand och Högskolan i Östersund beslutade att gå samman. Detta var av stor ekonomisk betydelse för staden som under 1990-talets mitt i likhet med många andra städer i Norrland upplevde en period av ökande arbetslöshet och utflyttning. Högskolans etablering på orten förstärkte och aktualiserade Härnösands profil som kunskapsstad. Det långsiktiga målet för högskolan var att skapa ett universitet mitt i landet, vilket också förverkligades den 1 januari 2005.

Mittuniversitetet har idag fyra campus. De finns i Härnösand, Sundsvall, Östersund och Örnsköldsvik och har olika karaktär och delvis olika utbildningsutbud. Campus Härnösand domineras alltså av lärarutbildning och utbildningar inom humaniora. I Sundsvall finns en stor andel tekniska och naturvetenskapliga utbildningar, medan Östersund har sin tyngdpunkt i samhällsvetenskap. Campus Örnsköldsvik har vårdutbildning och teknikforskning samt ett resurscentrum för distansstuderande (ibid.).

I samband med att Mithögskolan försökte få universitetsstatus i mitten av 1990-talet kritiserades högskolebiblioteket i Härnösand för flera brister. Lokalerna var trånga och otillgängliga och man bedömdes inte kunna ge den service som krävs av ett universitet. Samtidigt började Härnösands stadsbiblioteks lokaler från 1963 bli otillräckliga och levde inte längre upp till bilden av ett modernt folkbibliotek. I byggnaden på Mellanholmen saknades tysta läsplatser, café och hörsal, något som efterfrågades i allt högre grad av de många studenterna. För att möta de nya kraven diskuterades till en början en utbyggnad, då den vackra biblioteksbyggnaden var populär bland stadens invånare med ett perfekt centralt läge. Som bekant blev lösningen en annan, och även om det inledningsvis fanns en skepsis hos många att behöva lämna sitt kära bibliotek

övergick denna snabbt i nyfiken förväntan inför byggnationen av Sambiblioteket (Hulthén, 2000).

Detta utgör de ideologiska och praktiska förutsättningarna för det nyskapande och djärva förslag om en ny byggnad, där även länsbiblioteket skulle inrymmas, som nu såg dagens ljus. Innan vi går in på hur det slutliga resultatet kom till är det dock på sin plats att visa på ytterligare en viktig faktor i sammanhanget. Idén om att sammanföra kommunbiblioteket med högskolebiblioteket hade vid tidpunkten för de första samtalen om Sambiblioteket redan femton år på nacken. På 1980-talet föreslogs alltså en utbyggnad av folkbibliotekets lokaler som även skulle inrymma högskolebiblioteket. Detta förslag avvisades dock från högskolans sida då man ansåg att biblioteket skulle ha legat för långt från undervisningen på campus (ibid.). Att tanken väcktes på ett så tidigt stadium har utan tvekan haft betydelse för den fortsatta utvecklingen, då det visar på ett öppet klimat och en tydlig vilja att mötas. Det slutliga förslaget är alltså snarare att betrakta som ett naturligt resultat av en lång mognadsprocess (Sundin, 1999).

I samband med invigningen gavs det ut en bok med namnet *Sambiblioteket från idé till verklighet* som noggrant dokumenterar hela tillkomstförloppet. Texterna är skrivna av de viktigaste nyckelpersonerna i planeringen av det nya biblioteket. Bland dessa finns förutom de tre bibliotekscheferna även projektledare, representanter från kommunens olika förvaltningar, arkitekter och personal från de olika biblioteken. Det första som slår oss då vi börjar ta del av den dokumentation som gjorts är den samstämmighet som har präglat arbetet och hur lätt det tycks ha gått. Som vi redogjort för ovan var relationerna mellan biblioteken i Härnösand sedan tidigare goda, och idén om en gemensam byggnad hade vuxit fram allt eftersom. Året efter bildandet av Mitthögskolan hade planerna tagit mer konkret form och en programgrupp med uppgift att utreda den framtida bibliotekslösningen i staden bildades. Gruppen leddes av stadsbyggnadschefen och bestod förutom av personal från de tre biblioteken också av två oberoende konsulter. Det första årets samarbete sammanfattades 1995 i rapporten *Framtidens bibliotek i Härnösand*, där det konkreta förslaget om en ny form av bibliotekssamarbete i en modern byggnad presenterades. Förslaget togs emot med stor entusiasm av samtliga huvudmän och det rådde nästintill total enighet om att detta var en av Härnösands viktigaste satsningar någonsin (Gillgren, 2000).

Våren 1996 utlystes en arkitekttävling om det nya husets utformning. Segrade gjorde förslaget "Bokskogen" av FFNS Arkitekter AB. Man hade skapat en byggnad med en stor glasvägg ut mot parken som dessutom använder sig av den stora nivåskillnaden på platsen genom att skapa en entré åt varje håll och på detta sätt sammanbinda Härnösands centrum med högskoleområdet. Invändigt präglas byggnaden av ett stort öppet rum som binder samman bibliotekets fyra våningar, där inredningen i trä och varma färger ska ge en ombonad och välkomnande känsla (ibid.).

Samtidigt som det första spadtaget togs inför husbygget påbörjades det minst lika viktiga arbetet med att förbereda personalen inför den gemensamma framtiden. Man insåg direkt att det nya biblioteket skulle kräva nytänkande och redan från början betonades vikten av att engagera all personal i arbetet. Genom studiebesök, seminarier, grupparbeten och arbetsutbyte hos varandra lärde man känna de andra organisationernas verksamhet och personal. All verksamhet jämfördes för att hitta gemensamma beröringspunkter kring vilka det gick att samarbeta. Målsättningen var att föra samman

allt som kunde underlätta arbetet och förbättra servicen för användarna. Integreringen skedde alltså inte i första hand av ideologiska skäl utan utifrån praktiska frågor och verkliga behov (Wik, 2000).

En så stor förändring väckte förstås även en viss oro bland personalen. Det fanns farhågor om att folkbibliotekets traditionella verksamheter skulle hamna i skymundan och att barn- och ungdomsverksamhet, uppsökande verksamhet och skönlitteratur skulle tvingas stryka på foten till förmån för kurslitteratur och IT. Man var dock från ledningens sida mån om att motverka denna ångslan, och därför planerades redan från början särskilda satsningar på just barn- och ungdomsverksamhet i det nya biblioteket. Från högskolans sida var man rädd att högskolebibliotekariernas specialistkunskaper skulle komma att urholkas då även personalens arbete i informationsdiskarna skulle integreras (ibid.). Under hela förberedelse tiden försökte dock ledningen möta deras skepsis genom att ventilerade frågor om vad samverkan egentligen innebär på gemensamma seminarier (Hulthén, 2000). Man har försökt lyssna lika mycket på såväl positiva kommentarer som negativ kritik. Eller som den dåvarande chefen för Mittuniversitetets bibliotek i Härnösand Elsa Gómez uttryckte det under sin föreläsning på konferensen ”Samverkan för dummies”: ”Det är viktigt att lyssna även på gnällspikarna” (Ekman & Sjöberg, 2005).

I flera års tid arbetade man alltså aktivt för att bereda mark för det nya Sambiblioteket såväl i Stadsparken som i personalens sinnen. Det var ett enormt arbete som lades ner, som krävde hårt slit, massor av tid och mycket pengar. Slutresultatet visar att ansträngningarna lönade sig, då Härnösand idag kan ståta med en av Sveriges mest spännande bibliotekslösningar. Fem år efter öppnandet är Sambiblioteket en populär mötesplats för Härnösandsborna med en väl fungerande verksamhet. Undersökningar visar att såväl användare som uppdragsgivare är mycket nöjda med biblioteket (Österbäck, 2001). Den långa förberedelse tiden har resulterat i en klar struktur där gränserna mellan de områden där man samverkar och de tre organisationernas egna ansvarsområden regleras i tydliga avtal. I dessa avtal fastställs vad som är gemensamt och formerna för samarbete kring exempelvis hyra, inventarier, datasystem, lokalvård och liknande områden som inbjuder till praktiskt samarbete. Till den verksamhet som idag är helt integrerad räknas dessutom som nämnts tidigare all yttre tjänstgöring, för att ge besökarna en enhetlig service.

Däremot är man fortfarande tre självständiga verksamheter när det gäller ekonomi, anställningsformer, inköp och vissa målgrupper. Var och en har därutöver sin egen webbplats, som dock är åtkomliga via en gemensam ingång på Sambibliotekets webbplats, där man också ger allmän information om huset och dess övriga verksamheter. Förutom biblioteksverksamheten ryms även konsumentupplysning, EU-information, studentbokhandel och café inom Sambibliotekets väggar. Den gemensamma webbplatsen informerar också om samarbetet, såväl organisatoriskt som historiskt. Det råder således ingen tvekan om att det är tre olika organisationer som har flyttat ihop, samtidigt som även den virtuella besökaren ska uppleva verksamheten som en enhet.

Riktlinjerna för den gemensamma verksamheten dras upp ett sambiblioteksråd med representanter för de tre huvudmännen. Här ingår även de tre bibliotekscheferna. Denna grupp beslutar om policyfrågor, förändringar i avtalen, uppföljning av mål och verkar

för samordning i budgetarbetet. I huset finns också en operativ ledningsgrupp, Husgruppen, bestående av de tre bibliotekscheferna. De fattar beslut i gemensamma frågor och förbereder ärenden för biblioteksrådet. För övrigt har man s.k. sambomöten varje månad, där all personal deltar. Man samverkar också i en rad olika arbetsgrupper, och försöker i möjligaste mån köpa tjänster gemensamt för att hålla kostnaderna nere.

Sambiblioteket fungerar idag som en länk mellan kommunen och högskolan. Målet är att bidra till att gränsen mellan kommuninvånarnas och högskolans världar suddas ut. En ökad möjlighet för ett större regionalt samarbete ges också i och med att man nu är en del av mittuniversitetets biblioteks nätverk. Detta ser man från högskoleledningens sida även som ett sätt att fullgöra högskolans tredje uppgift. Länsbibliotekets medverkan i Sambiblioteket betonar även den en satsning på den övriga regionen. Även om man delar lokaler med Härnösands bibliotek har man från Länsbibliotek Västernorrlands sida varit noga med att poängtera att man finns där för samtliga folkbibliotek i länet (Gómez, 2000).

Vilka är då de avgörande positiva omständigheterna som gjort det unika samarbetet i Härnösand möjligt? För det första är det tydligt att långsiktigheten spelat en viktig roll i skapandet av Sambiblioteket där mycket tid lades på den psykologiska dimensionen och mentala förberedelserna innan man flyttade ihop. Man insåg tidigt vikten av att all personal engagerades och det fanns under flera år utrymme för såväl praktisk samverkan som idéarbete och nöjen. Idén fick mogna och växa under lång tid och ingen detalj lämnades åt slumpen. Att personalen fick så lång tid och goda möjligheter att lära känna varandra har också bidragit till att skapa ett öppet klimat där det är lätt att kommunicera.

Viss kritik har riktats mot att man inte har tagit steget fullt ut och gjort en enda organisation med gemensam budget och en chef. Denna kritik bemöter Elsa Gómez i en kommentar i tidskriften *Högaktuellt*, som ges ut av länsbiblioteket i Östergötland:

En del tror att man måste ha en gemensam organisation för att kunna samarbeta, vi tror att man kan samarbeta för att man kan (och vill) samarbeta! (Hellman, 2000).

Även vid konferensen i Örebro poängterar hon att man redan från början såg till de områden där samverkan var möjlig och inte tvingade in alla aspekter i projektet. Det är tydligt att vissa områden inte lämpar sig för ett närmande, då de är alltför specifika för den enskilda bibliotekstypen. Eftersom man har olika huvudmän och därmed finansieras med medel från olika håll ansåg man det exempelvis bättre att ha varsin budget och egna anställningsavtal. Det blev också mer praktiskt att ha separata kontorsutrymmen. Istället för att fastna i olikheterna valde man att identifiera gemensamma behov och fokusera på dessa, och det var viktigt att alla skulle ha något att vinna på samarbetet. Hela processen präglas av en strävan mot enkelhet och att inte krångla till det i onödan. Ett bra exempel på detta är den oundvikliga frågan, som också ställdes under konferensen, om vad som händer när statsanställda och kommunalanställda ska arbeta sida vid sida trots löneskillnader mellan grupperna. Även denna känsliga diskussion behandlades på signifikant sätt, där man enligt Gómez konstaterade att man antingen kunde låta dessa frågor bromsa hela processen eller inse att detta faktiskt var en fråga för de fackliga organisationerna. Det skulle dessutom visa sig att skillnaderna i realiteten inte var så stora som man hade befarat och arbetet kunde fortskrida.

Som vi tidigare redogjort för har man inom Sambiblioteket lagt ner mycket arbete på att utverka klara mål och avtal som tydligt reglerar vem som ansvarar för vad. Dock väntade man med att sätta dessa på pränt till dess att organisationen prövats, så att de formulerades utifrån den faktiska verkligheten och reella behov. Att ha en fast grund att arbeta utifrån förenklar de dagliga rutinerna och underlättar även arbetet på personnivå. Under hela projektidens gång har också det idémässiga stödet från de respektive huvudmännen varit intakt vilket även det bidragit till framgångarna. Enigheten i projektet omfattade likaså externa parter som arkitekter och bygglidning och man insåg tidigt vikten av att kunna förstå varandras språk och visioner. Även om det ekonomiska stödet inte varit lika stort under senare år är det uppenbart att Sambiblioteket har kommit att bli ett viktigt landmärke för Härnösand som alla parter månar om (enligt Elsa Gómez, personlig kommunikation 2005-03-31).

Det är dock viktigt att inse att ett projekt av det här slaget inte låter sig göras utan att stöta på problem längs vägen. Självklart har arbetet med sammanslagningen inte alltid varit lätt. Sådär i efterhand önskar man att det hade funnits en projektledare under de förberedande åren. Som det var nu höll respektive bibliotek öppet som vanligt medan det nya huset byggdes, samtidigt som den verksamheten skulle förberedas. Detta ledde till en enorm arbetsbörda för de inblandade (Hulthén, 2000).

Det blev också uppenbart att de olika bibliotekstyperna i vissa frågor hade olika behov. Det var svårt att enas kring det gemensamma biblioteksdatasystemet, där man stötte på problem från Mitthögskolan. Eftersom Härnösand utgör ett av fyra campus måste man ta hänsyn även till denna organisations rutiner och önskemål. Till sist enades man kring bibliotekssystemet Aleph som man har än idag (Wik, 2000). Fortfarande tar diskussioner om och service kring datasystemet mycket tid och kraft i anspråk, vilket under presentationen av Sambiblioteket på konferensen ”Samverkan för dummies” nämndes som ett av få problem som ännu delvis kvarstår.

Över huvud taget tar det gemensamma arbetet tid. Det krävs många möten och ibland kan en organisation av den här storleken vara tungrodd. Särskilt för cheferna som sitter med i flera ledningsgrupper såväl inom som utanför Sambiblioteket och som dessutom måste balansera mellan den egna organisationen och de gemensamma domänerna. Det kan vara svårt att veta när man ska prioritera det egna framför det gemensamma och tvärtom. Ändå överväger fördelarna med att ha tre fristående chefer, då ingen aspekt riskerar att glömmas bort eller få stryka på foten till förmån för någon annan. Den som trodde att man skulle spara pengar på att slå ihop tre verksamheter hade fel. I det långa loppet visade sig det nya Sambiblioteket bli betydligt dyrare än man hade tänkt sig, både vad gäller lokaler och datasystem (Hamilton & Wik, 2001). Detta är en slutsats som även de utländska sambiblioteken, bland annat i Broward, kommer fram till, där det dock samtidigt konstateras att man fått mer bibliotek för pengarna (Passalacqua, 1999).

Slutligen tycks vinsterna ändå ha varit betydligt fler än uppoffringarna. Inom en rad olika områden har resultatet av sammanslagningen lett till en väsentligt förbättrad verksamhet jämfört med varje enskilt bibliotek hade kunnat åstadkomma på egen hand. Mediebeståndet har vuxit såväl på bredden som på djupet och man slipper lägga onödiga pengar på dubletter. Detta gäller även dyra databaslicenser där man nu kan

delar på kostnaderna. Personalens nya arbetsuppgifter har också gett en ökad kompetens och ett breddat kontaktnät. De nya lokalernas ljus och rymd innebär en förbättring för alla och tillsammans kan man också ha generösare öppettider. Sist men inte minst upplevs arbetet tillsammans som roligt, omväxlande och utmanande (Hamilton & Wik, 2001).

8.2 Skåne Nordost – *Ett plus ett blir mer än två om man samarbetar*

I nordöstra Skåne finns ett etablerat samarbete mellan sju kommuner där man på bred front samverkar kring den hela kommunala verksamheten. De deltagande kommunerna är Bromölla, Hässleholm, Hörby, Kristianstad, Osby, Perstorp och Östra Göinge. Tillsammans utgör de 40 procent av Skånes yta och har nära 200 000 invånare (Skåne Nordosts webbplats).

Högskoleutbildningen i regionen har i likhet med Härnösand gamla anor. Lärarutbildningen och sjuksköterskeutbildningen har funnits i Kristianstad sedan mitten av 1800-talet. Tekniska Skolan i Hässleholm bildades 1912 och utgör grunden till dagens tekniska institution. Idag är Högskolan i Kristianstad inrymd i anrika regementsbyggnader och har cirka 10 000 studenter (Högskolan i Kristianstads webbplats).

Regionen Skåne Nordosts samverkan sker i dagsläget i 25 olika arbetsgrupper, inom så vitt skilda områden som renhållning, räddningstjänst, turism och hästnäring. Även biblioteksservicen har en egen samverkansgrupp, där samtliga folkbibliotek liksom högskolebiblioteket deltar. Bibliotekssamarbetet går framför allt ut på att kunna ge regionens studerande en ökad service på sin hemort, och man har därför upprättat en gemensam biblioteksplan. Lånekorten från respektive bibliotek går att använda i hela regionen och inom Kristianstads kommun har folkbibliotek och högskolebibliotek därtill ett gemensamt lånekort (Nilsson, 2004). För att ytterligare underlätta det praktiska samarbetet valde högskolebiblioteket att ansluta sig till bibliotekssystemet Book-IT, som annars främst utvecklats för folkbibliotek.

I vår intervju med högskolebibliotekets chef Kristin Johansson framkommer det att samarbetet bygger på en gemensam värdegrund, där utgångspunkten är att biblioteken visserligen har olika uppdrag men utför dem tillsammans. Vidare anses det att huvudmannskapet är något som användarna inte ska behöva fundera på, utan ser det som en rent intern fråga. Det ska vara lätt att studera i Skåne Nordost och det man gör för studenterna kommer dessutom den övriga allmänheten till nytta. På så sätt räcker de gemensamma resurserna längre och till fler.

Vintern 2003 fick länsbibliotek Skåne i uppdrag att ta fram en gemensam biblioteksplan för de sju kommunbiblioteken i Skåne Nordost, för att stärka dem i arbetet med vuxnas lärande. Detta var den konkreta upptakten till det omfattande bibliotekssamarbete vi ser i regionen idag (Bergqvist & Persson, 2003). I själva verket fanns dock sedan länge ett samarbete mellan biblioteken i nordöstra Skåne. Redan innan den landsomfattande biblioteksmoderniseringen möttes högskolebiblioteket, folkbiblioteken och

sjukhusbiblioteken bland annat för att underlätta transporter och erbjuda gemensam fortbildning. Vid denna tid var Skåne fortfarande indelat i två län där nätverket i Kristianstad kallades Biblioteksnetet. Det fanns också ett liknande samarbete i Malmöhus län under namnet Kunskapsporten (enligt Kristin Johansson, personlig kommunikation 2005-04-12).

År 1997 slogs de två länen samman och Region Skåne bildades. Detta innebar att chefen för länsbiblioteket i Kristianstad nu blev länsbibliotekarie för hela Skåne och nya möjligheter till samverkan skapades. Bland annat bildades en styrgrupp med bibliotekschefer från hela länet. Arbetet med Kunskapsporten vidareutvecklades för att så småningom utmynna i portalen Skånwebben, som administreras av Länsbibliotek Skåne. Den underhålls idag av bibliotekariéer från hela länet och är en gemensam informationsresurs om Skåne för att med syfte att förbättra samhällsinformationen till alla medborgare i regionen.

Tillväxten i Skåne är idag positiv, inflyttningen ökar och Öresundsregionen blomstrar. För kommunerna i nordöstra Skåne är emellertid situationen annorlunda. Man ser idag ett hot mot denna region där utvecklingskraften är betydligt svagare än i resten av länet. Befolkningssiffrorna sjunker och utbildningsnivån är låg vilket har skapat en vilja till samverkan, idag förankrad i de många arbetsgrupperna. Högskolan i Kristianstad har blivit en allt viktigare faktor för denna utveckling, då traktens ungdomar härigenom ges möjlighet att bo kvar och studera i hembygden. Inom Skåne Nordost är alltså högskolan en viktig samarbetspartner och enligt Kristin Johansson tolkas också detta samarbete från högskolans sida som en väg att uppfylla den tredje uppgiften (ibid.).

På Högskolan i Kristianstad kommer 84 procent av studenterna från studieovana miljöer och utgör första generationens studenter i sina familjer. Enligt bibliotekschefen har det framkommit att många av dessa upplever högskolebiblioteket som stort och främmande och därför hellre utnyttjar de lokala folkbiblioteken. Redan tidigt uppmärksammades från bägge håll att högskolebiblioteket behövdes för att stötta folkbiblioteken i servicen till studenterna. En utbildning i databassökning för personalen på två av kommunbiblioteken genomfördes som ett första steg i närmandet.

Som ett led i arbetet med att stärka regionen hölls år 2002 även en gemensam utbildning för folkbibliotekscheferna i länsbibliotekets regi. Mötet resulterade i tanken på en gemensam biblioteksplan där man skulle fokusera på vuxnas lärande. Även här deltog högskolebiblioteket aktivt från början. Två särskilda utredare tillsattes för att genomföra planeringsarbetet, och till sin hjälp hade de en referensgrupp bestående av läns- och regionbibliotekariéer inom det ovan nämnda SIM-projektet. Utredarna besökte samtliga bibliotek och intervjuade samtliga åtta ansvariga om deras verksamhet, bibliotekens position i den kommunala förvaltningen och personalens tankar kring ett utökat bibliotekssamarbete. Alla folkbibliotek såg högskolebiblioteket som en viktig samarbetspartner och även från högskolebiblioteket uttrycktes starkt viljan till ett breddat samarbete. De områden man helst ville samverka kring var fria fjärrlån, profilering och marknadsföring av biblioteken, samt gemensamma möten för utbyte av erfarenheter. För att kunna ge bättre stöd åt de studerande önskade folkbibliotekspersonalen dessutom utbildning i att använda högskolans databaser samt i bibliotekspedagogik (Bergqvist & Persson, 2003).

Varje folkbibliotek utsåg därefter en särskild studiebibliotekarie och för att underlätta deras arbete tillsatte högskolebiblioteket i sin tur en kontaktbibliotekarie. Genom ett projektbidrag från BIBSAM arrangerades under år 2004 en kurs där studiebibliotekarierna i högskolans regi fick möjlighet att förbättra sin informationskompetens bland annat genom undervisning i databassökning. Samma år gavs också en fempoängskurs i bibliotekspedagogik för folk- och skolbibliotekarier där tjugo bibliotekarier, nästan alla från Skåne Nordost, deltog. För att möjliggöra samsökning i varandras kataloger påbörjades även ett försök med att införa standarden Z39.50 i alla kommuner, där man beviljades ett särskilt bidrag från chefsgruppen för Skåne Nordost. Detta pilotprojekt har dock försvårats av sviktande kommunal ekonomi och tekniska problem. Vidare har ett gemensamt chefsutvecklingsprogram genomförts under perioden och det hölls också ett gemensamt möte för personalen på alla bibliotek. Under 2004 inleddes ytterligare ett projekt där personalen på de olika biblioteken praktiserar hos varandra för att lära känna verksamheten ännu bättre. Alla som ska jobbar på de berörda biblioteken ska ges möjlighet att delta i utbytet som kommer att fortsätta framöver (*Verksamhetsberättelse för biblioteksgruppen i Skåne Nordost 2004*).

Inom den närmaste framtiden kommer också samtliga bibliotek i Skåne Nordost att ansluta sig till Fråga biblioteket och Jourhavande bibliotekarie. Idag är det förutom högskolebiblioteket endast Kristianstads stadsbibliotek och Bromölla bibliotek som deltar. Att utöka regionens medverkan i elektroniska referenstjänster på nationell nivå ses som ännu ett sätt att höja kompetensen och stärka självkänslan på biblioteken (ibid.). Som ett ytterligare led i den utökade servicen till kommuninvånarna planeras under hösten 2005 och våren 2006 ett ”körkort” för all bibliotekspersonal med kundkontakt. Genom sex halvdagars utbildning i informationssökning ska samtliga deltagare få de grundläggande praktiska färdigheter som krävs för att bemöta de nya kraven från användarna. I planen för detta delmoment poängteras att framväxten av specialistkompetens är nödvändig för såväl bibliotekens som regionens framtid.

Fram till nuläget har samverkansarbetet främst varit internt även om resultaten har varit tydliga även i den dagliga verksamheten. Nu vill de ansvariga gå vidare och börja marknadsföra de nya tjänster som vuxit fram mer aktivt. Med tyngdpunkt på lånekorten ska användarna göras uppmärksamma på den utveckling som skett. En särskild marknadsföringsinsats planeras också inåt, gentemot de egna kommunerna, deras politiker och det lokala näringslivet. I takt med att projektet vuxit och blivit alltmer framgångsrikt har det också väckt intresse från övriga biblioteksverige, och idag planeras därför en dokumentation av processen i syfte att ge vägledning och inspiration till andra i samverkanstankar (ibid.).

Det gemensamma arbetet inom Skåne Nordost har underlättats väsentligt av den starka vilja till samarbete som hela tiden funnits hos samtliga bibliotekschefer. Redan från första början har samverkan varit en integrerad del av deras arbete. Förutom på chefsnivå har hela den övriga personalen varit delaktig på något sätt, vilket också framhölls som en viktig framgångsfaktor när bibliotekschefen ombads beskriva sin syn på projektets goda resultat. Länsbiblioteket har därtill spelat en viktig roll i samordnandet av kommunernas insatser, och har samtidigt varit representerat i högskolans biblioteksnämnd. Samverkan sker korsvis, på många nivåer och över alla gränser.

Över huvud taget har projektet enligt Kristin Johansson upplevt väldigt få problem under arbetets gång. Trots en stram budget har man lyckats genomföra stora förändringar, framför allt genom att noggrant förankra processen i det vardagliga biblioteksarbetet. Då en förändring inom chefsgruppen ägde rum blev det uppenbart att projekt som dessa ofta bygger på personkemi och kan därmed bli känsliga för förändringar. Av denna anledning är det viktigt att det finns ett förtroende mellan de inblandade parterna som grundas i respekt för olika åsikter. Det blev tydligt att en allt för stor enighet i gruppen kan vara en svaghet vilket löstes genom reflektion och samtal, som i sin tur bidrog till att ytterligare stärka projektet.

8.3 Bibliotek Värmland – *Med låntagaren i centrum*

I Värmland samarbetar sedan 2003 samtliga 16 kommunala bibliotek, Karlstads universitetsbibliotek, Länsbiblioteket i Värmland, sjukhusbiblioteken och AV-centralen i ett projekt kallat Bibliotek Värmland. Projektet finansieras av Finansdepartementet och syftet är att de värmländska biblioteken genom ökad samverkan ska kunna tillhandahålla ett större utbud av boktitlar, tillgång till fler databaser och ökad tillgång till specialistkompetens. Det främsta målet med Bibliotek Värmland är enligt projektplanen att med gemensamma värderingar och högsta möjliga kompetens samordna verksamheterna för användarnas bästa, trots minskade resurser (Walander Olsson, 2003).

Som en följd av EU:s ökade satsning på regionalpolitik bildades år 2001 Region Värmland, som innebar att landstinget och kommunförbundet slogs samman. Syftet var att samla de regionala verksamheterna i en organisation för att genom samverkan på många nivåer stärka en region med förhållandevis svag utveckling. I likhet med Västernorrland och nordöstra Skåne har även Värmland under senare år upplevt en försämrad tillväxt. I den omfattande omvärldsanalys som gjorts inom projektet Bibliotek Värmland konstateras att ohälsotalen och arbetslöshetssiffrorna ligger högt över riksgenomsnittet och att utbildningsnivån i länet över lag är låg. Beräkningar från SCB som rapportens författare tagit del av visar att Värmlands befolkning beräknas minska med cirka 25 procent fram till år 2030, framför allt på grund av utflyttning (*Även det vi vill bevara måste vi förändra*, 2004).

På grund av denna negativa utveckling har de värmländska folkbiblioteken sedan mitten av 1990-talet drabbats av stora nedskärningar och upplever i många fall sin position i kommunerna som osäker och svag. Samtidigt har dock antalet besökare ökat och biblioteken är en populär mötesplats för invånarna. Trots de minskade resurserna ser man ändå positivt på framtiden och denna grundinställning är basen i den samverkan som sker mellan regionens bibliotek idag.

Sedan tio år tillbaka finns en tradition av samarbete mellan de värmländska biblioteken. Folkbiblioteken och biblioteket vid dåvarande Högskolan i Karlstad möttes tidigt kring frågor som transporter, gemensamma chefsmöten och kompetensutveckling. Dessutom utvecklades redan 1994 ett dataprojekt för att undersöka möjligheterna att knyta samman bibliotekens datasystem i ett och samma nätverk. Detta arbete resulterade i sökfunktionen Wermisök som underlättar lån mellan biblioteken och möjliggör för folkbiblioteken att lägga reservationer i högskolans katalog. Det har över huvud taget

hela tiden funnits en stark vilja att samverka som förstärkts ytterligare genom inspiration från det norska grannlandet Østfold, som vi beskrivit ovan. Även Sambiblioteket i Härnösand nämns av projektledaren Ingalill Walander Olsson som en viktig inspirationskälla (enligt personlig kommunikation med Ingalill Walander Olsson, 2005-04-13).

Samarbetstraditionen i Värmland ledde i början av 2000-talet till fördjupade samtal om hur den befintliga samverkansstrukturen skulle kunna växa. Så föddes tanken på Bibliotek Värmland, ett treårigt projekt som skulle öka kvaliteten på bibliotekstjänsterna i hela regionen genom att finna långsiktiga praktiska lösningar. Under våren 2003 sökte man och beviljades pengar från Finansdepartementet som sedan användes för att anställa en projektledare. Hon rekryterades då hennes bakgrund som bibliotekschef i Tanums kommun innebar att hon hade goda erfarenheter av kommunalt bibliotekssamarbete. Några månader senare anordnades ett bibliotekschefsmöte då planerna för det första projektåret drogs upp. De fyra huvudfrågor man ville jobba vidare med var att samtliga lånekort skulle kunna användas i hela länet, mediefrågor, samverkan kring elektroniska resurser och en biblioteksportal för hela den värmländska befolkningen. Cheferna skulle aktivt uppmuntra sin personal att delta i arbetet och som en följd av detta bildades fyra arbetsgrupper, en för varje prioriterat område, ute på biblioteken. Redan från början insåg man vikten av att göra så många som möjligt delaktiga och förankra idéerna hos alla. Det första mötet följdes upp av en temadag där projektplanen fastställdes för att senare antas av styrgruppen, som består av ett antal bibliotekschefer samt länsbibliotekarien. Den 1 oktober 2003 sparkades projektet officiellt igång, och arbetsgrupperna träffades under två dagar i Sunne för en första brainstorming (Walander Olsson, 2004).

Arbets sättet i projekt Bibliotek Värmland är processinriktat och tyngdpunkten ligger på att finna och pröva praktiska lösningar. Det innebär också ett växelspel mellan analys, metod och utvärdering som för arbetet stegvis framåt. Sedan starten har ett flertal delmål uppnåtts och projektet har genom förankringen i arbetsgrupperna synliggjorts för användarna på många sätt. De ursprungliga fyra arbetsgrupperna har sedan starten blivit åtta, där arbetet kring samverkansområdena har kommit olika långt. I samband med att projektplanen fastslogs efterfrågade styrgruppen en omvärldsanalys för biblioteken i Värmland. En grupp bibliotekarier från de olika biblioteken gick under 2003 en fempoängs högskolekurs i länsbibliotekets regi. Denna resulterade året därpå i en analys där man ringat in de trender som anses viktiga för utvecklingen i Värmland under de tio nästkommande åren. Omvärldsfaktorer som ekonomi, demografi, teknik och upplevelsesamhället har studerats för att se vilka konsekvenser de kommer att ha för utvecklingen i länet. Rapporten avslutas med det tänkbara framtidsscenarioet "Bibliotek Värmland 2015" (*Även det vi vill bevara måste vi förändra*, 2004).

Ett av de mest konkreta resultaten hittills har uppnåtts i portalgruppen. Där har man skapat en gemensam portal som är en ingång till de värmländska bibliotekens samlade resurser och vänder sig till allmänheten. De värmländska biblioteken marknadsförs tillsammans för att poängtera det gemensamma samtidigt som den lokala särprägelns hos varje bibliotek lyfts fram. Detta manifesteras också i marknadsföringsgruppens arbete, där en av de första åtgärderna var att beställa en gemensam helsidesannons för alla bibliotek på telefonkatalogens rosa sidor. Här återfinns förutom telefonnummer även adressuppgifter och öppettider för samtliga bibliotek inom projektet. Kostnaderna för

detta delas mellan biblioteken. En viktig symbolfråga för projektet är också att underlätta för användarna genom att göra det möjligt för dem att använda samma lånekort i hela regionen. Detta öppnar också upp för tillfällighetsbesökare som annars kanske drar sig för att skaffa ett lånekort på annan plats än hemorten. Dessutom innebär det en ekonomisk fördel för biblioteken som inte behöver lämna ut så många nya lånekort. Möjligheten att använda sitt lånekort i hela regionen lanserades hösten 2004. På sikt är planen också att införa ett gemensamt lånekort som ser likadant ut överallt (Walander Olsson, 2004).

För att ytterligare fördjupa det lånesamarbete som vuxit fram under åren bildades mediagruppen. Det har sedan länge funnits en generös attityd till lån mellan kommunerna och ett väl utvecklat lånesamarbete. Den bärande tanken har hela tiden varit att det är lättare att låna in om man är generös med att låna ut. Som en följd av detta tänkande är Värmland idag nästan självförsörjande när det gäller fjärrlån, där 74 procent av alla beställningar klaras av inom det egna länet. Mediagruppen har också arbetat med att vidareutveckla Wermisök för att på sikt få till stånd en funktion för direktbeställningar efter dansk förlaga. Detta är något som ofta efterfrågas av användarna och som ännu inte funnit sin lösning. Frågan är dock inte om utan när detta kommer att kunna genomföras, och man arbetar oförtrutet vidare för att tillmötesgå kraven.

I databasgruppen har man tagit fram en vision för 24-timmarsbiblioteket i ett försök att öka användandet av nättjänster på folkbiblioteken. För att nå dit ska en databasansvarig utses på varje bibliotek för att öka samsynen bland personalen och på sikt ge användaren tillgång till alla länets databaser överallt. Ett samarbete kring gemensamt inköp av DVD-filmer till samtliga bibliotek har givit upphov till en egen arbetsgrupp, liksom magasinsgruppens arbete med att bygga upp ett bredare titelutbud genom samordnad gallring och ämnesindelad magasinering. För att ytterligare uppmuntra personalen i arbetsgrupperna arrangerades i maj 2004 en studieresa till Østfold, där man under två dagar tog del av de positiva norska resultaten vilket bidrog till att ytterligare stärka banden mellan grannregionerna (ibid.).

Den sista februari 2005 avslutades det projekt som finansierats av Finansdepartementet. Bibliotek Värmland kommer dock att leva vidare och idag är samverkansfaktorerna väl förankrade i hela den vardagliga verksamheten där vissa av arbetsgrupperna också kommer att fortleva (Walander Olsson, 2005). Just nu befinner man sig enligt projektledaren i ett mellanskede där olika möjligheter till vidare finansiering av hennes tjänst undersöks. Det anses viktigt att behålla denna eftersom projektet är så stort och kräver någon form av samordning för att fungera på alla plan.

Den faktor som enskilt framhålls som den viktigaste för det framgångsrika och gränsöverskridande samarbetet i Värmland är delaktigheten. Redan från början engagerades personalen ute på biblioteken i arbetsgrupperna. Det är i vardagen idéerna blir verklighet och konkretiseras, och när alla får vara med och göra sin röst hörd växer förtroendet för projektet och ökar dess potential. Projektet Bibliotek Värmland utgörs i hög grad av medarbetarna själva och har givit upphov till en stark samhörighet med en egen mentalitet.

Det är dock viktigt att vara lyhörd inför varandras olikheter och respektera integriteten. Med olika huvudmän, målgrupper och användare kan samordningen inte drivas för långt. Det kommunala självbestämmandet gör också att alla folkbibliotek har sina egna låneregler, som inte utan vidare låter sig ändras. Olikheterna får dock aldrig skymma brukarperspektivet. Det krävs också tid för att ett projekt av det här slaget ska ha förutsättningar att lyckas. För såväl medarbetare som huvudmän måste det finnas utrymme för reflektion och eftertanke. Otålighet är alltså snarare ett hinder i processen.

En ytterligare faktor som har underlättat samarbetet är enligt projektledaren det begränsade geografiska området. Länsbibliotekets personal har utan svårigheter kunnat besöka alla medverkande bibliotek och det är lätt att träffas i personliga möten. Att universitetsbiblioteket är förhållandevis litet har även det underlättat situationen. Några större generella svårigheter längs resans gång har projektet däremot inte stött på. Självklart har det förekommit vissa praktiska problem i att få lånekort, koder och automater att fungera. För att överbrygga dessa har arbetsgrupperna en viktig funktion. Vad som också blivit tydligt är att olika problem uppstår på olika bibliotek. På de mindre biblioteken är beslutsgången snabbare. Storleken utgör alltså en tydligare skillnad än vilken typ av bibliotek det handlar om (enligt personlig kommunikation med Ingalill Walander Olsson 2005-04-13).

9. Analys och diskussion

Det är uppenbart att såväl politiker som professionella inom biblioteksbranschen nu har insett att de senaste tio årens samhällsförändringar och då särskilt de stora utbildningssatsningarna för alltid har förändrat de svenska bibliotekens verksamhet. Det tog dock ganska många år innan konsekvenserna av dessa satsningar, framför allt för folkbibliotekens verksamhet, uppmärksammades av beslutsfattarna. 1990-talet var på många sätt en kaotisk tid för biblioteken, då de tappert försökte anpassa sig till det nya kunskapssamhälle som växte fram trots att inga utökade medel anslogs för detta ändamål (Gellerstam, 2004). Tvärtom fick folkbiblioteken snarare mindre pengar än någonsin tidigare och glömdes i stort sett bort i den snabba utbyggnaden av det svenska utbildningsväsendet. Av och till har man under perioden talat om samverkan som ett sätt att bemöta de nya kraven från användarna, men det är först i och med den nyligen genomförda lagändringen som detta på allvar lyfts upp på en högre politisk nivå. De två statliga utredningarna som kom i början av år 2004 pekar båda i samma riktning, och det senaste budskapet från politikerna är tydligt: Biblioteken måste samverka för att kunna ge alla användare en bättre service.

Även inom professionen har nu behovet av en ökad samverkan förankrats hos alla intressenter. Efter ett helt decennium av segdragna diskussioner bibliotekstyper emellan om vems ansvar studenterna egentligen är tycks man nu slutligen ha tagit steget vidare. Studenterna ses idag som en gemensam målgrupp för alla bibliotek, där folkbiblioteken har accepterat att de nya användarna har kommit för att stanna (Hansson, 2005). Genom sammanslagningen av departementen har också folkbibliotekens roll som en del av utbildningssamhället blivit ännu tydligare. När folkbildningen ersätts med utbildning har glappet mellan bibliotekstyperna automatiskt blivit mindre. Högskolorna har insett värdet av folkbiblioteken för att bredda utbudet och servicen gentemot sina användare, inte minst för distansstuderande.

Behovet av ett mer samlat svenskt biblioteksväsende är därmed klarlagt från såväl beslutsfattare som övriga aktörer. Det som bromsar processen är den splittring som fortfarande präglar biblioteksbranschen. Idag fattas beslut rörande biblioteken på en rad olika nivåer och av flera olika instanser. Eller som Barbro Thomas kort före presentationen av de båda utredningarna konstaterar i en artikel i *Biblioteksbladet*: ”Det finns gott om biblioteksaktörer. Däremot är det skralare med politiken” (Thomas, 2003, s. 14). De statliga föresatserna kan enligt henne inte utmynna i annat än ett ramverk, då kommunernas självbestämmanderätt fortfarande ger de lokala politikerna stora friheter att forma verksamheten.

Vad menar man då med nationell bibliotekspolitik? Det är tydligt att begreppet kan betyda olika saker beroende på vem som använder det. Från politikerhåll verkar man

idag nöjd med resultatet av det senaste årets nationella biblioteksarbete. Övriga intressenter är dock långt ifrån övertygade om att dessa beslut kommer att ha någon avgörande betydelse för bibliotekens framtida utveckling (Steinsaphir 2004 b). Detta blev också tydligt då vi bad våra respondenter resonera kring vilken eller vilka åtgärder på nationell nivå som bäst skulle kunna stödja eller vidareutveckla samarbetet mellan högskolebibliotek och folkbibliotek. Vad de efterlyser är framför allt en nationell biblioteksorganisation, det vill säga en gemensam myndighet som håller i all biblioteksverksamhet. Man ser också gärna till våra nordiska grannländer som kommit mycket längre i utvecklandet av landsomfattande lösningar, där Danmark redan har inrättat en gemensam myndighet för alla biblioteksfrågor och Norge på prov lanserat ett nationellt lånekort. Den slutledning som Barbro Thomas kom fram till året före lanseringen av de senaste bibliotekspolitiska förändringarna gäller alltså till största delen fortfarande. Hon menar att nationell bibliotekspolitik måste vila på lagstiftning i kombination med ett tydligare utkrävande av ansvar. Sektoriseringen inom biblioteksväsendet bör motverkas genom att klargöra vad som är nationella, regionala respektive lokala biblioteksuppgifter (Thomas, 2003). Trots lagändringen och uppmaningarna om samverkan tycks det fortfarande vara en bra bit kvar på vägen mot en heltäckande biblioteksstruktur som kan erbjuda likvärdig service för alla medborgare oavsett bostadsort.

Enligt vår mening innebär det senaste årets utveckling ändå ett tydligt steg framåt. Aldrig tidigare tycks viljan att närma bibliotekstyperna till varandra ha varit större. I ett framtidsperspektiv är vi övertygade om att vi kommer att få se ett mer samlat biblioteksväsende, även om det kan komma att ta tid. Frågan är då hur man med utgångspunkt i dagens situation bäst kan gå vidare. Vår genomgång av nya samverkansformer mellan folkbibliotek och högskolebibliotek visar såväl internationellt som i Sverige att det är på regional nivå de mest kreativa och nyskapande mötena sker. Med tanke på den splittring som finns på ett nationellt plan är detta kanske inte heller helt förvånande. Det är lättare att skapa något nytt i regionen än att försöka få till stånd en genomgripande förändring av nationella strukturer.

Att kunna bo och jobba kvar på sin hemort och samtidigt ha möjlighet att fort- och vidareutbilda sig är idag ett naturligt sätt att studera. På ett regionalt plan är det tydligt att biblioteken redan har börjat anpassa sin verksamhet efter detta och aktivt söker nya lösningar för att kunna behålla studenterna på orten. Detta har också bidragit ett nytt intresse för biblioteksfrågor från lokalpolitiker som insett att biblioteket är en positiv kraft att räkna med för att stärka kommunens profil. Här har den egna initiativkraften varit avgörande, och man har agerat utifrån de lokala behoven utan att vänta på uppmaningar eller tillstånd uppifrån. Medan samverkan mellan folkbibliotek och exempelvis skolbibliotek kan tvingas fram av kommunen för att spara pengar bygger däremot mötet mellan folkbiblioteket och högskolan i hög grad på frivillighet och egna initiativ.

En annan slutsats är det främst är de mindre högskolorna som är intresserade av samverkan med folkbiblioteken. De är mer angelägna att söka kontakt över gränserna, vilket kan förklaras av att de ofta har en större andel studieovana studenter och är belägna på mindre orter. Större högskolor och universitet är i högre grad självgående och har dessutom oftast en helt annan ekonomi. De är därmed inte heller beroende av någon annan part för att upprätthålla en god service. Det är också uppenbart att mötena

många gånger har skett i glesbygdsregioner med svag ekonomi och utvecklingskraft där samverkan blir ett sätt att överleva.

I vår genomgång av de svenska och utländska exemplen framkommer det att det finns flera gemensamma nämnare bakom framgångarna. De faktorer som varit avgörande bakom processerna är först och främst den regionala aspekten som vi redan tagit upp, där bibliotekssamarbetet blir ett sätt att stärka och marknadsföra en region eller kommun. För att detta ska lyckas måste projektet vara väl förankrat hos de lokala politikerna. Ett viktigt argument är därför samverkan som en väg till ett effektivare resursutnyttjande, något som i allmänhet tilltalar beslutsfattare inom en ansträngd offentlig sektor. Man måste alltså hela tiden vara medveten om bibliotekens plats i ett större politiskt och ekonomiskt sammanhang. Dessa faktorer verkar alla vara grundläggande för att regional och kommunal bibliotekssamverkan över huvud taget ska ha en chans att lyckas.

Utöver dessa har vi också kunnat urskilja ett antal andra omständigheter som vi tror är viktiga i en samverkansprocess. För det första sker samarbetet i samtliga av våra exempel på flera plan, där de viktigaste är ekonomiska, politiska, professionella, elektroniska och ibland även lokalmässiga. Ju fler av dessa samarbetsformer som ingår desto större tycks potentialen för ett lyckat och varaktigt samarbete vara. Det är också lättare att nå framgång om man utgår från konkreta projekt. Exempel på detta ser vi inom många av projekten, där det ofta är en vardaglig situation som har givit upphov till samverkanslösningar som gemensamma lånekort och bibliotekssystem. Ett annat enkelt men effektivt initiativ i denna anda är Bibliotek Värmlands sida i telefonkatalogen där regionens samtliga biblioteks kontaktuppgifter har samlats på ett ställe och därmed gör dem lättare att hitta för användaren.

Våra tre huvudexempel har också det gemensamt att de alla har uppstått inom ett tydligt avgränsat område, vilket också är en del av förklaringen till de goda resultaten. Då våra respondenter fick frågan om huruvida de tror en utvidgning av deras geografiska samverkansområde skulle vara möjlig, var de alla eniga om att detta inte fanns med i planerna och att det skulle medföra svårigheter. I Värmland poängterar man att det långvariga arbete som föregick Bibliotek Värmland svetsat samman de inblandade och bidragit till att skapa en egen mentalitet. "Det går en gräns vid länsgränsen", som projektledaren uttrycker det (enligt personlig kommunikation med Ingalill Walander Olsson, 2005-04-13). Elsa Gómez vid Sambiblioteket i Härnösand menar att man inte heller där är intresserade av att expandera samverkansområdet om det inte finns ett uttryckt behov av det. Kristin Johansson är den enda som kan tänka sig en utvidgning, men då endast inom vissa infrastrukturella frågor som elektroniskt samarbete genom upphandling av e-böcker, gemensamt lånekort, transporter och utbildning för all personal. En annan viktig anledning till att behålla projektet i en överblickbar form är att det inom en begränsad region är lättare att mötas personligen, något som bygger upp ett förtroende bland medarbetarna och gör det lättare att förankra projektet. I Sunderland är man övertygad om att en viktig faktor bakom projektets framgång är just de personliga kontakterna mellan personalen på de olika biblioteken (McDonald, 1999).

Över huvud taget verkar erfarenheterna de tre projekten emellan i stort sett vara likartade. Vid en analys av framgångsfaktorerna går det att identifiera ett flertal grundläggande gemensamma idéer, som också i stort sett delas av de övriga exempel

som studerats. Vad som ett samverkansprojekt framgångsrikt diskuterades även under konferensen ”Samverkan för dummies”, där flera representanter från projekten också deltog. Resultaten av konferensdebatten och våra intervjuer, i kombination med de övriga erfarenheter som vi gjort under uppsatsarbetets gång, har lett oss fram till följande slutsatser:

1. Man måste utgå från användarens behov.

I samtliga projekt som vi tagit del av finns ett tydligt användarperspektiv som också ligger till grund för allt gemensamt arbete och löper likt en röd tråd genom hela processen. Projekten har dock olika primära målgrupper, där Härnösand och nordöstra Skåne uttalat riktar sig till studenter på högskolenivå medan Bibliotek Värmland vänder sig till samtliga medborgare i regionen. Detta innebär dock inte att satsningen på studenterna sker på någon annan användargrups bekostnad, utan istället konstaterar man att det som görs för studenterna kommer alla till godo när biblioteken samverkar (enligt personlig kommunikation med Kristin Johansson, 2005-04-12).

2. Projektet bör börja på chefsnivå, men på sikt måste all personal vara delaktig.

Inom alla tre regionerna har samverkansprojekten från början uppkommit på chefsnivå, och samtliga chefer har i hög grad varit delaktiga genom hela processen. Inledningsvis hölls möten på chefsnivå där riktlinjerna drogs upp innan övrig personal involverades i nästa steg. Samtliga respondenter poängterar dock att arbetet aldrig får stanna på chefsnivå. Det är medarbetarna som är projektet, och det är ute på biblioteken i den vardagliga verksamheten som dess styrka testas.

3. Ledningens intresse och engagemang måste väckas.

Ett stort gränsöverskridande samverkansprojekt har långtgående konsekvenser för all verksamhet i respektive biblioteks organisation. Oftast berörs även angränsande offentliga verksamheter, som vid planeringen inför Sambiblioteket i Härnösand, där stadsbyggnadskontoret deltog som en aktiv part genom hela processen. I exemplet nordöstra Skåne ingår biblioteksgruppen som en av många grupper när de kommunala verksamheterna i de sju berörda kommunerna samverkar. Utan stöd från ledning och huvudmän blir det mycket svårt att genomföra några övergripande förändringar. Detta är också viktigt ur en rent ekonomisk aspekt, då den aktuella kommunen och högskolan kommer att bli inblandad på ett eller annat sätt oavsett externa medel.

4. Projektet får inte bli beroende av eldsjälar.

Bakom varje projekt av det här slaget finns alltid en eller flera kreativa personer som fungerar som idésprutor. De är ofta pådrivande, skapar kontakter med huvudmän och drar i trådar för att få igång processen. Detta är oundvikligt och rentav en förutsättning i projektets inledningsfas, men i förlängningen gäller det att inte låta projektet bli beroende av dem. Verksamheten får inte stå och falla med en person, utan måste vara förankrad hos alla inblandade. Annars riskerar man att allt arbete går om intet om någon nyckelperson av olika anledningar byts ut och hela processen blir alltför sårbar.

5. Alla deltagande parter måste ha något att vinna på samarbetet.

”Även om inte alla kan vinna på allt”, som Elsa Gómez uttryckte det under konferensdagarna i Örebro. I samarbetet mellan folkbibliotek och högskolebibliotek har det tydligt visat sig att det sker en korsbefrukning mellan de respektive verksamheterna

och i vissa fall även oväntat positiva effekter. Det har bland annat visat sig att studenterna i Härnösand bidrar till att upprätthålla folkbibliotekens kulturförmedlande verksamhet, tvärtom de farhågor som fanns i början av processen. Studenterna blir ett värdefullt tillskott i publiken vid poesiافتnar och andra kulturevenemang. Dessutom utnyttjar studerande nästan samtliga övriga bibliotekstjänster i högre grad än andra biblioteksanvändare (Forslund, 2003).

På ett liknande sätt kan högskolan dra nytta av sin samverkan med folkbiblioteket. I England har man noterat att en allmän tillgång till samtliga bibliotek kan uppmuntra människor att ta första steget och börja studera (McDonald, 1999). I verksamheten vid det amerikanska sambiblioteket i Broward känner man igen dagens studenter som de barn som deltog i sagostunderna under de första åren efter öppnandet (Passalacqua, 1999). Genom att använda sig av folkbiblioteket som en plats att marknadsföra högre studier och låta studenter möta allmänheten kan man bidra till att nya grupper söker sig till högskolan (Wester, 2000).

6. Fler parter än två gör samarbetet mer dynamiskt.

I de projekt vi undersökt ingår i de allra flesta fall fler än två parter. Vid första anblicken kan det verka svårare att samverka ju fler man är, men när det gäller bibliotekssamverkan visar det sig vara precis tvärtom. Mer än två inblandade gör processen mer dynamisk och tryggare för alla inblandade. Är man bara två blir projektet bräckligt och kan inte fortsätta om den ena parten bestämmer sig för att avbryta samarbetet. Detta var precis vad som hände i Haninge, när KTH valde att bygga ett eget bibliotek istället för att fortsätta synkronisera sin verksamhet med Haninge bibliotek (Ekbo, 2000).

Även när det gäller ledarskap kan en dynamisk trio utträta mer tillsammans. I en intervju med de tre cheferna i Sambiblioteket i Härnösand uttalar de sig i positiva ordalag om de fördelar som tretalet för med sig. Förutom att man har mycket att lära av varandra finner man en gemensam styrka i samarbetet och står starkare i budgetförhandlingar med huvudmännen. Dessutom bidrar vars och ens kontakter till att ge alla ett större nätverk (Ersgård, 2004).

7. Tillsammans är man starkare än var och en för sig.

En utökad samverkan mellan folkbibliotek och högskolebibliotek medför många vinster. Tillsammans kan man ha längre öppettider och ett bättre utbud. Genom att ge användarna tillgång till varandras samlingar kan man undvika dubblering av titlar och på så sätt ha möjlighet att bredda och fördjupa bestånden. Exempel på hur ett sådant samarbete kan organiseras finns såväl i Värmland, där bibliotekens magasin har samordnats så att var och en ansvarar för ett eget ämne och på sätt koncentrerat kompetensen på ett ställe, som i nordöstra Skåne där varje bibliotek har ett eget tema.

Även i den aktuella frågan om databaslicenser och elektroniska tidskrifter kan samverkande bibliotek tjäna stort på att samverka. Gemensam upphandling sparar pengar och ger framför allt folkbiblioteken en möjlighet att väsentligt utöka sitt utbud eftersom högskolans resurser på området är så mycket större. När det gäller det vardagliga biblioteksarbetet har användarna mycket att vinna på att personalen består av såväl generalister som specialister.

8. Inget samarbete är det andra likt.

Det finns inga recept för hur ett lyckat samverkansprojekt ska utformas. En sak är dock klar – utgångspunkten måste vara de lokala förutsättningarna. Det som fungerar i grannlandet är kanske inte den bästa lösningen för nästa projekt. Detta avspeglas också i våra tre huvudexempel, där samtliga projekt har uppstått ur unika situationer. I Härnösand växte folkbiblioteket ur sina gamla lokaler samtidigt som högskolans expansion på orten krävde ett nytt modernt bibliotek. Det värmländska samarbetet har uppstått ur en önskan om att stärka en avfolkningsbyggd och i nordöstra Skåne vill man ge alla invånare i regionen möjlighet att studera där man bor.

På samma sätt har de lokala förutsättningarna legat till grund för hur samarbetet organiserats. Medan Bibliotek Värmland valt att använda sina projektmedel till att rekrytera en projektledare har ledningen i Skåne nordost bestått av de ordinarie cheferna. Där har pengarna istället gått in i den egna verksamheten för att på så sätt kunna frigöra arbetstid för den som ägnar sig åt projektet.

9. Respektera varandras olikheter.

Ett samarbete mellan två bibliotekstyper innebär inte bara ett möte mellan olika kulturer utan också skilda ansvarsområden och praktiska förutsättningar. Kommuner kan ha olika politisk styrning och därmed olika syn på biblioteksverksamheten. Låneregler kan därför skilja sig åt och det är inte alltid möjligt att samverka på alla punkter. Beslutskedjan ser olika ut beroende på vem huvudmannen är och varje part är också genom uppdragsgivaren del i ett större sammanhang. Högskolebiblioteket i Härnösand är exempelvis en del av Mittuniversitetets biblioteksnätverk och kan därför inte göra alltför stora avsteg från universitetets policy genom sin medverkan i Sambiblioteket.

10. Känn dig själv först.

För att ingå som en av parterna i ett samverkansprojekt krävs också självkänedom om den egna verksamheten. Det gäller att ha egna behov och förutsättningar klara för sig innan man kan gå vidare. För att kunna dra upp riktlinjerna för samarbetet och formulera mål och visioner måste var och en av intressenterna ha en stabil grund att stå på. Ett steg i denna riktning kan vara att göra en strategisk plan för verksamheten, något som också initierats uppifrån i och med tillägget om biblioteksplaner i bibliotekslagen. Biblioteksplaner kan därmed sägas vara något av en förutsättning för bibliotekssamverkan. Ett av Kristin Johanssons viktigaste råd är också att inleda arbetet med en utredning där var och en av de deltagande parterna ställer frågan: Var finns vi nu? Först därefter kan man fråga sig vart man vill nå tillsammans.

11. Samverkan måste få ta tid.

Stora samverkansprojekt kräver noggranna förberedelser, detta är samtliga respondenter rörande överens om. De projekt som tagits upp i uppsatsen har alla föregåtts av ett långvarigt och intensivt förberedelsearbete på flera plan. Det handlar inte bara om att finna praktiska lösningar på transportproblem eller låneregler utan även i hög grad om att motivera och förbereda personalen på det som komma skall. I de fall vi tagit upp handlar det oftast om en period på flera år. Detta ger alla inblandade möjlighet att vänja sig vid tanken på förändringen och ger gott om tid att i lugn och ro ta tag i de problem som detta nästan alltid medför.

12. Samverkan kräver erfarenhet.

Slutligen är det tydligt att samverkan är något som fordrar en stor erfarenhet av biblioteksarbete på alla plan och en god kännedom om branschen. Våra respondenter har alla mångårig erfarenhet av olika slags bibliotek, vilket är ännu en viktig förutsättning för framgångarna för arbetet i projekten. Dessutom har samverkansprojekten i sig bidragit till nya erfarenheter. Projekten har helt enkelt givit de inblandade en särskild samverkanskompetens som är unik.

Det är uppenbart att samverkansprocessen har inspirerat såväl arbetet i den praktiska vardagen som sättet att tänka i de aktuella regionerna. Tillsammans har de bidragit till att förnya den svenska biblioteksverksamheten vilket också har uppmärksammats från statligt håll i de två biblioteksutredningarna. Det är dock viktigt att inse att vägen till framgång inte varit spikrak, utan att många hinder övervunnits för att projekten skulle kunna komma dit man är idag. Istället för att låta sig skrämmas av problemen eller fastna i onödiga diskussioner har man dock valt att ha en mer pragmatisk inställning och inte göra saker mer komplicerade än nödvändigt. Detta är enligt vår mening kärnan i alla framgångsrika samarbeten.

10. Slutord

Sammanfattningsvis är vi övertygade om att framtiden för bibliotekssamverkan i Sverige ser ljus ut. Utöver de bibliotekspolitiska förändringar som är denna uppsats utgångspunkt kan man peka på faktorer som den stabilisering av samhällsekonomin som under senare år börjat skönjas efter en lång period av neddragningar. Efterfrågan på utbildning kommer med all sannolikhet att vara fortsatt hög från såväl kommande generationer studenter som politiker och näringsliv. Den intensiva tekniska utvecklingen som präglar dagens samhälle kommer att rusa vidare och leda till nya förbättringar och innovationer. Biblioteken har där stora möjligheter att utveckla sin verksamhet när man nu börjar få upp ögonen för hur tekniken kan formas efter bibliotekens behov istället för att låta sig styras av den. I detta sammanhang blir samverkan något både oundvikligt och självklart. Att inte samarbeta blir alltså i längden ohållbart.

Vi tror att bibliotekssamverkan i allmänhet och möten mellan folkbibliotek och högskolebibliotek i synnerhet kommer att bli allt vanligare i framtiden. Det är därmed rimligt att anta att de tre samverkansprojekt som tas upp i uppsatsen kommer att få potentiellt långtgående effekter. De är enligt vår mening pionjärer som förhoppningsvis får många efterföljare.

I avsaknaden av nationell bibliotekspolitik har de alla visat att samverkan inte behöver vara så svårt. Trots att ett projekt av den här storleken med så många inblandade kräver såväl hårt arbete som stor erfarenhet är deras viktigaste budskap att man kan om man vill. Genom att inte fastna i detaljer eller vänta förgäves på besked uppifrån har tre okonventionella och ibland rentav våghalsiga lösningar på en av biblioteksvärldens största utmaningar tagit form. Medan de främsta målen för projekten i de flesta fall har varit att lösa sina egna lokala och praktiska problem har de alla bidragit till att skapa något mycket större.

Samtidigt som utvecklingen tar stora steg framåt på regional nivå kan man ändå inte förbise behovet av ett nationellt ramverk. Det krävs trots allt en större nationell samling och ansvarstagande från stadsmakten kring biblioteksfrågorna. Som det ser ut idag är medborgarens informationsförsörjning godtycklig och beroende av var man bor. Det är således bara att gratulera invånarna i Värmland, nordöstra Skåne och Härnösand, där man har insett att samarbete är det bästa sättet att möta förändringar.

11. Litteratur och övrigt material

I vår litteraturlista har vi valt att efter opublicerat respektive publicerat material lista de webbplatser som vi på olika sätt har använt under arbetets gång i en egen förteckning.

11.1 Opublicerat material

Körkort för Skåne Nordost. Här kör vi säkert! Utbildningsplan för personalutbildning.

Verksamhetsberättelse för biblioteksgruppen i Skåne Nordost 2004 (2005-02-17).

11.2 Litteratur

Almerud, Peter (2004). Nätuniversitetets generaldirektör. Folkbiblioteken får inte agera curlingföräldrar åt högskolestudenterna. *DIK-Forum* nr 13, s. 13-14.

Amey, L. J. (red.) (1987). *Combining libraries. The Canadian and Australian experience*. Dalhousie university, School of Library and Information Studies, nr 2. Metuchen, N.J.: The Scarecrow Press, Inc.

Berglund, Cecilia, Eliasson, Anette, Flöög, Eva-Maria & Persson, Christina (2004). *Folkbibliotek och vuxnas lärande. Sju kulturrådsstödda projekt under det första året*. Borås: Högskolan, BHS. (Delrapport 1). Tillgänglig: <<http://www.adm.hb.se/personal/cbe/Delrapport1.pdf>> (2005-05-29).

Bergqvist, Christer & Persson, Roland (2003). *Fördjupat bibliotekssamarbete i nordöstra Skåne. Inventering med förslag till åtgärder*. Tillgänglig: <<http://www.skane.se/upload/Webbplatser/Lansbiblioteket/Dokument/skanenordostutredning.pdf>> (2005-05-29).

Berry, John N. (2004). Library of the Year 2004. The San José Model. *Library Journal*, Vol. 129 (11), s. 34-38.

Bibliotekslag (SFS 1996:1596).

Bibliotekssamverkan i Norrland. Ett samarbetsprojekt mellan Lånecentralen och de fem Norrlandslänen. (2003). Tillgänglig: <<http://www.ylb.se/bin/sammanfattning.pdf>> (2005-05-29).

Björk, Lena (2004). *Vad är ABM bra för? Arkiv, bibliotek och museer i samarbete*. Magisteruppsats, biblioteks- och informationsvetenskap, Univ. Lund: BIVILs skriftserie (2000:6).

Boken i tiden: betänkande av Utredningen om boken och kulturskriften. Stockholm: Fritzes. (SOU 1997:141).

Conaway, Peggy (2000). One reference service for everyone. *Library Journal*, Vol. 125 (12) s. 42-45.

Curry, Elisabeth (1999). SEFLIN and SEFLIN's FreeNet. I: Lynch, Sherry (red.). *The librarians guide to partnerships*. Fort Atkinson, Wis.: Highsmith Press LLC, s. 33-38.

Danermark, Berth (2000). *Samverkan. Himmel eller helvete? En bok om den svåra konsten att samverka*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

Danermark, Berth & Kullberg, Christian (1999). *Samverkan. Välfärdsstatens nya arbetsform*. Lund: Studentlitteratur.

Duwe Nielsen, Lotte & Hansen, Stine (2005). *Integrerede brugerrettigheder. Analyse af barrierer og muligheder for integration af brugerrettigheder til folke- og forskningsbiblioteker*. Biblioteksnetværk Århus Amt og Århus Kommunes Biblioteker. Tillgänglig:
<http://www.aakb.dk/graphics/portal/cby/Integration_af_brugerrettigheder.pdf>.
(2005-05-29).

Ekbohm, Christina (2000). *Bibliotekssamverkan högskola/folkbibliotek. Utvärdering av ett projekt 2000-11-30*. Stockholm: Capsula information AB.

Ekbohm, Christina (1999). *Samverkan högskola-folkbibliotek i Haninge. Rapport 1999-03-31*. Stockholm: Capsula information AB.

Ekman, Nanna & Sjöberg, Hanna (2005). *Så gick det till! Samverkan för smarties*. Dokumentation av konferensen "Så går det till. Samverkan för dummies" i Örebro 8-9 februari 2005. Tillgänglig:
<<http://www.orebroll.se/upload/RUT/Kultur/Bibliotek/Dokument/mars05.pdf>>
(2005-05-29).

Eliasson, Anette, Flöög, Eva-Maria, Gärdén, Cecilia & Persson, Christina (2005). *Organisation, profession och metoder - teori och praktik i sex utvecklingsprojekt*. Borås: Högskolan, BHS. (Delrapport 2).
Tillgänglig: <<http://www.hb.se/bhs/vuxbib/Delrapport2.pdf>> (2005-05-29).

En kreativ studiemiljö. Högskolebiblioteket som pedagogisk resurs. Stockholm: Fritzes. (SOU 1991:72).

Ericson, Mats m.fl. (2005). *Samarbete mellan Kulturrådet, Kungl. biblioteket, Myndigheten för Sveriges nätuniversitet, och Nationellt centrum för flexibelt lärande*

om frågor som rör vuxnas lärande och bibliotek. Öppet brev till landets kommuner 2004-11-01. Tillgänglig: <<http://www.kulturradet.se/ovfiles/Samarbete.pdf>> (2005-05-29).

Ericsson, Kerstin (2000). *Biblioteket i utbildningssamhället. Om biblioteket och människans behov av information och kunskap i det livslånga lärandet*. Norrtälje: DIK, Norrtälje kommun och Svensk Biblioteksforening.

Ersgård, Stefan (2004). *Från ord till handling. Om ledarskap, generationsväxling och kunskapsöverföring*. Stockholm: Svensk Biblioteksforening.

Ett bildat folk. De högskolestuderande och folkbiblioteken (1995). Stockholm: Statens kulturråd. (Rapport 1995:1).

Folkbibliotek i Sverige (1984). Stockholm: Fritzes. (SOU 1984:23).

Forslund, John Erik (2003). *Om biblioteksverksamheterna*. Stockholm: Fritzes. (DS 2003:66).

Forskningsbiblioteken 2003. Mediebestånd, låneverksamhet, personal, driftskostnader m.m. (2004). Stockholm: Statistiska centralbyrån. Tillgänglig: <http://www.scb.se/statistik/KU/KU0102/2003A01/KU0102_2003A01_BR_KUFT0401.pdf> (2005-05-29).

Frihet, ansvar, kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan. Stockholm: Fritzes. (SOU 1992:1).

Gellerstam, Göran (2001). *Den första uppgiften. Högskolebiblioteket som utbildningsinstitution och lärande miljö*. Stockholm: BIBSAM.

Gellerstam, Göran (1999). Information åt alla. En hörnsten i högskolans uppdrag. I: *Börjar grundbulten rosta? En debattskrift om grundutbildningen i högskolan*. Stockholm: Rådet för högskoleutbildning.

Gellerstam, Göran (2004). Våras det för svensk bibliotekspolitik? *Ikoner* nr 2, s. 16-22. Tillgänglig: <http://www.btj.se/ikoner/arkiv/2004/pdf/04_2.pdf> (2005-05-29).

Gillgren, Hans (2000). Rapport från ett ovanligt grupparbete. Om en stimulerande diskussion från idé till färdigt Sambibliotek i Programgruppen. I: Gillgren, Hans (red.). *Sambiblioteket – från idé till verklighet*. Örnsköldsvik: Ågrens tryckeri.

Gómez, Elsa (2000). Sambiblioteket, en ny form för biblioteksservice i högskolan. I: Gillgren, Hans (red.). *Sambiblioteket – från idé till verklighet*. Örnsköldsvik: Ågrens tryckeri.

Gruppen för översyn av bibliotekarieutbildningen (1991). *Bibliotekarieutbildningen i framtiden*. Stockholm: Universitets- och högskoleämbetet. (UHÄ-rapport 1991:1).

Hagerlid, Jan (1996). *Studenternas bibliotek. En analys av högskolebibliotekens utveckling*. Stockholm: BIBSAM. (Studenternas bibliotek, Slutrapport).

Hamilton, Cecilia & Wik, Bodil (2001). Hur bedriver vi undervisning i Sambiblioteket? Konferensmaterial från den nordiska konferensen "Biblioteket som pedagogisk resurs - från brukaroppläring till bibliotekdidaktik" på Røde Kors Nordisk United World College i Fjaler, Norge, 25-26 juni 2001. Tillgänglig: <<http://www.sf.fylkesbibl.no/kurs/sambiblioteket.doc>> (2005-05-29).

Hansson, Joacim (2005). *Det lokala folkbiblioteket – förändringar under hundra år*. Mimers småskrifter. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap, Nationellt program för folkbildningsforskning.

Hasselrot, Titti (2001). *Allas bibliotek. En idébok om att integrera bibliotek*. Stockholm: Skolverket och Statens kulturråd.

Hellman, Birgitta (2000). Imponerande satsning på Sambibliotek. *Högaktuellt* nr 1. Tillgänglig: <<http://www.lansbibliotek.ostsam.se/Tidskriften/2000/2000+nr+1/Sambiblioteket.htm>> (2005-05-29).

Hirvonen, Maaret (2001). *Fjärrlån. Analys av den förda debatten under 1990-talet med en fördjupning i Stockholms lånecentral*. Uppsala: Univ. Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap: 90).

Hulthén, Eila (2000). Från Mellanholmen till Kvarteret Ädelstenen. Anteckningar om ett biblioteksprojekt i Härnösand. I: Gillgren, Hans (red.) (2000). *Sambiblioteket – från idé till verklighet*. Örnsköldsvik: Ågrens tryckeri.

Höglund, Lars m.fl. (1995). *Tusen studenter om biblioteket. Vanor, attityder och krav. Studenternas bibliotek*. Stockholm: BIBSAM. (Studenternas bibliotek. Delstudie 2).

Höglund, Lars & Johansson, Margareta (2001). Vad gör folk på biblioteket? I: Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.). *Land du välsignade?* Göteborg: Univ. SOM-institutet. (SOM-rapport nr 26).

Högskolan i Malmö: slutbetänkande (1996). Stockholm: Fritzes. (SOU 1996:120).

Högskolelag (SFS 1992:1434).

I nöd och lust. En metodutredning om integrerade folk- och skolbibliotek (1991). Stockholm: Statens kulturråd. (Rapport 1991:7).

KB – ett nav i kunskapssamhället. Kungl. biblioteket. Sveriges nationalbibliotek. Verksamhet och visioner. Betänkande (2003). Stockholm: Fritzes. (SOU 2003:129).

Landgren, Ingeborg (2004). Skillnader i kursklassificering spelar en liten roll för lärosätenas möjligheter att nå sina takbelopp. Stockholm: Högskoleverket.

(Analys 2004-11-22). Tillgänglig:

<http://web2.hsv.se/publikationer/analyser/2004/analys_041122.pdf> (2005-05-29).

Lidman, Thomas (2000). Drömmen om sambiblioteket. *Ikoner* nr 4, s. 41-46. Tillgänglig: <http://www.btj.se/ikoner/arkiv/2000/pdf/00_4.pdf> (2005-05-29).

Lindberg, Niclas & Hermansson, Christer (2005). Var är dina löften om biblioteken? *Aftonbladet*, 11 mars.

Lynch, Sherry (red.) *The librarians guide to partnerships*. Fort Atkinson, Wis.: Highsmith Press LLC.

McDonald, Andrew (red.) (1999). *Libraries in the learning community. Building strategic partnerships*. Sunderland: University of Sunderland.

Merriam, Sharan B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Miller, William & Pellen, Rita M. (red.) (2001). *Joint-use libraries*. Binghamton, NY: The Haworth Press.

Nationalencyklopedin (1990). Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker. (Band 2).

Nationella skolbiblioteksgruppen (2004). *Bemanna skolbiblioteken. Ett verktyg för skolutveckling*. Stockholm: Svensk Biblioteksförning. Tillgänglig: <http://www.skolbiblioteksgruppen.se/extra/Bemanna_skolbib.pdf> (2005-05-29).

Nilsson, Göran (2004). Skånebibliotek i samverkan som ger vinster. *DIK-Forum* nr 6, s. 16-17.

Nowé, Karen, Berglund, Cecilia & Höglund, Lars (2002). De studerande och biblioteken. I: Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.). *Det våras för politiken*. Göteborg: Univ. SOM-institutet. (SOM-rapport nr 30).

Passalacqua, Debbie (1999). Broward Community College. I: Lynch, Sherry (red.) *The librarians guide to partnerships*. Fort Atkinson, Wis.: Highsmith Press LLC, s. 5-11.

Rabe, Janina (2005). På nytt jobb. Suzanne Hammargren, kulturchef i Karlshamn. *Biblioteksbladet* nr 2, s. 30.

Regional samrådsgrupp för folk- och universitetsbibliotek i Uppsala län. Tillgänglig: <<http://www.externt9.lul.se/lb/samrad.htm>> (2005-05-29).

Renborg, Greta (1984). Folk- och forskningsbibliotek så nära, ändå så fjärran. *Biblioteksbladet* nr 3, s. 47.

Skolbiblioteken i Sverige: kartläggning, analys och probleminventering (1999). Stockholm: Statens kulturråd. (Rapport 1999:1).

Steén, Camilla (1998). *Två åtskilda världar eller ett samordnat biblioteksväsen? Om samverkan mellan folk- och forskningsbibliotek*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för kultur- och biblioteksstudier. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap: 24).

Steinsaphir, Marianne (2004 a). KB-utredningen klar. På väg mot nationell samordning. *Biblioteksbladet* nr 1, s. 5-7.

Steinsaphir, Marianne (2004 b). Skärpning av bibliotekslagen. *Biblioteksbladet* nr 1, s. 3-4.

Stenquist, Bjarne (2003). *Är det på efterkälken Sverige åker? Folkbiblioteken behöver ett nationellt uppdrag*. Lund: Bibliotekstjänst.

Sundin, Margareta (1999). *Vinner man helheten med en sammanslagning? En studie av det blivande sambiblioteket i Härnösand*. Umeå: Umeå universitet, Sociologiska institutionen. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap).

Thomas, Barbro (2003). Vad är nationell bibliotekspolitik? *Biblioteksbladet* nr 9, s. 14-15.

Thórsteinsdóttir, Guðrún (1997). *Folkbiblioteken och de högskolestuderande. Hur bemöts de studerande i biblioteket?* Borås: Högskolan, BHS/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap: 53).

Walander Olsson, Ingalill (2005). *Bibliotek Värmland. Med låntagaren i centrum*. Rapport till Finansdepartementet. Karlstad: Länsbibliotek Värmland. Tillgänglig: <http://www.lansbiblioteket.se/projekt/bibliotek_varmland_lagesrapport_finansdepartementet.pdf> (2005-05-29).

Walander Olsson, Ingalill (2004). *Mötesplats inför framtiden. Borås 13-14 oktober 2004*. Konferensmaterial. Tillgänglig: <<http://www.hb.se/bhs/motesplats/B&I-konf2004/pdf/Walander.pdf>>. (2005-05-29).

Walander Olsson, Ingalill (2003). *Projektplan för "Bibliotek Värmland – Med låntagaren i centrum", 2003-2004*. Tillgänglig: <http://www.lansbiblioteket.se/projekt/bibliotek_varmland_plan.htm>. (2005-05-29).

Wester, Lena (2000). *Samverkan högskola – folkbibliotek. Ett projekt i Haninge 970701-000630. Slutrapport*. Haninge kommun: Kultur och Fritid.

Widmark, Wilhelm (2000). *Det svenska biblioteksväsendet i förändring. En fallstudie av Bibliotekscentrum i Visby ur ett institutionellt perspektiv*. Uppsala: Univ. Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap: 69).

Wik, Per-Erik (2000). Sambiblioteket i Härnösand. De första fem åren på en resa. I: Gillgren, Hans (red.) (2000). *Sambiblioteket – från idé till verklighet*. Örnsköldsvik: Ågrens tryckeri.

Zetterlund, Angela (2004). *Att utvärdera i praktiken. En retrospektiv fallstudie av tre program för lokal folkbiblioteksutveckling*. Diss., Göteborgs universitet. Borås: Valfrid.

Zorn, Henriette (2004 a). Inför forskningspropositionen. Kulturrådet hoppas på gemensamt uppdrag. *Biblioteksbladet* nr 10, s. 3.

Zorn, Henriette (2004 b). Tillsammans är vi starka. EU-finansierat samarbete i Västerbotten. *Biblioteksbladet* nr 9, s. 10-11.

Även det vi vill bevara måste vi förändra. *Omvärldsanalys för biblioteken i Värmland 2004*. Tillgänglig:
<http://www.lansbiblioteket.se/projekt/omvarldsanalys_bibliotek_varmland.pdf>
(2005-05-29).

Österbäck, Gunilla (2001). *När folkbibliotek och högskolebibliotek flyttar ihop. En utvärdering av vad användarna av Sambiblioteket i Härnösand anser om biblioteket ett år efter öppnandet*. Borås: Högskolan, BHS/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap: 82).

11.3 Webbplatser

Bibliotek Värmland

Tillgänglig: <<http://www.bibliotekvarmland.se>> (2005-05-29).

Biblioteket Østfold

Tillgänglig: <<http://ostfold.kulturnett.no/bibliotekplan/>> (2005-05-29).

Biblioteksstyrelsen Danmark

Tillgänglig: <http://www.bs.dk/> (2005-05-29).

Drammensregionens Kunnskapspark

Tillgänglig:

<<http://www.drammen.kommune.no/buskerud/drammen/drammenk.nsf/id/894BD9ACDB086773C1256F6B0029C231?OpenDocument>> (2005-05-29).

E-ref

Tillgänglig: <<http://www.eref.se/>> (2005-05-29).

Felles lånekort

Tillgänglig: <<http://www.nb.no/biblev/laanekort/>> (2005-05-29).

Högskolan i Kristianstad

Tillgänglig: <<http://www.hkr.se>> (2005-05-29).

Högskolan på Åland:

Tillgänglig: <<http://www.ha.aland.fi/>> (2005-05-29).

Mariehamns stadsbibliotek

Tillgänglig: <<http://www.mhbibl.aland.fi/>> (2005-05-29).

Mittuniversitetet

Tillgänglig: <<http://www.miun.se/>> (2005-05-29).

Sambiblioteket i Härnösand

Tillgänglig: <<http://www.sambiblioteket.bib.mh.se>> (2005-05-29).

Skånewebben

Tillgänglig: <<http://www.skanewebben.nu>> (2005-05-29).

Skåne Nordost

Tillgänglig: <<http://www.skanenordost.se/>> (2005-05-29).

Svensk Biblioteksförnings specialgrupp för bibliotekspedagogik

Tillgänglig: <<http://www.biblioteksforeningen.org/>> (2005-05-29).

Viks infocenter

Tillgänglig: <<http://helix.helsinki.fi/infokeskus/svenska/>> (2005-05-29).

12. Bilagor

Bilaga A

Intervjufrågor om bibliotekssamverkan

Om ert projekt:

1. Vilken roll har du haft i processen?
2. Varifrån kom inspirationen?
3. Vilka faktorer tror du har bidragit till framgångarna i samverkan mellan högskolebibliotek och folkbibliotek i just er region?
4. Vilka har varit de största problemen och hur har ni överbryggt dem?

Om bibliotekssamverkan i ett större perspektiv:

5. Om du och dina medarbetare skulle ge en region som funderar på att starta ett liknande samverkansarbete tre kloka råd, vilka skulle de vara?
6. Tror du att ert samverkansarbete skulle kunna utvidgas till ett större geografiskt område?
7. Vilken eller vilka åtgärder på nationell nivå skulle bäst kunna stödja eller vidareutveckla det regionala samarbetet mellan högskolebibliotek och folkbibliotek?

/Nanna Ekman & Hanna Sjöberg
BIVIL, 2005-03-31